

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK: KOMUNIKOLOGIJA

**MEDIJSKA ZASTUPLJENOST TEME INTERNACIONALNIH
PROGRAMA RAZMJENE ZA MLADE U BOSNI I HERCEGOVINI**

- magistarski rad -

Kandidatkinja

Azra Rizvanović

Broj indeksa: 547/II-JBC-PR

Mentor

Prof.dr. Lejla Turčilo

Sarajevo, juli 2020. godine

2020

Azra Rzvanović : Medijska zastupljenost teme internacionalnih programa razmjene
za mlade u Bosni i Hercegovini

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK: KOMUNIKOLOGIJA

**MEDIJSKA ZASTUPLJENOST TEME INTERNACIONALNIH
PROGRAMA RAZMJENE ZA MLADE U BOSNI I HERCEGOVINI**

- magistarski rad -

Kandidatkinja

Azra Rizvanović

Broj indeksa: 547/II-JBC-PR

Mentor

Prof.dr. Lejla Turčilo

Sarajevo, juli 2020. godine

SAŽETAK

Postojeća istraživanja internacionalne razmjene mladih poznaju više kategorija evaluacije uspjeha istih poput stečenih vještina, uvida, znanja, stavovi i ponašanja mladih tokom razmjene, involviranost u aktivnosti programa razmjene, uključenost u internacionalne obrazovne aktivnosti, saradnja s drugim mladima koji su učesnici internacionalnih razmjena, zatim usmjerenje u akademskom usavršavanju, te specijalizacije, pozivi i sfere zaposlenja, kao i promjene u ponašanju, vještine, životne i društvene vrijednosti, ciljevi, znanje, aspiracije. Kada je u pitanju Erasmus+ program kao najpopularniji u BiH na koji se u radu dosta oslanjamo, on nastoji obuhvatiti sve navedeno i promovisati aktivnosti saradnje i proevropskih demokratskih stavova jedinstva. Internacionalna razmjena mladih ima oblik i formalnog i neformalnog, a neformalno obrazovanje se pokazalo kao veoma efikasno iako isto u BiH još uvijek nije u potpunosti zakonski regulisano. Mi smo nastojali dati pregled situacije i mišljenja mladih o temi internacionalne razmjene mladih i njenoj eksponiranosti u medijima.

Ključne riječi: internacionalna razmjena, mladi, edukacija, neformalno obrazovanje, formalno obrazovanje, medijska pismenost, masovni mediji, medijska kultura

SUMMARY

Existing research on the subject of international youth exchange knows several categories of evaluation of its success, such as acquired skills, insights, knowledge, attitudes and behavior of young people during the exchange, involvement in exchange program activities, involvement in international educational activities, cooperation with other young people who are participants in international exchanges, orientation in academic development and specializations, vocations and careers path (employment), as well as behavioral changes, skills, life and social values, goals, knowledge, aspirations. With regard to the Erasmus+ program as the most popular in Bosnia and Herzegovina, which we rely heavily on in our work, this program seeks to embrace all of the above categories and promote cooperation activities and pro-European, democratic and unity values. International youth exchange can be a form of formal and non-formal education that has proven to be very effective, and while the same is still not fully regulated in Bosnia and Herzegovina, we have sought to provide an overview of the situation and opinions of young people on the topic of youth international exchange and its media exposure.

Keywords: international exchange, youth, education, non-formal education, formal education, media literacy, mass media, media culture

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA RADA	3
2.1. Problem istraživanja	3
2.2. Predmet istraživanja	3
2.3. Teorijska osnova istraživanja	4
2.4. Ciljevi istraživanja	5
2.4.1. Naučni ciljevi istraživanja	5
2.4.2. Društveni ciljevi istraživanja	5
2.5. Sistem hipoteza	5
2.5.1. Generalna hipoteza	5
2.5.2. Pomoćne hipoteze	6
2.6. Metode i instrumenti istraživanja	6
2.7. Vremenski i prostorni plan istraživanja	7
3. ODREĐIVANJE POJMA OBRAZOVANJA	8
4. OBLICI OBRAZOVANJA	10
4.1. Određivanje pojma formalnog obrazovanja	10
4.1.1. Historijski razvoj formalnog obrazovanja.....	11
4.1.2. Ciljevi i zadaci formalnog obrazovanja	14
4.1.3. Metode i tehnike formalnog obrazovanja.....	16
4.2. Određivanje pojma neformalnog obrazovanja	17
4.2.1. Historijski razvoj neformalnog obrazovanja	20
4.2.2. Ciljevi i zadaci neformalnog obrazovanja	22
4.2.2.1. Ciljevi neformalnog obrazovanja	22
4.2.2.2. Zadaci neformalnog obrazovanja	23
4.2.2.3. Metode i tehnike neformalnog obrazovanja	23
5. POJAM MOBILNOSTI MLADIH: INTERNACIONALNI PROGRAMI RAZMJENE	25
5.1. Erasmus+ program i ESC	28
5.1.1. Beneficije Erasmus+ programa	34
6. MEDIJSKA PISMENOST I EDUKACIJA KROZ MEDIJE	39
7. MEDIJI I NJIHOVA ULOGA U INTERNACIONALNIM PROGRAMIMA RAZMJENE	42

8. MOBILNOST MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI	45
9. NEFORMALNO OBRAZOVANJE U BIH	47
10. ANALIZA POSTOJEĆIH ISTRAŽIVANJA	50
11. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE	54
11.1. Analiza sadržaja odabranih medija : izvještavanje online medija o internacionalnim programima razmjene u BiH (pokrivenost teme)	54
11.2. Analiza rezultata anketiranja	56
11.3. Analiza intervjua	76
11.3.1. Intervju: Amra Dulić	76
11.3.2. Intervju: Melvisa Miskiće	78
11.3.3. Intervju: Anida Omanović	82
11.3.4. Intervju: Lejla Bejdić	84
12. ZAKLJUČAK	86
LITERATURA	91
POPIS TABELA	96
POPIS GRAFIKONA	97
PRILOG 1: Online anketa	98
PRILOG 2: Intervju s radnicima NGO sektora	104
PRILOG 3: Intervju s novinarima	105

1. UVOD

Još od osamdesetih godina pa sve do danas se bilježi rast u razmjenama mladih do te mjere da je nemoguće predstaviti čak i sve postojeće u regiji, a kamoli u Evropi ili svijetu. Tri su faktora koja su doprinijela tome kada se sagleda historija razmjene mladih, a treba imati na umu da je politika neizostavni dio toga. Naime, prvi koraci su se dogodili osamdesetih godina kada je tadašnji predsjednik SAD-a Ronald Regan donio inicijativu o razmjeni mladih, kao i kada su se bivša Sovjetska unija i Istočna Evropa otvorili ka zapadu i olakšali proces.

Drugi korak, onaj koji je i najinteresantniji za naše istraživanje jeste činjenica da je konstantna animacija teme internacionalne razmjene u srednjim školama doprinijela daljem razvoju ovih oblika programa koji za cilj imaju stvaranje više informisan, inteligentniji, kooperativniji i mirniji svjetski poredak, kao i pozitivne lične promjene na individualnom nivou učesnika.

Dakle, prvi oblici promocije razmjene mladih odvijali su se isključivo unutar školskih zidova, ali s vremenom su se ove informacije počele prelijevati u širu javnost i zaintrigirale i razne oblike medija i upravo je to treći korak razvoja popularnosti internacionalnih programa razmjene mladih u obliku kakav poznajemo danas.

Ali zašto su ovi oblici razmjena značajni? Povećana internacionalna orijentacija, šire znanje o svijetu, sazrijevanje i razvijanje interpersonalnih vještina, sposobnost odupiranja stereotipima i predrasudama prema drugim kulturama i drugačijima, te funkcija „mosta“ među kulturama je samo dio individualnih karakteristika koje su inače rezultati ovih oblika razmjena.

Na društvenom nivou, dugoročno gledano, postoji nada da će se ovime kreirati, kako smo rekli, „otvorenija“ generacija koja je više orijentirana miru što bi potom uticalo na kreiranje stranih politika koje su otvorene ka drugim zemljama i saradnji.

Šta čini ove programe uspješnim? Nema pravog odgovora i to je nešto što ovisi o više faktora, ali naša ključna pretpostavka jeste da mediji imaju značajnu ulogu u tome. Dio toga je također i to da su učesnici razmjene u tim godinama kada su podložni raznim uticajima, naročito medijskim. Ukoliko se mediji već mogu koristiti za razne oblike kontrole javnog mnijenja, naročito političkog, zašto onda ne i za usvajanje pozitivnih informacija.

Treba imati na umu da su ovakve težnje privlačne u sve komplikovanijoj i napetijoj političkoj sceni kako u svijetu generalno, tako i u Evropi, a naročito u našoj regiji i državi. Programi razmjene mladih imaju mnoštvo beneficija, kako trenutnih na individualnom nivou učesnika, tako i dugoročnih u smislu strukture građana društva i smatramo nedopustivim zanemarivanje ove teme u bh. medijima. Nažalost, literatura generalno o razmjenama mladih nije opsežna i postoji vrlo mali broj studija na temu korelacije s medijima.

U posljednjih nekoliko godina u bh. medijima se najviše spominje Program ERASMUS+, program **kao oblik i formalnog i neformalnog obrazovanja mladih** koji je ujedinio nekoliko manjih programa Evropske unije (dakle i formalnih i neformalnih), a sam program traje sedam godina od 2013. do 2020. godine i njegova ukupna vrijednost je cca 14 milijardi eura, te će se trajanje programa produžiti. Erasmus+ program dakle obuhvata formalno obrazovanje (razmjene na univerzitetima) i neformalno (razmjena mladih)¹. Ovaj program je, kako je prethodno kroz rad spomenuto, nama zanimljiv upravo jer je otvoren za neformalno obrazovanje², a u njegovom neformalnom aspektu naročito je značajan Erasmus+ Program za mlade³.

Bosna i Hercegovina kao dio regije Zapadnog Balkana može učestvovati u istom, ali zbog kompleksne situacije koja je prisutna u našoj zemlji i brojnih aktivnosti koje su rađene zbog pritiska na vlasti u Bosni i Hercegovini od strane mladih, ovaj program je dobio veću medijsku eksponiranost nego je uobičajeno, te predstavlja jedan od najpoznatijih programa Evropske unije u našoj zemlji⁴.

Zašto je tema ovog rada značajna? Treba istaći da je fokus rada prvenstveno na neformalnom obliku obrazovanja mladih kroz internacionalne programe razmjene (kulturne, akademske i druge vrste razmjene), a koji oblik obrazovanja se iznova pokazuje kao najefikasniji pri kreiranju nove klase mladih koji teže ka demokratiji i učenju o drugim kulturama, te je smatramo da je od velikog značaja skrenuti pažnju na ovu temu i osigurati više medijske eksponiranosti istoj.

---

¹ Izjava Andrej Troha (Programme officer for SALTO South East Europe Resource Centre) u e-mail korespondenciji sa autoricom od dana 17.04.2020. godine.

² Izjava Adina Halilović (Menadžerica za mobilnost mladih u PRONI Centar za omladinski razvoj) u e-mail korespondenciji sa autoricom od dana 16.04.2020. godine.

³ Izjava Dejan Rosić (Project Officer for National Erasmus+ Office in BiH) u e-mail korespondenciji sa autoricom od dana 03.04.2020. godine.

⁴ Debelac, B. (2016). Mogućnost regionalne saradnje zemalja Zapadnog Balkana kroz podršku fondova Evropske unije, sa posebnim osvrtom na program Erasmus+ (2014-2020). Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 6.

2. METODOLOGIJA RADA

2.1. Problem istraživanja

Polazimo od prve pojave, programa razmjene mladih. Obzirom na opširnost samog pojma i složenost njihovih svrha, potrebno je specificirati da se radi isključivo o edukacijskim programima koji su dostupni mladima u Bosni i Hercegovini (BiH). Problem istraživanja nije samo dostupnost ovih oblika dodatnog obrazovanja mladima u BiH već je fokus na dostupnosti informacija o istima, o njihovoj prezentaciji kroz različite vrste medija.

Mediji svakako jesu bitan faktor u ovoj oblasti, prvenstveno kao sredstvo za posredovanje informacija o programima i iskustvima drugih mladih ljudi koji su učestvovali u istima. Na osnovu iskustvenog opažanja moguće je utvrditi da medijski sadržaji za mlade u BiH nemaju dovoljno informacija o mogućnostima učešća u različitim programima razmjene.

2.2. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja jesu sadržaji popularnih medija u Bosni i Hercegovini, a koji se dotiču tema vezanih za programe razmjene mladih u BiH. Naime, ovi programi jesu od značaja za dodatnu edukaciju mladih, kako u formalnom smislu, tako i u neformalnom. Neformalno obrazovanje kroz ove programe podrazumijeva veću osviještenost mladih, lakše usvajanje stranih jezika i povećanje stope tolerancije naspram stope diskriminacije. Kada se to uzme u obzir, možemo zaključiti da je od velikog značaja usmjeriti mlade ljude da učestvuju u takvom obliku edukacije u stranim zemljama.

Subjekti istraživanja jesu mediji, budući da je glavni predmet istraživanja medijski sadržaj. Mediji predstavljaju određeni vid organizacije ljudi u svrhu djelatnosti. Oni imaju svojstva i karakteristike kao elementarne činioce, gdje su karakteristike društveno subjektivne prema kojima su mediji objektivni ili neobjektivni. Potrebe, motivi, interesi i ciljevi medija se razlikuju

kada su u pitanju različiti mediji. Stoga je za očekivati da nisu svi mediji zainteresirani za iste teme, niti da imaju iste ciljne skupine. To su ujedno i motivirajuće varijable. Interesi tih medija predstavljaju artikulisanu potrebu opstanka na tržištu, a njihovo djelovanje je usmjereno ka ostvarenju tog cilja, kao i cilja onog vanjskog faktora koji ima kontrolu nad medijem.

Aktivnosti, djelatnosti i djelovanja medija mogu biti usmjerene ka ostvarenju osnovne funkcije medija u društvu - informisanju, ali mogu i biti usmjereni na edukaciju. Stoga je neophodno fokusirati se samo na medije koji jesu usmjereni mladima ili ih mladi smatraju zanimljivima, privlačnima. Dakle, prvenstveno će biti riječ o online medijima (što podrazumijeva sva sredstva online komuniciranja informacija, uključujući i društvene mreže) i o tome da li oni zaista nastoje informisati i edukovati mlade o bitnim stvarima, uključujući i opcije programa razmjene koji za mlade mogu imati veliki uticaj na izgradnju ličnosti i odabiru buduće karijere.

2.3. Teorijska osnova istraživanja

Za teorijsku osnovu istraživanja koristit će se dostupna i relevantna literatura koja se dotiče analize medija u Bosni i Hercegovini, kao i samih sadržaja medija, te literalna građa o neformalnoj edukaciji mladih, uticaju medija na mlade i programima razmjene.

Neka od istraživanja koja nude polazno saznanje o predmetu istraživanja jesu na teme savremene medijske pedagogije⁵, zatim o društvenoj odgovornosti medija koji su usmjereni ka mladima⁶ i naposljetku beneficijama koje internacionalne razmjene mladih imaju pri izgradnji jače zajednice⁷.

U navedenim istraživanjima je naglašeno da je medijska kompetencija središnji pojam u medijskoj pedagogiji, te da ona uključuje sve sposobnosti koje pojedinac unutar medijskog - informacijskog društva mora usvojiti. Od naročitog značaja za mlade jeste medijska refleksija i to naročito u analizama interkulturalnosti. Dalje se navodi da se kroz savremene medije, posebno

---

⁵ Tolić, M. (2009). Temeljni pojmovi savremene medijske pedagogije. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 55(22), 97-103.

⁶ Fišer, S. Ž. (2006) *Social responsibility in media for youth audience*. Institute of Media Communications, Maribor.

⁷ MacCallum, J. et al. (2006). *Community building through intergenerational exchange programs*. National Youth Affairs Research Scheme, Australia.

kroz online medije, kreiraju društvene vrijednosti mladih. Samim time je neophodno nastojati doprijeti do njih ovim kanalima kako bi se opredijelili za učešće u programima koji će doprinijeti izgradnji kvalitetnijih ličnosti i zajednici. Postoje naučna saznanja o pozitivnim efektima neformalne edukacije mladih kroz programe internacionalne razmjene koja će se uzeti kao polazišta u ovom istraživanju.

2.4. Ciljevi istraživanja

2.4.1. Naučni ciljevi istraživanja

Ciljevi ovog istraživanja jesu naučna deskripcija i naučna klasifikacija i tipologizacija obzirom da je istraživanje dominantno usmjereno na posljedice koje sadržaji medija imaju na mlade. No, kako značajan dio činioca predmeta istraživanja ukazuje na uzročno-posljedične veze sadržaja medija i neformalne edukacije, te uzimajući u obzir to da će deskripcija, klasifikacija i tipologizacija posljedica ukazivati na uzroke, u ovom slučaju interesne grupe – mladih u BiH, cilj ovog istraživanja je i naučna deskripcija.

2.4.2. Društveni ciljevi istraživanja

Ukazati i informisati o efektima medija kada je riječ o edukaciji mladih u BiH. Utvrditi postotak sadržaja koji se odnose na neformalno obrazovanje i internacionalne programe razmjene. Procijeniti percepciju mladih o ovim programima. Istaći potrebu veće zastupljenosti ovih sadržaja u medijima usmjerenim na mlade.

2.5. Sistem hipoteza

2.5.1. Generalna hipoteza

H₀ : Mediji u Bosni i Hercegovini nedovoljno zastupaju temu neformalnih oblika edukacije mladih, konkretno internacionalnih programa razmjene.

2.5.2. Pomoćne hipoteze

H₁ : Mediji u BiH ne daju dovoljno prostora temama koje su usmjerene ka edukaciji mladih.

H₂ : U BiH ne postoji dovoljan broj medija koji za ciljnu skupinu imaju isključivo mlade.

H₃ : Postoji određena skeptičnost prema programima internacionalne razmjene među mladima u BiH koju uzrokuje nedostatak informisanosti.

H₄ : Mladi u BiH bi voljeli imati više informacija kroz medije o internacionalnim programima razmjene.

2.6. Metode i instrumenti istraživanja

Pored opšte-naučnih metoda (hipotetičko-deduktivna, statistička, metoda modelovanja, analitičko-deduktivna, aksiomska i komparativna metoda), koristit će se:

- Metoda teorijske analize sadržaja. Podrazumijeva korištenje literature, priručnika, udžbenika, stručnih radova i omogućava da se nakon prikupljenih činjenica izvode nova rješenja i naučni zaključci. Pomoću ove metode prikupljeni su i analizirani izvori neophodni za definiranje osnovnih pojmova i proučavanje pisanih teorijskih izvora. Koristit će se kvantitativna metoda analize sadržaja, a sadržaj koji će se istraživati odnosi se prvenstveno na sadržaje medija usmjerenih ka mladima ali u drugom planu će biti izdvojeni i sadržaji najpopularnijih bh online medija. Online mediji su odabrani kao ključni izvor zbog dostupnosti i praktične mogućnosti istraživanja sadržaja po datumima ali i zbog popularnosti među mladima.
- Metoda ispitivanja. Uz korištenje tehnike anketiranja i intervjuja. Anketiranje će biti urađeno online i usmjereno ka mladim bh studentima na uzorku od 200 ljudi. Intervjuirat će

se osobe čiji iskazi mogu biti relevantni za temu (koordinatori u programima razmjene i radnici u medijima).

- Metoda deskripcije. Postupak jednostavnog opisivanja ili ocrtavanja činjenica, procesa i predmeta u društvu, te njihovih empirijskih potvrđivanja odnosa i veza. Deskriptivna metoda u ovom radu korištena je kako bi se što jasnije i detaljnije opisala tema rada, ali i pojave koje su neophodne kako bi se dobila što jasnija i konkretnija slika postavljenih teza.

Anketa je instrument, to je naziv za skup postupaka pomoću kojih se pobuđuju, prikupljaju i analiziraju izjave ljudi kako bi se saznalo o njihovom ponašanju ili o njihovim stavovima, mišljenjima, interesima za potrebe istraživanja. Anketiranje je tehnika u kojoj anketirani pismeno odgovaraju na pitanja koja se odnose na činjenice koje su im poznate ili na pitanja u vezi sa njihovim ličnim mišljenjem. Anketiranjem su dobivene neophodne informacije o programima razmjene i neformalnom obrazovanju, te informisanju mladih u Bosni i Hercegovini o istima.

Anketa ovog istraživanja se sastoji od ukupno 20 pitanja i to podijeljenih u 5 skupina, pitanja koja se odnose na prikupljanje općih podataka ispitanika/ca kako bi se stekao potpuni uvid u socio-ekonomsku strukturu ispitanika/ca, potom pitanja koja se odnose na stanje u BiH, ulogu i značaj medija i vlastita iskustva. Anketa je rađena anonimno, online i sva pitanja imaju već ponuđene odgovore (na nekima je moguće izabrati više odgovora), te je nekoliko pitanja kreirano u formi Likertove skale, odnosno ispitanicima je omogućeno ocjenjivanje određenih tvrdnji na skali od 1 (ne slažem se sa navedenim) do 5 (u potpunosti se slažem sa navedenim), u zavisnosti od stepena slaganja sa istima.

2.7. Vremenski i prostorni plan istraživanja

Istraživanje je trajalo u periodu od januara do marta 2020. godine. Empirijski dio istraživanja je trajao mjesec dana i vršio se na području Bosne i Hercegovine.

3. ODREĐIVANJE POJMA OBRAZOVANJA

Obrazovanje je osnovno ljudsko pravo i glavni pokretač ljudskog i ekonomskog razvoja, ono jača lični integritet i oblikuje društvo u kojem živimo⁸, a s druge strane društveno-ekonomske i političke promjene, znanstveno-tehnički napredak kao i nove spoznaje u drugim područjima uvjetuju reformu obrazovanja, a pri započinjanju neke reforme se uvijek polazi od nezadovoljstva s postojećim stanjem⁹, te se može reći da su tako nastali i programi razmjene mladih.

Europeizaciju kao i globalizaciju bilo bi pogrešno razumijevati kao vid unificiranja ili svođenja obrazovanja na neki obrazac i tipizirani sistem edukacije¹⁰. Štaviše, bilo koji oblik mobilnosti se može posmatrati kao oblik neformalnog obrazovanja iz mnoštva razloga. Treba uvijek uzeti u obzir da je mobilnost značajno obrazovanje u vidu efikasnijeg učenja stranog jezika, te izlaganja novim kulturama, običajima i tradicijama, bolje razumijevanje političkih i ekonomskih situacija drugih zemalja, samostalan život i organizacija (kod mlađih učesnika koji to nisu imali priliku prije iskusiti), učenje historije drugih zemalja iz prve ruke.

Obrazovanje se definiše kao društveni proces, relativno izdvojeni dio procesa socijalizacije i vaspitanja kao uvođenja mladih članova društvene zajednice u društvene procese u kojem mladi članovi stiču znanja i umijeća koja su od značaja za njihove buduće djelatnosti u društvu, prije svega za učešće u radnom procesu (na osnovu društvene podjele rada), za društvenu komunikaciju, usklađivanje svog ponašanja s drugim članovima društva, itd.¹¹

Obrazovanje je s druge strane i sastavni dio odgoja, dakle to je i pedagoški proces u funkciji obogaćivanja ljudske spoznaje. Obuhvaća usvajanje određenog sustava znanja, formiranje praktičnih umijeća i navika, a što je pretpostavka i temelj razvoja spoznajnih snaga i sposobnosti, oblikovanja znanstvenog pogleda na svijet, za povezivanje znanja s praktičnom, profesionalnom i bilo kojom drugom djelatnošću. Obrazovanje je djelatnost, aktivnost, pedagoški proces ali

---

⁸ Ćosić, I. (2014). Manifestacija korupcije u obrazovanju i mogućnost sprečavanja iste. SVAROG Časopis za društvene i prirodne nauke, broj 8. Nezavisni univerzitet Banja Luka, str. 235.

⁹ Bevanda, M. (2003). Reforma visokog obrazovanja- nužnost ili namet. Filozofski fakultet u Sarajevu. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2003). broj 3, vol. III. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 102.

¹⁰ Ibid, str. 102.

¹¹ Sociološki leksikon (1982). Savremena administracija, Beograd, str. 415.

istovremeno označava i rezultat toga procesa, osobinu – ličnosti. Kao rezultat obrazovanost je učenikova svojina na temelju koje on može obavljati određene životne i društvene funkcije i dalje proširivati svoje znanje i kulturu u smislu permanentnog obrazovanja (samoobrazovanja)¹².

Obrazovanje kao društveni proces kojim se stiču znanja i umijeća od značaja je za djelatnost u društvu, u osnovnom društvenom radnom procesu i ostalim oblastima društvenih promjena kako za razvoj proizvodnih snaga, tako i za promjene u političkoj i duhovnoj oblasti društvenog života. Obrazovanje je faktor društvenih promjena i onda kada pruža saznanja o uzročno-posljedičnim odnosima u društvenom životu i ukazuje na puteve prevazilaženja društvenih odnosa u kojima se ne poštuju nikako ili ne u dovoljnoj mjeri¹³.

Na obrazovanje se gleda kao na značajan faktor nacionalnog napretka jer nacionalni razvoj nikada ne može biti rezultat isključivo prirodnih bogatstava jedne zemlje¹⁴. Konstantna je pojava da se uočava podudarnost između procenta ulaganja nacionalnog dohotka u obrazovanje i stepena porasta tog istog nacionalnog dohotka¹⁵. Ekspanzija obrazovanja izražava se u stalnom povećanju broja učenika i studenata, tendenciji za produžavanjem školovanja, u sve većoj orijentaciji na vanškolsko obrazovanje¹⁶, odnosno ka neformalnom obrazovanju. Početkom sedamdesetih godina školovalo se cca 14% ukupnog broja stanovnika¹⁷ u svakoj zemlji svijeta, a danas se školuje više od 50% stanovništva u skoro svakoj zemlji svijeta (izuzev u problematičnim područjima zemalja trećeg svijeta)¹⁸.

---

¹² Pedagoška enciklopedija (1989). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd., str. 126.

¹³ Ibid, 128.

¹⁴ Ristanović, S. (1978). Društvene nejednakosti i obrazovanje. Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Doktorska disertacija, str. 30.

¹⁵ Ibid, str. 32.

¹⁶ Ibid, str. 34.

¹⁷ Ibid, str. 34.

¹⁸ US Global Investors Here Are the 10 Most Educated Countries in the World (2018). Dostupno na: <http://www.usfunds.com/slideshows/here-are-the-10-most-educated-countries-in-the-world/#.Xi2e1WhKjIU> ; datum pristupa: 10.02.2020. godine.

4. OBLICI OBRAZOVANJA

Obrazovanje predstavlja jedan dinamičan proces kojim se produciraju i osiguravaju individualna znanja i vještine. Tri utemeljene forme obrazovanja u modernom društvu su:

1. formalno obrazovanje
  2. neformalno obrazovanje
  3. informalno obrazovanje.¹⁹
- Formalno obrazovanje se definiše kao institucionalno obrazovanje koje podrazumijeva proces koji se događa unutar jasno definisanog i određenog formalno-obrazovnog sistema, zakonski je legitimirano, a krajnji rezultat mu je stjecanje određenih znanja i sposobnosti.
  - Neformalno obrazovanje je tip obrazovnog procesa koji podrazumijeva izvaninstitucionalne obrazovne aktivnosti kojima se stječu određena znanja i vještine, a učešće u takvim aktivnostima je dobrovoljno.
  - Informalno obrazovanje podrazumijeva razne oblike sticanja znanja i vještina koje obuhvaćaju samoinicijativne ili spontane oblike obrazovanje tj. spontane oblike prijenosa znanja, stavova i vještina.²⁰

Sva tri navedena oblika obrazovnih aktivnosti zajedno čine jednu homogenu cjelinu koja se naziva konceptom cjeloživotnog učenja.

4.1. Određivanje pojma formalnog obrazovanja

Formalno obrazovanje je, najjednostavnije rečeno, obrazovanje koje se provodi u različitim akreditiranim obrazovnim institucijama prema odobrenim programima sa ciljem unapređenja

---

¹⁹ Kuka, E. (2011). Mjesto i uloga menadžmenta u uspostavljanju sistema neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 33.

²⁰ Ibid, str. 33.

znanja, vještina i kompetencija za osobne, društvene i profesionalne potrebe i putem kojega se stiču priznate diplome i kvalifikacije²¹.

Formalno obrazovanje je obrazovanje koje se provodi u različitim akreditiranim obrazovnim institucijama prema odobrenim programima sa ciljem unapređenja znanja, vještina i kompetencija za osobne, društvene i profesionalne potrebe i putem kojega se stječu priznate diplome i kvalifikacije. Najčešće se provodi kao strukturalno, hronološki određeno redovno obrazovanje za mlađe osobe (u pravilu/najčešće između 5 i 25 godine) u osnovnim i srednjim školama, na univerzitetima i u specijaliziranim programima redovnog strukovnog i visokog obrazovanja. Osim tog obrazovanja, obuhvaća i formalno obrazovanje odraslih, prekvalifikaciju i dokvalifikaciju.

Formalno obrazovanje je dakle struktuisana i sistematska forma učenja vršena od strane, također formalno, obrazovanih učitelja/nastavnika/profesora. Kako bi se osiguralo da se formalno obrazovanje u svim obrazovnim institucijama vrši po unaprijed određenom planu i programu, za formalno obrazovanje u svakoj državi su zadužene određene institucije (npr. Ministarstvo obrazovanja).

Ovo obrazovanje je dakle utemeljeno u striktnim obrazovnim institucijama i prikovano za učionice uz obavezno prisustvo (period obaveznog školovanja varira od zemlje do zemlje) i razrađeni sistem nastave i ocjenjivanja znanja.

U daljem radu ćemo pobliže govoriti o Erasmus+ programu kao najzastupljenijem programu internacionalne razmjene, a koji pored neformalnog obrazovanja primarno obuhvata formalni oblik obrazovanja, odnosno Erasmus+ nudi mogućnost mladima da studiraju na univerzitetima širom Evrope i bit će obrazložen sistem bodovanja uspjeha.

4.1.1. Historijski razvoj formalnog obrazovanja

Proučavajući formalno obrazovanje u prošlosti možemo konstatovati da se kroz obrazovanje nastojalo oblikovati individue u funkcionalne članove društva koji mogu doprinijeti svojim

---

²¹ Through Education (2019). What is formal education? (dostupno na: <https://www.througheducation.com/everything-you-need-to-know-about-formal-education/> ; datum pristupa: 29.03.2020. godine).

radom. S druge strane, politika društva uvjetovala je ko će biti obrazovan - elita i građanska klasa, kasnije i čitav narod²².

U početku i jeste postojalo definisano samo formalno obrazovanje, te je svrha obrazovanja u antici bila obrazovati lijepog i dobrog čovjeka, dobrog govornika, hrabrog ratnika, uzornog građanina, mudrog i obrazovanog vladara. U srednjem stoljeću svrha obrazovanja se usmjeravala već na strogost, poslušnost, molitvu i rad. Devetnaesto je stoljeće obrazovanjem težilo k razvoju svestrane, harmonično-obrazovane osobe, građanina demokrate, dok se u dvadesetom stoljeću pojavio zahtjev k razvoju sveobuhvatne osobnosti. Istraživao se i poticao razvoj kreativnosti, samostalnosti, kritičkog mišljenja, te ravnopravnosti.²³

Međutim, kraj 20. stoljeća obilježen je i raskorakom između potreba društva i onoga što daje škola kroz formalno obrazovanje. Obzirom na to da se obrazovanjem u vremenu u kojem živimo zahtijeva više nego ikada nameću se nova pitanja i problemi: Kako živjeti i djelovati u društvu brzih društvenih promjena koje direktno utiču na obrazovanje, njegove sadržaje i ciljeve? Nadalje, kako obrazovanje usaglasiti sa sve intenzivnijom mobilnošću, migracijama stanovništva, informacijskim društvom i visokom tehnologijom?

Mnogi ugledni istraživači bavili su se terminologijom obrazovanja, ali pod utjecajem politike određenoga društva. Početno formalno obrazovanje isključivo elite zamijenilo se obrazovanjem građanske klase, a zatim i naroda, čime je omogućen presedan u historiji. Neohumanisti su zahtijevali opće ljudsko obrazovanje koje je postalo u početku povlastica građanske klase. Potom je formirana teza da je općeljudsko obrazovanje za radnike moguće, ali samo kroz stručno obrazovanje. Formulacija obrazovanja korištena je za određenu ciljnu predodžbu. Nove teorije obrazovanja postajale su nužno ideologijom, bez kvalitetnih promjena.²⁴ Spomenuli smo da je obrazovanje društvena kategorija, ali neizostavna je i tendencija primjene naučne metode na proces obrazovanja.

Pokušaji primjene naučne metode na proučavanje obrazovanja datiraju od njemačkog filozofa Johanna Friedricha Herbarta koji je zahtijevao primjenu psihologije na umjetnost podučavanja. Nasuprot različitih progresivnih pravaca u obrazovanju 20. stoljeća, snažni se glasovi zalažu za očuvanje starije tradicije. Tako esencijalisti naglašavaju ljudska iskustva za koja vjeruju da su

---

²² Vidulin-Orbanić, S. (2006). Društvo koje uči: Povijesno-društveni aspekti obrazovanja. Metodčki obozri.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

neophodna za ljudski život danas i u svako doba. Potom se raži povratak ka obrazovanju fiksiranog po sadržaju i cilju, obrazovanju zasnovanom na kultiviranju intelekta, a rimokatoličko obrazovanje uzima Boga kao nepromjenjivu osnovu djelovanja.

Tri su stvari koje upravljaju razvojem savremenog formalnog obrazovanja: dijete, nauka i društvo. Upravo je to temelj pokreta tzv. progresivnog obrazovanja. Novi programi spajaju učenje i igru, te sposobnosti djeteta stavljaju u prvi plan, vođen je dječjim ciljevima i njihovim sposobnostima. Predmetom interesa obrazovnih reformatora postaje cjelokupan dječji razvoj.

Kada se gleda razvoj formalnog obrazovanja, može se ustanoviti da je u skladu sa društvenim promjenama postojalo dosta različitih pokreta i unutar obrazovanja. Tako, socijal-rekonstrukcionistički pokret smatra da se društvo može rekonstruirati kroz potpunu kontrolu obrazovanja. Komunističkom obrazovanju ideal je bio *homo faber* koji je zajedničkim naporima stvarao materijalna, umjetnička i duhovna dobra i postignuća. Škola je trebala uključiti učenike u rad u školi i izvan nje. Podvarijanta ovog pokreta bio je Kibbutzim (kolektivna poljoprivredna zadruža) u Izraelu čiji je temelj bio da se roditelji odriču odgajanja i obrazovanja djece i predaju ih profesionalnim edukatorima, što se zbivalo zbog praktičnih, ekonomskih i obrazovnih razloga.

Historijskim razvojem smjerovi u formalnom obrazovanju su se ispreplitali, ponekad i podupirali u zajedničkim ciljevima, pa su proizašli novi pedagoški projekti koji su označili predindustrijsku i početak industrijske ere. Potrebno je istaknuti da su se temeljne zamisli o odgoju i obrazovanju tokom čitave ljudske historije razvijale u tri smjera: razvoj sposobnosti pojedinaca, osposobljavanje za funkcije života te čuvanje, prijenos i korištenje duhovnih, kulturnih, naučnih i empirijskih znanja i iskustava čovjeka.²⁵

Spomenimo i to da je od kraja šezdesetih godina pa do samog kraja dvadesetog stoljeća nastupila tzv. "kriza obrazovanja". Ta je kriza usmjerila istraživanja i doprinijela promjenama na području redefinicije svrhe, zadaća, sadržaja, organizacije rada, metoda rada i evaluacije djelovanja savremene škole. Iako su različite historijske, društvene i političke situacije zemalja, a ni sadržaji nisu univerzalni, ipak je želja za razmatranjem osobe u cjelokupnom kontekstu zajednička.

Tokom 19. i 20. stoljeća razvio se moderni obrazovni sistem. Građanstvo se tad zanimalo za više stupnjeve obrazovanja poput gimnazija i univerziteta jer je diploma omogućavala vodeći položaj u državi. Ipak, plemstvo je i dalje zadržalo svoje povlastice, te su građani mogli zadirati samo u

---

²⁵ Vidulin-Orbanić, S. (2006). Društvo koje uči: Povijesno-društveni aspekti obrazovanja. Metodčki obozri.

srednje i više službeničke pozicije, otprilike do prvog svjetskog rata. 20. stoljeće obilježili su internacionalni ratovi, unutrašnji konflikti i neredi kako socijalnih tako i rasnih i ideoloških skupina, te izvršili dubok uticaj na formalno obrazovanje koje se počelo shvaćati kao instrument nacionalnog razvoja.²⁶

Klasična nastava unutar postojećeg odgojno–obrazovnog sistema nije dovoljno djelotvorna i nudi često samo knjiška znanja. Učenik pasivno sudjeluje u školskim, a kasnije i životnim situacijama. Obrazovanje u kojemu je aktivnost učenika još uvijek sporedan faktor ne postiže očekivane rezultate, a nedovoljna pripremljenost učenika za dalji nastavak školovanja i nesnalaženje prilikom suočavanja sa životnim situacijama postaje ključni problem. Obrazovanjem bi svakako trebalo pokrenuti i usmjeriti mišljenje i djelovanje učenika, te omogućiti razvoj specifičnih učenikovih potencijala kao i potaknuti njegov kompletan razvoj. Razvoj određenih potencijala omogućit će mu isticanje, ali i integriranje u društvo s ciljem usvajanja zajedničkih kulturnih vrijednosti, razvijanje samopouzdanja i potenciranja kreativnosti. Ostvarivši svoj potencijal, pripremljen je za posao i ulogu u društvu. Nema sumnje da novo doba internacionalizacije trgovine, informatičkog društva, naučnog i tehnološkog rasta donosi različite propozicije koje se odražavaju i na nastavni proces. Savremeni svijet traži sposobnost, vještinu, stručnost, znanje, a učenicima putem obrazovanja to treba i ponuditi. Pitamo se, zapravo, što učenici smatraju korisnim znanjem u stvarnom svijetu? Ovo iznova aktualno pitanje potrebno je konstantno propitivati zbog promjenjivih okolnosti, okvira i uvjeta u kojima nastaju. Povezano je s kulturnim, socijalnim, znanstvenim, gospodarskim i mnogim drugim sastavnicama, a posvećuje mu se sve više pažnje i slijede nove drastične reforme formalnog obrazovanja.

4.1.2. Ciljevi i zadaci formalnog obrazovanja

Porast značaja formalnog obrazovanja u savremenom svijetu korelirao je sa razvojem društvenih nauka i njihovim diferenciranjem na samostalne naučne discipline i oblasti. Uloga obrazovanja u razvoju društva i pojedinca svjedoči o stepenu razvoja do kojeg je društvo u određenom trenutku dospjelo jer intelektualne i moralne odrednice jedne zajednice, prije svega, treba sagledavati kroz odnos prema vaspitanju i obrazovanju. Zajednica govori o sebi odnosom prema školi, odnosom

---

²⁶ Vidulin-Orbanić, S. (2006). Društvo koje uči: Povijesno-društveni aspekti obrazovanja. Metodčki obozri.

prema onim što utvrđuje kao cilj vaspitanja i obrazovanja, stvarnim vrijednostima koje pokreće.²⁷ Na taj način se realnost obrazovanja manifestuje kao egzistencijalna činjenica ljudskog postojanja jer je obrazovanje proces koji je upleten u sve oblasti života, u školi, i izvan nje.

Obrazovanje je proces i rezultat, mogućnost za napredovanje i razvoj na individualnom i društvenom planu. Stalnost promjena i razvoja ispostavlja historijsku konstantu o međusobnoj povezanosti promjena u društvu, obrazovanju, i na nivou školskog sistema. Odnos između globalnog društva i obrazovanja, kao i procesi i odnosi unutar sfere obrazovanja, konstantno se mijenjaju i istražuju. Posebnu pažnju zaslužuje pitanje kako se savremeni procesi i promjene u obrazovanju i društvu reflektuju na položaj i perspektive pojedinca u užoj i široj zajednici.

Odnos između formalnog obrazovanja i društva diktira i zadatke i ciljeve obrazovanja, a uglavnom se posmatra kroz dvije suprotstavljene teorijske orijentacije: 1. obrazovanje za zadatak ima reprodukovanje postojeće društvene strukture; 2. obrazovanje za cilj ima da oblikuje novi tip društva i nastupa kao značajni reformator savremenih društava.²⁸

Prvi pristup polazi od društvenih uslova u kojima se formira obrazovni sistem. Formalno obrazovanje se ne može posmatrati nezavisno od aktuelnih društvenih promjena; ono je pokazatelj tih promjena, u najkraćem – ogledalo društva. Društvo presudno utiče na utvrđivanje ciljeva obrazovanja i uslove u kojima se oni realizuju. Promjene u obrazovanju uslovljene su promjenama u društvu, i doprinose očuvanju postojećeg društvenog sistema.

Prema drugom pristupu, postoji relativna samostalnost obrazovanja, njegova nezavisnost od ekonomskih faktora. Kao što može da zaostane za potrebama društva, formalno obrazovanje može da bude i temelj za promovisanje tehničke moći i dominacije, što ima za posljedicu potiskivanje značaja i vrijednosti humanističkog obrazovanja. Evidentno je da specifičnost odnosa između društva i obrazovanja, s jedne strane, i odnosi unutar obrazovnog sistema, na drugoj, upućuju na potrebu da se ukaže na nedovoljnost bilo kojeg pojedinačnog pristupa. Promjene u društvu i obrazovanju imaju u određenoj mjeri svoju autonomnu egzistenciju, nezavisno od toga koliko su brižljivo planirane, usmjeravane, praćene i vrednovane. Utoliko se planirani procesi i ishodi ostvaruju djelimično, ili se radi o određenom neskladu između očekivanih i ostvarenih efekata. Uključivanje sve većeg broja mladih ljudi u obrazovni proces trebalo je da doprinese demokratizaciji društva i smanjivanju društvenih nejednakosti.

---

²⁷ Gvozdrenović, S. (2008). Predmet i konstituisanje sociologije obrazovanja. u: Sociološka luča.

²⁸ Ibid.

Međutim, kvantitativna ekspanzija formalnog obrazovanja pokazala se kao sredstvo očuvanja i reprodukcije društvenih nejednakosti. Budući da se obrazovanje stiče i izvan institucionalnog školovanja, pravo na obrazovanje i škola kao obrazovna ustanova istovremeno se prožimaju i mimoilaze. Pravila koja važe u školi sve manje vrijede u životu, a ciljevi i zadaci formalnog obrazovanja sve teže sustižu realne potrebe društva. Usporeno napredovanje u pogledu kvaliteta obrazovanja i kvaliteta života upućuje na teorijske pretpostavke koje su uglavnom u funkciji prilagođavanja formalnog obrazovanja (i pojedinaca) zahtjevima aktuelnog društvenog poretka.

4.1.3. Metode i tehnike formalnog obrazovanja

Kvalitetno obrazovanje jedna je od temeljnih postavki „zdravog“ društva u razvoju, naročito u današnje vrijeme naglog tehnološkog razvoja, te značajnih socijalnih i kulturnih promjena. Kada govorimo o tehnikama i metodama koje se koriste u formalnom obrazovanju, mi ćemo se oslanjati na one povezane sa samim društvom, medijima i tehnologijama. Odnosno, potrebno je govoriti o savremenim metodama u formalnom obrazovanju, a koje su tek u razvoju i nerijetko još nedostupne u Bosni i Hercegovini.

Pojavom informacijsko-komunikacijske tehnologije došlo je do velikih promjena u načinu života i rada mnogih ljudi pa tako i unutar obrazovnog procesa. Jedna od tih promjena, a ujedno i najznačajnija, je internet. Naime, internet se već dokazao kao izuzetno sredstvo u obrazovanju i nauci, te kako ima neograničen potencijal i služi kao motivacija studentima za poticanje i zadovoljavanje njihove prirodne znatiželje i želje za znanjem i kao takav se sve više inkorporira u formalno obrazovanje.

Koliko je nužno živjeti u skladu s promjenama govori i činjenica da se u vrijeme razvijene informatičke tehnologije neuključenost mladih u učenje i primjenu informatičkih znanja može smatrati oblikom socijalne isključenosti koji uvelike određuje snalaženje i položaj mladih na svjetskom tržištu rada, a njemu mnogi danas pridaju oznaku “globalizacije”.

Savremeno formalno obrazovanje u ovom smislu predstavlja mnogo više od prenošenja znanja; ono postaje proces osposobljavanja za aktivno učenje i saradnju kroz mreže znanja, te takav proces zahtijeva prijelaz od poučavanja prema učenju, od ponude prema potražnji. Također se

često ističe da upotreba tehnologije ne vodi nužno manjku osobne interakcije sa učenicima, već omogućava učiteljima/profesorima posvećivanje vremena posebnim aktivnostima vođenja i savjetovanja, pritom prepuštajući vježbe ponavljanja i provjere tehnologiji.²⁹ Stoga se zaključuje kako takav razvoj omogućava novu perspektivu i organizaciju rada u kojoj se nastavnom kadru otvara mogućnost prilagođavanja tehnologije potrebama nastavnog procesa.

Pažnja u formalnom obrazovanju također mora biti usmjerena ka metodama vizualnog učenja više nego ikad prije. Brojen studije su pokazale da su mladi danas prilično različiti od starijih generacija obzirom na prethodno pomenute promjene u društvu. Okruženje mladih su grafički bogate web tehnologije, HD ekrani visoke rezolucije i velikih dimenzija dijagonala i sveukupna zasićenost informacijama tokom cijelog dana. Rezultat toga su izražene perceptivne sposobnosti današnjih mladih koji vrlo lako prihvaćaju vizualne forme i efektivnije uče pomoću njih. Predavači moraju ići u korak s vremenom i svoja predavanja prilagoditi potrebama novih generacija.

Također je potrebno fokusirati se na kritičko razmišljanje i rješavanje problema, a ne na klasično memoriranje informacija ili tzv. "učenje napamet". Uvijek će biti onih kojima je lakše da neke informacije prosto zapamte, ali postavlja se pitanje da li će oni ta znanja moć i iskoristiti u realnim radnim okolnostima i zadacima ukoliko ih ne shvataju i njihovu potencijalnu primjenu. Smatra se da je posebno danas nepotrebno pamtiti određene informacije kada su one dostupne na par klikova pretragom na internetu.³⁰

Dakle, vizualna pomagala (prezentacije, video, fotografije) i podsticanje na kreativnost i kritičko promišljanje, su neophodne metode savremenog formalnog obrazovanja jer različiti su zadaci koje novi naraštaji stavljaju u prvi plan. Kompetencija, samostalnost, prilagodba, inovacijske sposobnosti, te održavanje i obnavljanje umijeća samo su neki od uslova društvene egzistencije. Tako se i novi odgojno–obrazovni sistem treba prilagoditi "životnoj potražnji" i omogućiti sticanje osnovnih uvjeta za realizaciju navedenih potreba.

4.2. Određivanje pojma neformalnog obrazovanja

---

²⁹ Čavlović, M. (2019). Utjecaj informacijskokomunikacijske tehnologije na obrazovanje učenika u razrednoj nastavi. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu.

³⁰ Hilčenko, S. (2017). Škola sutrašnjice Media, culture and public relations, 8 (1).

Postalo je sasvim jasno i evidentno da je neformalno obrazovanje sve rasprostranjeniji i prisutniji oblik učenja i obrazovanja i da je postalo potreba i neophodnost modernog društva i modernog (poslovnog) življenja, rada i djelovanja. Postoji mnoštvo definicija od različitih autora i teoretičara obrazovanja, a kojima se nastoji definisati i približiti široj publici koncept neformalnog obrazovanja kao teorije i prakse.

Marković (2005) daje definiciju, ulazeći u samu suštinu pojma neformalnog obrazovanja, ističući osnovne odrednice neformalnog obrazovanja koje uvijek treba imati na umu:

- organizovane i planirane obrazovne aktivnosti
- aktivnosti koje podstiču individualno i društveno učenje i sticanje različitih znanja i vještina, razvoj stavova i vrijednosti
- aktivnosti koje se dešavaju van sistema formalnog obrazovanja
- aktivnosti koje su komplementarne formalnom obrazovanju
- aktivnosti u kojima se učestvuje dobrovoljno
- aktivnosti koje su dizajnirane i izvedene od strane obučениh i kompetentnih edukatora.

Dakle, ovo su odrednice koje predstavljaju suštinu i srž koncepta neformalnog obrazovanja. Uža definicija neformalnog obrazovanja jeste ta da je „neformalno obrazovanje, obrazovanje koje obuhvata sve one oblike usvajanja znanja i vještina koji nisu strogo obavezni, koji ne obuhvaćaju formalne oblike obrazovanje i čije prakticanje i usvajanje zavisi od svake osobe pojedinačno“³¹.

Najvažnija odrednica neformalnog obrazovanja jeste to da ono nije u sastavu institucija i dobrovoljno je, dakle nije sklop strogih i obaveznih institucionalnih pravila koja obavezuju pojedinca na takav oblik obrazovanja, kao što je to slučaj kod formalnog obrazovanja. S tim u vezi, Filip Kumbs (eng. Philip Coombs) neformalno obrazovanje definiše kao „skup vanškolskih aktivnosti za obrazovanje i stručno osposobljavanje, koje bi trebalo da budu dopuna školskoj nastavi“³².

---

³¹ Kuka, E. (2010). Imperativ prosperiteta. KNS – Udruženje za kulturu Novo Sarajevo, str. 31.

³² Kulić, R. i Despotović, M. (2005). Uvod u andragogiju. Dom štampe, Zenica. str. 120.

Nerijetko se pojam neformalnog obrazovanja u literaturi pojavljuje i pod drugim nazivima kao što su netradicionalno obrazovanje, izvanškolsko obrazovanje, nekonvencionalno obrazovanje, mreže učenja, kulturno-estetsko obrazovanje i slično³³.

Neformalnim obrazovanjem šire se spoznajne mogućnosti individue, proširuju se i dograđuju postojeća znanja i vještine stečene kroz formalno obrazovanje, ali se ujedno usvajaju i nova znanja, sposobnosti i vještine s kojima se u toku formalnog obrazovanja nije susretalo. Na osnovu ovoga zaključujemo da postoje razni vidovi neformalnog obrazovanja³⁴ kao što su: seminari, treninzi, kursevi, radionice, rad na projektima u nevladinom sektoru, konferencije, ali i dugoročne razmjene volontera i programi internacionalne razmjene. A sve navedene aktivnosti se mogu podijeliti u dvije kategorije i to:

1. programi neformalnog obrazovanja usmjereni na sticanje novih znanja i vještina
2. programi neformalnog obrazovanja kao oblika vaspitanja, odnosno sa fokusom na učenje pravilnom ponašanju i pozitivnim društvenim vrijednostima³⁵.

Neformalno obrazovanje je prema svojim karakteristikama specifičan vid obrazovanja u šta mogu spadati i dodatna obuka na poslu, obrazovni trening, program naukovanja, internet edukacije i slično³⁶.

Deset ključnih karakteristika neformalnog obrazovanja prema Markoviću (2005), a koje ga čine specifičnim, jesu sljedeće:

1. dobrovoljno učešće
2. osobni i profesionalni razvoj
3. učenje s grupom, u grupi i od grupe
4. program baziran na potrebama društva i učesnika
5. proces učenja je značajan
6. obučeni i kvalificirani edukatori (moraju imati određene kompetencije, ne može bilo ko raditi taj posao iako je riječ o neformalnom obrazovanju)
7. fleksibilna struktura rada

---

³³ Kuka, E. (2011). Mjesto i uloga menadžmenta u uspostavljanju sistema neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 34.

³⁴ Ibid, str. 34.

³⁵ Ibid, str. 35.

³⁶ Ibid, str. 35.

8. utemeljenost na demokratskim pravima učesnika
9. podijeljenost odgovornosti za rezultate učenja
10. osnaživanje učesnika.

UNESCO daje svoju definiciju neformalnog obrazovanja još 1972. godine, te njome svodi pojam neformalnog obrazovanja na organizovanu edukativnu djelatnost van formalnog sistema, koja ima za svrhu zadovoljiti potrebe korisnika, ali i ciljeve učenja³⁷.

Neformalno obrazovanje je namijenjeno različitim skupinama unutar društva, od mladih do odraslih, a sve je više cijenjeno kao nadogradnja formalnog obrazovanja i time u modernom svijetu postaje presudnim faktorom za postizanje uspjeha i konkurentne prednosti na tržištu rada. Ono nije nastalo spontano već ima svoju zanimljivu historiju razvoja, od one kada se uopće nije priznavalo kao validno ili postojeće, pa do danas kada mu u modernom društvu sve više raste značaj.

Činjenica je da su svi upoznati sa pojmom formalnog obrazovanja jer je to ono kroz šta svi prolazimo dobar dio života, te su svi prošli kroz obrazovni sistem i to je ono na šta svi pomisle čime se pomene „obrazovanje“, ali i Erasmus+ program. Ono što je interesantno za naš rad jeste da pobliže pojasnimo šta je to pojam neformalnog obrazovanja, koje su njegove beneficije i da istaknemo da *Erasmus+ sadrži i programe usmjerene ka neformalnom obrazovanju mladih kroz internacionalnu razmjenu*. Promatrajući Erasmus+ na ovaj način možemo zaključiti da čak i formalni aspekti istog pored obavezne i uniformisane nastave na univerzitetu kroz samu mobilnost doprinose realizaciji nekih beneficija koje su svrha neformalnog obrazovanja ovog programa (učenje raznih vještina nevezano za struku i formalno obrazovanje, učenje novog jezika kroz svakodnevicu, razvoj osjećaja za multikulturalnost i toleranciju...).

Upravo iz razloga, što Erasmus+ sadrži i formalne i neformalne oblike obrazovanja, smo odabrali ovaj oblik razmjene da predstavimo beneficije internacionalne razmjene mladih.

4.2.1. Historijski razvoj neformalnog obrazovanja

---

³⁷ Kuka, E. (2011). Mjesto i uloga menadžmenta u uspostavljanju sistema neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 36.

Da bismo shvatili neformalno obrazovanje i programe razmjene mladih kakve poznajemo danas u Evropi, prvenstveno moramo shvatiti nastanak i razvoj Evropske unije. Evropska unija je međuvladavina i nadnacionalna unija (zajednica) 28 evropskih demokratskih država koja je pod sadašnjim imenom oformljena Ugovorom o Evropskoj uniji, poznatim pod nazivom Mاستrihtski ugovor, iz 1992. godine. Proces evropske saradnje započeo je 1951. godine uspostavljanjem Evropske zajednice za uglj i čelik, a zemlje koje su u njenim temeljima jesu Francuska, Njemačka, Italija, Holandija, Belgija i Luksemburg. Političke aktivnosti Evropske unije se ispoljavaju u mnogim sferama, od politike zdravstva i ekonomske politike do inostranih poslova i odbrane. U zavisnosti od razvijenosti svake zemlje pojedinačno, organizacija Evropske unije se razlikuje u različitim oblastima³⁸.

Evropska unija je kompleksna i kao takva se može definisati kao:

- federacija u monetarnim odnosima, poljoprivredi, trgovini i zaštiti životne sredine
- konfederacija u socijalnoj i ekonomskoj politici, zaštiti potrošača, unutrašnjoj politici,
- međunarodna organizacija u spoljnoj politici³⁹.

Evropska unija je ta koja je svojim idejama zajedništva omogućila razvoj neformalnog obrazovanja u Evropi, ali još bitnije i kreiranje programa razmjene mladih o trošku Evropske unije, a sve u cilju dalje promocije zajedništva i razmjene kultura i jezika.

Neformalno obrazovanje kao proces sticanja znanja i vještina nije relativno nova društvena pojava, teorija i praksa, jer se još od postanka čovječanstva mogu prepoznati neki od oblika neformalnog obrazovanja. Tako je na primjer prvi čovjek u svojim nastojanjima da ovlada prirodom i opasnostima koje mu ona uzrokuje, učio nove vještine kako bi zaštitio sebe i osigurao svoju egzistenciju (samostalno ili timski radeći)⁴⁰. Učenje tih novih vještina i njihovo prihvaćanje spada u oblik neformalnog obrazovanja, iako tada nije postojao sistem obrazovanja općenito.

Dakle može se zaključiti da je neformalno obrazovanja preteča formalnom obrazovanju iako je formalno obrazovanje kasnije dobilo više na značaju. Mnogi teoretičari ističu da je neformalno

---

³⁸ Džombić, I. (2012). Evropska unija: prošlost, sadašnjost, budućnost. Evropske inicijative i institucije – II izdanje, Friedrich-Ebert-Stiftung BiH, str. 41.

³⁹ Ibid, str. 42.

⁴⁰ Ibid, str. 36.

obrazovanje samo „nov naziv za staru pojavu“ koja se tek početkom 70-tih godina XX stoljeća našla u centru interesovanja teoretičara obrazovanja⁴¹.

Prekretnicu u razvoju i afirmaciji neformalnog obrazovanja predstavlja djelo Filipa Kumbs (eng. Philip Coombs) iz 1971. godine pod nazivom „Svjetska kriza obrazovanja“ u kojoj on obrazlaže svoje stavove da je formalni sistem obrazovanja ušao u krizu svjetskih razmjera, a koja je nastala kao rezultat nezadovoljenja potreba društva za obrazovanjem, te kao glavne uzročnike te pojave on navodi: porast broja studenata, porast troškova obrazovanja, oskudica resursa potrebnih za ekspanziju obrazovanja, neprilagođenost proizvodnje i neefikasnost upravljanja i nastavnih metoda, odnosno općenito nedjelotvornost formalnog sistema obrazovanja. Tada je Kumbs istakao da jedino afirmacija neformalnog obrazovanja može izvesti obrazovni sistem iz krize⁴².

Na ovaj način neformalno obrazovanje prestaje bivati potisnuto i postaje potreba društva, te omogućava individuama da „budu u toku i nadoknađuje, zahvaljujući svojoj elastičnosti, ono što nedostaje školskom nastavnom sistemu, čijem je zaostajanju uzrok sporost u brzom prilagođavanju potrebama društva koje se stalno mijenjaju“⁴³. Na osnovu svega navedenog je postalo očito da formalni sistem obrazovanja nije dovoljno fleksibilan i prilagodljiv kada je riječ o praćenju modernih tokova društvene reprodukcije.

4.2.2. Ciljevi i zadaci neformalnog obrazovanja

4.2.2.1. Ciljevi neformalnog obrazovanja

Cilj se može definisati kao nešto čemu se teži, nešto što se nastoji realizovati uz ulaganje napora i truda, ali i postojanje želje za ostvarenje tog cilja. Tako i svako društveno djelovanje ima svoj neki cilj i svrhu, samim tim i neformalno obrazovanje mora imati jasno definisane ciljeve prema kojima je usmjeren jer je širok spektar ciljeva neformalnog obrazovanja, a jedan od njih jeste integracija pojedinaca u društvo, poticanje stvaralaštva i kreativnosti, te bolju organizaciju svakodnevnog življenja i širenje spektra radnih sposobnosti i interesa.

---

⁴¹ Džombić, I. (2012). Evropska unija: prošlost, sadašnjost, budućnost. Evropske inicijative i institucije – II izdanje, Friedrich-Ebert-Stiftung BiH, str. 36.

⁴² Kulić, R. i Despotović, M. (2005). Uvod u andragogiju. Dom štampe, Zenica. str. 116.

⁴³ Ibid, str. 116.

Neformalno obrazovanje uvijek ide ka tome da osigura priliku svakoj individui da postane akter svih sadržaja i programa koji su im u okviru formalnog obrazovanja bili nedostupni. Dakle, kao cilj neformalnog obrazovanja se može uzeti i to da je usmjereno na to da osigura mladima (i odraslima) da ostvare, održe i unaprijede svoje neophodne sposobnosti i ideje za efikasnije učešće u društveno-ekonomskim i poslovnim procesima.

Ne može se pobjeći od činjenice da se u današnjim uslovima modernog društva i neformalno obrazovanje sve više nastoji institucionalizirati (uokviruje se) u razne oblike politika zapošljavanja i glavni fokus mu postaje to da svakog pojedinca učini ozbiljnim kandidatom na tržištu radne snage⁴⁴.

4.2.2.2. Zadaci neformalnog obrazovanja

U neformalnom obrazovanju zadaci obuhvataju sve aktivnosti koje su usmjerene ka realizaciji postavljenih ciljeva. Neformalno obrazovanje se danas na neki način smatra faktorom opstanka i daljeg razvoja perspektive savremenog društva. Nerijetko se ističe da je neformalno obrazovanje u siromašnim zemljama čak put ka dinamičnom razvoju tih društava.

Jedan od glavnih ciljeva neformalnog obrazovanja jeste pružanje adekvatnih programa koji će obuhvatiti cjeloživotno učenje svake osobe pojedinačno⁴⁵, a pored ovog ono ima za zadatak i da poboljša osnovne uvjete života individua, te je bitno istaknuti da ovaj vid obrazovanja ne poznaje neke barijere (spol, starosnu dob, rasu, kulturu...), već svi imaju podjednake prilike.

4.2.2.3. Metode i tehnike neformalnog obrazovanja

Kako bi se implementirao bilo koji proces potrebno je da isti ima razrađen sistem metoda i tehnika za primjenu u praksi, pa je tako slučaj i s procesom neformalnog obrazovanja u društvu.

---

⁴⁴ Džombić, I. (2012). Evropska unija: prošlost, sadašnjost, budućnost. Evropske inicijative i institucije – II izdanje, Friedrich-Ebert-Stiftung BiH, str. 39.

⁴⁵ Kulić, R. i Despotović, M. (2005). Uvod u andragogiju. Dom štampe, Zenica. str 118.

Takve tehnike i metode omogućavaju da se efikasno izvrši transfer znanja i vještina od edukatora do „učenika“ (polaznika neformalnog obrazovanja).

U praktičnom dijelu neformalnog obrazovanja razvijen je niz metoda i tehnika implementiranja, kao što su:

- primjeri iz svakodnevnog života i radnog okruženja,
- timski rad i vježbe,
- igre i timski zadaci,
- tekstovi, kvizovi, samoprocjene,
- zastupanje interakcije i dinamičkih metoda,
- iskustveno učenje i samozaključivanje,
- fokus na motivirajućim metodama...

Ključni faktor uspjeha provođenja procesa neformalnog obrazovanja leži upravo u adekvatnom odabiru metode i tehnike, a taj odabir ovisi od programa i sadržaja istog i postavljenih ciljeva i zadataka. Kako bismo procijenili da li je odabrana metoda doista odgovarajuća, moramo imati na umu da je potrebno da ona zadovoljava sljedeće: mora motivirati polaznike, jasno ilustrirati željene vještine i znanja, osigurati aktivno sudjelovanje i mogućnost vježbanja i primjene u praksi, prilagođavati se specifičnim problemima...⁴⁶

Uvijek se preporučuje kombiniranje više metoda i tehnika radi efikasnije realizacije ciljeva neformalnog obrazovanja, dakle neophodno je jednu primarnu metodu i tehniku uvijek nadopuniti drugim metodama i tehnikama, jer nerijetko jedna metoda i/ili tehnika nisu dovoljne za prilagođavanje svakom zahtjevu i situaciji koji mogu biti nepredvidivi, obzirom da je neformalno obrazovanje poprilično fluidno i promjenjivo.

Planiranje i programiranje neformalnog obrazovanja, ma koliko ono bilo konstantno promjenjivo, je neophodno kako bi se ono efektivno provodilo. Dakle, i neformalno obrazovanje je potrebno, na malo drugačiji način od formalnog, planirati i kreirati program. Činjenica je da je tek moderno društvo nedavno nametnulo koncept detaljnijeg planiranja i programiranja neformalnog obrazovanja u cilju prilagodbe istog modernim trendovima.

---

⁴⁶ Bahtijarević-Šiper, F. (1999). Menadžment ljudskih potencijala. Golden marketing, Zagreb, str. 753.

5. POJAM MOBILNOSTI MLADIH: INTERNACIONALNI PROGRAMI RAZMJENE

Mobilnost je u svojoj osnovi prirodan proces jer otkako se spominju korijeni visokog obrazovanja, spominje se i kretanje studenata čemu je povod bila potreba za znanjem ili želja za znanjem, te se realizovalo kretanje ka centrima znanja⁴⁷. Treba imati na umu da disperzija znanja prije nije bila moguća u smislu u kojem danas postoji⁴⁸, odnosno nije bilo masovne štampe i interneta koji pretvara svijet u globalno seloⁱ, a mobilnost je u to doba bila opasna pustolovina. S vremenom kako je visoko obrazovanje prestalo biti stvar elitizma i postajao dostupan širim masama, tako je i mobilnost poprimala drugačiju strukturu i postajala je formalni dio obrazovnog sistema⁴⁹ i dalje imajući značajne elemente neformalne edukacije.

Studentska akademska mobilnost i veza sa akademskim uspjehom istražuje se od Drugog svjetskog rata sa različitim rezultatima, a uspostavljanje veze između mobilnosti i ličnih uspjeha učesnika je teško mjerljiva⁵⁰ obzirom na to da je tu riječ u mnoštvu faktora koji utiču na mobilnost i same studente.

Jedan od ciljeva davanja strukture mobilnosti mladih jeste harmonizacija i prepoznatljivost visokoobrazovnih sistema u Evropi. Danas su mobilnost i cjeloživotno učenje sastavni dio bolonjskog procesa visokog obrazovanja u Evropi.

Ključni događaj za Bolonjski proces se dogodio 1999. godine kada je 29 ministara obrazovanja potpisalo Bolonjsku deklaraciju obavezujući se uspostaviti evropski prostor visokog obrazovanja (EHEA). Širi ciljevi Bolonjskog procesa su: ukloniti prepreke i omogućiti mobilnost studenata širom Evrope, ojačati globalnu atraktivnost evropskog visokog obrazovanja i uspostaviti zajedničku strukturu visokog obrazovanja u Evropi, a do danas je ovoj deklaraciji pristupilo 47 zemalja, uključujući i Bosnu i Hercegovinu koja ju je potpisala 2003. godine u Berlinu i time

---

⁴⁷ Bošnjović, J. (2012). Mobilnost studenata u funkciji reforme visokog obrazovanja. Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu. Zbornik radova (2012). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Kontinuitet reforme visokog obrazovanja“. Univerzitet u Sarajevu, str. 66.

⁴⁸ Ibid, str. 66.

⁴⁹ Ibid, str. 66.

⁵⁰ Ibid, str. 66.

preuzela obavezu da će prilagoditi svoj dotadašnji model i sistem visokog obrazovanja i uključiti sve ključne subjekte u proces⁵¹.

Bolonjski proces je veoma opsežan i zahtijeva čitav niz pitanja u vezi sa visokim (formalnim) obrazovanjem, a osnovni ciljevi se mogu sažeti u sljedećem:

- uspostava sistema lako prepoznatljivih i usporedivih akademskih stupnjeva i diploma, uvođenje dodatka diplomi,
- visoko obrazovanje se temelji na tri ciklusa obrazovanja (dodiplomski, diplomski i doktorski studij),
- uvođenje bodovnog sistema kao što je ECTS radi unapređenja razmjene studenata,
- unapređenje mobilnosti natavnika i studenata i prevladavanje prepreka slobodnog kretanja,
- unapređenje evropske saradnje i osiguranje kvaliteta u cilju razvijanja usporedivih kriterija i metodologije,
- unapređenje potrebe evropske dimenzije u visokom školstvu,
- naglašavanja uloge studenta u razvijanju i upravljanju visokim obrazovanjem,
- promovisanje privlačnosti evropskog prostora visokog obrazovanja
- cjeloživotno učenje.⁵²

Najčešće spominjana teorija u oblasti mobilnosti jeste „push-pull“ teorija ili tzv. motivaciono-povratna teorija koja je korištena u istraživanju o mobilnosti još 1979. godine i to prvobitno u radu koji je objavio Rao Lakshmana pod nazivom „Odliv mozgova i strani studenti“ (eng. „Brain drain and Foreign students“)⁵³. Motivaciono-povratna teorija identificira faktore koji utječu na odluku studenata da učestvuju u mobilnosti, a koji se odnose na zemlje iz koje studenti odlaze, faktore koji utiču na odabir zemlje u koju studenti u programima mobilnosti odlaze.

Pod mobilnosti studenata, ali nerijetko i nastavnika (tzv. akademska mobilnost) podrazumijeva se boravak studenta i nastavnika fakulteta na drugim fakultetima u svrhu studija i rada, te se također prije svega misli na internacionalnu mobilnost, odnosno boravak studenata i nastavnika na univerzitetima van njihove zemlje, a da bi se mobilnost realizovala mora se omogućiti poređenje različitih nastavnih programa na univerzitetima i pojedinačnim visokoškolskim ustanovama u Evropi. Tu na scenu stupa evropski sistem prijenosa i akumulacije bodova, odnosno eng. European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) koji predstavlja numerički sistem

---

⁵¹ Omićević, Dž. (2011). Iskustvo u mobilnosti studenata na odsjeku za geodeziju. Građevinski fakultet, str. 228.

⁵² Ibid str. 228.

⁵³ Bošnjović, J. (2012). Mobilnost studenata u funkciji reforme visokog obrazovanja. Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu. Zbornik radova (2012). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Kontinuitet reforme visokog obrazovanja“. Univerzitet u Sarajevu, str. 67.

kvalitativnog vrednovanja rada studenta, a ECTS bodovi se mogu ostvariti i izvan visokoškolskog obrazovanja⁵⁴.

Još uvijek je premali broj studenata koji putuju sa svojih univerziteta na druge univerzitete u Evropi i van nje. Postoje razmjene unutar Erasmus programa o kojem ćemo naknadno detaljnije govoriti, ali one nisu povezane sa prenosom i priznavanjem svih bodova, te treba imati na umu da tu postoje i brojne druge prepreke mobilnosti kao što su jezičke barijere ili ekonomski problemi, kao i pitanja koja se tiču kulture, povjerenja, straha i neinformisanja.

Svjetska teorija razmjene kultura fokusira se na dimenziju kako se pojedinci odnose prema širem svijetu, te je u sklopu ove teorije neophodno diskutovati o neophodnosti globalnog identiteta koji se kreira kao odgovor na promjenjivu globalnu dinamiku⁵⁵.

Još jedna interpretacija mobilnosti istu vezuje za „kulturu mobilnosti mladih“, a prema ovoj teoriji odlazak u drugu zemlju radi studiranja ili volontiranja je motiviran, ne tradicionalnim ekonomskim migracionim faktorima (nalaženje posla, bolji prihodi), već težnjom za eksperimentisanjem⁵⁶, učenjem novih jezika i upoznavanjem novih kultura.

Sa institucionalnog stanovišta mobilnost je aktivnost visokoškolskih institucija u nastojanjima da odgovore snagama globalizacije kao ekonomske, političke, kulturne i društvene sile koja gura visokoobrazovne institucije ka jačoj internacionalizaciji. Sličnost ili heterogenost nacionalnih sistema visokog obrazovanja igra ambivalentnu ulogu u ovom slučaju. S jedne strane raznovrsnost visokoobrazovnih sistema ističe se kao prednost koja studentima omogućuje priliku za učenje i priliku da razviju reflektivan način razmišljanja i bolje razumijevanje raznovrsnosti. S druge strane Bolonjska deklaracija poziva na strukturalnu konvergenciju visokoobrazovnih sistema u Evropi, između ostalog i kako bi se pružila prilika studentima da se neometano kreću kroz slične sisteme⁵⁷.

---

⁵⁴ Bošnjović, J. (2012). Mobilnost studenata u funkciji reforme visokog obrazovanja. Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu. Zbornik radova (2012). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Kontinuitet reforme visokog obrazovanja“. Univerzitet u Sarajevu, str. 218.

⁵⁵ Ibid, str. 67.

⁵⁶ Ibid, str. 68.

⁵⁷ Ibid.

Postoji nedostatak sistemskih informacija o cjelokupnoj slici mobilnosti u zemljama Zapadnog Balkana, posebno o pokretačima i preprekama koje otežavaju mobilnost, efektima mobilnosti kao i tome kako visokoškolske institucije upravljaju procesom mobilnosti⁵⁸.

Dakle, iako smo ovdje govorili o mobilnosti mladih kao vidu formalnog obrazovanja, realna slika je da je to najčešće tako, ali mi upravo nastojimo skrenuti pažnju da to nije nužno slučaj već da postoje i neformalni oblici obrazovanja kroz internacionalne programe.

5.1. Erasmus+ program i ESC (Evropske snage solidarnosti)

Krajem osamdesetih godina Evropska komisija je u ime zemalja članica Evropske unije pokrenula program pod nazivom Erasmus koji je kasnije integriran u program cjeloživotnog učenja i time je sistem mobilnosti počeo poprimati standardiziran i strukturiran oblik.

Erasmus+ program je program Evropske unije usvojen 2013. godine u području formalnog i neformalnog obrazovanja, osposobljavanja, mladih i sporta za razdoblje 2014. – 2020. Područje obrazovanja, osposobljavanja, mladih i sporta može znatno doprinijeti rješavanju glavnih socio-ekonomskih izazova s kojima će se Evropa suočavati do kraja desetljeća kao i provedbi Strategija Evropa 2020. za rast, radna mjesta, socijalnu jednakost i uključivanje socijalno marginaliziranih. Borba protiv rastuće nezaposlenosti, a posebno među mladima, kako u BiH tako i u Evropi, postala je jedna od najhitnijih zadaća evropskih vlada. Ista opasnost prijeti i velikom broju odraslih niskokvalificiranih radnika⁵⁹.

Kako smo već istakli, tehnologije mijenjaju način funkcionisanja društva i potrebno je osigurati da se one koriste na najbolji mogući način. Snažnim sistemima obrazovanja i osposobljavanja u koje je neophodno uključiti neformalne aspekte, te politikama mladih, može se doprinijeti rješavanju tih problema jer se građanima osiguravaju vještine koje su potrebne na tržištu rada i u gospodarstvu, a istovremeno im se omogućava da imaju aktivnu ulogu u društvu i ostvare osobno ispunjenje. Reformama u području obrazovanja mladih ostvaruje se veći napredak u ostvarenju

---

⁵⁸ Bošnjović, J. (2012). Mobilnost studenata u funkciji reforme visokog obrazovanja. Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu. Zbornik radova (2012). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Kontinuitet reforme visokog obrazovanja“. Univerzitet u Sarajevu, str. 70.

⁵⁹ Debelac, B. (2016). Mogućnost regionalne saradnje zemalja Zapadnog Balkana kroz podršku fondova Evropske unije, sa posebnim osvrtom na program Erasmus+ (2014-2020). Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 53.

tih ciljeva na osnovu zajedničke veze između donositelja politika i sudionika, te je neophodno kroz iste reforme uključiti i neformalne oblike obrazovanja⁶⁰.

Prema definiciji Erasmus+ program je dizajniran da podrži napore država sudionica da efikasno iskoriste mogućnosti evropskog ljudskog i društvenog kapitala, pritom potvrđujući načelo cjeloživotnog učenja povezivanjem potpore i formalnom i neformalnom obrazovanju i osposobljavanju⁶¹. Programom se također pružaju veće prilike za saradnju i mobilnost partnerskim državama, posebno u područjima visokog obrazovanja i mladih. Erasmus+ program podržava i aktivnosti namijenjene razvoju saradnje kroz sportske aktivnosti⁶².

Osnovna ciljna grupa programa Erasmus+ Mladi su mladi između 13 i 30 godina, koji su pravno nastanjeni u jednoj od Programskih ili u jednoj od Partnerskih zemalja. Program je otvoren svim mladim ljudima nezavisno od njihovog nivoa edukacije, socijalnog ili kulturnog porijekla. Također u zavisnosti od tipa aktivnosti, moguće je učešće i starijih učesnika/ca – omladinskih radnika, lidera, trenera, onih koji se bave omladinskom politikom i neformalnim obrazovanjem.

Erasmus+ program je rezultat integracije sljedećih evropskih programa koje je Komisija EU provodila u razdoblju od 2007. do 2013. godine:

- Program cjeloživotnog učenja
- Program mladi na djelu
- Program Erasmus Mundus
- Tempus
- Alfa
- Edulink
- Programi saradnje sa industrijaliziranim državama u području visokog obrazovanja.⁶³

Za aktivnosti usmjerene na određeni sektor uz zajedničku oznaku „Erasmus+“ mogu se koristiti i nazivi:

---

⁶⁰ Debelac, B. (2016). Mogućnost regionalne saradnje zemalja Zapadnog Balkana kroz podršku fondova Evropske unije, sa posebnim osvrtom na program Erasmus+ (2014-2020). Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 53.

⁶¹ European Commission (2020). Program guide ERASMUS+

⁶² Ibid, str. 53.

⁶³ Evropska komisija (2014). Program guide ERASMUS+

- Erasmus+ Comenius – za aktivnosti koje su isključivo povezane s područjem školskog obrazovanja
- Erasmus+ Erasmus – za aktivnosti koje su isključivo povezane s područjem visokog obrazovanja i usmjerene na zemlje sudionice u programu
- Erasmus + Erasmus Mundus – za aktivnosti u vezi sa združenim diplomskim studijima
- Erasmus+ Leonardo da Vinci – za aktivnosti koje su isključivo povezane s područjem strukovnog obrazovanja i osposobljavanja
- Erasmus+ Grundtvig – za aktivnosti koje su isključivo povezane s područjem obrazovanja odraslih
- **Erasmus+ Mladi na djelu – za aktivnosti koje su isključivo povezane s područjem neformalnog i informalnog učenja mladih**
- Erasmus+ Jean Monnet – za aktivnosti koje su isključivo povezane s područjem evropskih studija
- **ESC (European solidarity corps) / bivši EVS (European Voluntary Service) – volontiranje mladih u drugim zemljama kao oblik neformalnog obrazovanja**
- **Erasmus+ Sports – za aktivnosti koje su isključivo povezane s područjem sporta**⁶⁴.

Još jedna bitna stavka Erasmus+ programa jeste projekat Virtual Exchange koji omogućava mladima da unaprijede svoje vještine koristeći razne online alate, ali ujedno i služi kao dopuna tradicionalnoj fizičkoj razmjeni. Virtual Exchange blisko saraduje i sa univerzitetima (u formalnom obrazovanju) i sa omladinskim organizacijama (u neformalnom obrazovanju) i ovi online dijalozi se vrše upravo kao dio formalnih ili neformalnih edukacija⁶⁵.

Programom Erasmus+ doprinosi se ostvarenju:

- ciljeva strategije Evropa 2020. uključujući i glavni obrazovni ciljⁱⁱ
- ciljeva strateškog okvira za Evropsku saradnju u području obrazovanja i osposobljavanja (ET 2020) uključujući odgovarajuća mjerila
- održivog razvoja partnerskih država u području visokog obrazovanja
- općeg cilja obnovljenog okvira za evropsku saradnju u području mladih
- cilja razvoja evropske dimenzije u sportu, posebno sportu na lokalnoj razini
- promicanja evropskih vrijednosti u skladu s članom 2. Ugovora o Evropskoj unijiⁱⁱⁱ.

---

⁶⁴ European Commission (2020). Program guide ERASMUS+.

⁶⁵ Ibid, str. 16-17.

Erasmus+ programom se pruža podrška alatima Evropske unije za transparentnost i priznavanje vještina i kvalifikacija – posebno Europass (neformalno obrazovanje), Youthpass (neformalno obrazovanje), Evropski kvalifikacijski okvir (EKO), Evropski sistem prijenosa i prikupljanja bodova (ECTS), Evropski sistem osiguranja kvalitete u strukovnom obrazovanju (EQAVET), Evropski registar za osiguranje kvalitete (EQAR), Evropsko udruženje za osiguranje kvalitete u visokom obrazovanju (ENQA), te mreže koja postoji širom Evropske unije u području obrazovanja i osposobljavanja i koje podržavaju te alate⁶⁶. Zajednička svrha svih tih alata jeste osigurati lakše priznavanja i razumijevanje vještina i kvalifikacija unutar i izvan nacionalnih granica, odnosno u svim sistemima obrazovanja i osposobljavanja na tržištu rada bez obzira na to kako su stečene, formalnim (radno iskustvo, studiranje) ili neformalnim (volontiranje, internetsko učenje) putem.

Kada je u pitanju područje mladih, Erasmus+ podupire i promiče aktivnosti koje se odnose na razmjenu mladih, promiče aktivnosti saradnje i mobilnosti koje imaju pozitivan učinak na kvalitativan razvoj rada s mladima, politika za mlade i sistema za mlade, te priznavanje neformalnog obrazovanja u partnerskim državama, a posebno u državama Skupine afričkih, karipskih i pacifičkih država (ACP), te azijskim i latinoameričkim državama⁶⁷.

Zemlje Zapadnog Balkana ne ostvaruju pravo učešća u najvećem evropskom programu mobilnosti – Erasmus, već samo u jednom posebno kreiranom programu koji se zove Erasmus Mundus. Visokoškolske institucije zemalja Zapadnog Balkana su tradicionalno otvorene za saradnju i samo Univerzitet u Sarajevu ima cca 105 potpisanih sporazuma o saradnji sa različitim institucijama iz Evrope i šire ali se ti sporazumi rijetko primjenjuju kao posljedica nerazvijenosti budžeta⁶⁸.

Višejezičnost je također jedan od kamena temeljaca evropskih projekata i snažan simbol nastojanja Evropske unije da bude ujedinjena u različitostima. Strani jezici imaju važnu ulogu među vještinama kojima će se pomoći ljudima da se bolje sprema za tržište rada i iskoriste sve dostupne prilike. Evropska unija je utvrdila cilj da svaki građanin mora imati priliku naučiti barem dva strana jezika još od rane dobi⁶⁹, a internacionalna razmjena mladih omogućava i ovu

---

⁶⁶ Debelac, B. (2016). Mogućnost regionalne saradnje zemalja Zapadnog Balkana kroz podršku fondova Evropske unije, sa posebnim osvrtom na program Erasmus+ (2014-2020). Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 57.

⁶⁷ Ibid, str. 58.

⁶⁸ Ibid, str. 69.

⁶⁹ Ibid, str. 58.

vrstu obrazovanja i u formalnom i u neformalnom obliku. Ovo nije ništa neobično kada se u obzir uzme kompleksna struktura i historija zemalja Evropske unije, te shvati da je jezik „najmarkantnija pojava u igri društvenog komuniciranja ... on ulazi u sve sfere života, od umjetničkih do tehničkih, od psiholoških do društvenih, na njemu počivaju i njime se služe sve umjetnosti i sva znanost, on je osnova svih najprostijih i najsloženijih kultura ... on je živototvorno i smislenotvorno događanje svijeta i historije,⁷⁰ u kojem su sadržani ideja, smisao, iskustvo, višeznačnost svake kulture ... jer svaka kultura kroz jezik stvara svoje posebno iskustvo svijeta i njegovu artikulaciju, otuda toliko jezika i mnoštvo narječja unutar jedne ideje jezika“⁷¹.

Dakle, promocija učenja stranih jezika i jezične raznolikosti jedan je od posebnih ciljeva Erasmus+ programa jer je nedostatak jezičkih sposobnosti jedna od glavnih prepreka za saradnju u evropskim programima za obrazovanje mladih⁷² i za konkurentnost na internacionalnom tržištu rada, a u sklopu Erasmus+ programa jezike je moguće učiti i formalno na univerzitetima, ali i neformalno kroz druge oblike razmjene.

Cilj Erasmus+ programa jeste i promicati jednakosti i inkulziju olakšavanjem pristupa učenicima koji dolaze iz nepovoljnih sredina i koji imaju manje mogućnosti u usporedbi s drugim mladim osobama, te ukoliko imaju neki oblik invaliditeta (sudionici s posebnim psiho-fizičkim potrebama)⁷³.

Postoje i brojne druge prepreke s kojima se mladi suočavaju, a to su ekonomske prepreke (nizak standard života, niski prihodi, nezaposlenost, beskućnici...), kulturološke prepreke (useljenci ili izbjeglice, pripadnici nacionalnih i etničkih manjina, poteškoće s jezičnom i kulturološkom prilagodbom), zdravstvene prepreke (hronična oboljenja, psihijatrijski problemi...), socijalne prepreke (oblici diskriminacije zbog spola, dobi, etničkog porijekla, vjere, seksualne orijentacije, invaliditeta, liječeni ovisnici, mladi samohrani roditelji, osobe sa asocijalnim ponašanjem...)⁷⁴.

Kako bi se mogli ostvariti navedeni ciljevi Erasmus+ programa, on ima sljedeću strukturu, odnosno provode se sljedeće aktivnosti:

---

⁷⁰ Repovac, H. (2009). Sociologija simboličke kulture. Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 35.

⁷¹ Ibid, 37.

⁷² Debelac, B. (2016). Mogućnost regionalne saradnje zemalja Zapadnog Balkana kroz podršku fondova Evropske unije, sa posebnim osvrtom na program Erasmus+ (2014-2020). Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 58.

⁷³ Ibid, str. 58.

⁷⁴ Ibid, str. 59.

- Ključna mjera 1 – Mobilnost pojedinca – ovom mjerom se podupiru: mobilnost učenika i osoblja, združeni diplomski studiji, zajmovi za diplomatske studije u okviru Erasmus+ programa
- Ključna mjera 2 – Saradnja za inovacije i razmjena dobre prakse – ova mjera obuhvata transnacionalna strateška partnerstva usmjerena na razvoj inicijativna u jednom ili više područja obrazovanja mladih i promicanje inovacija i razmjena iskustva, te udruživanje znanja između obrazovnih institucija i poduzeća, kao i udruživanja sektorskih vještina kojima se podupire poboljšanje strukovnog obrazovanja; saradnja s međunarodnim organizacijama priznate stručnosti i analitičke sposobnosti (npr. OECD i Vijeće Evrope) u svrhu jačanja učinka politika u područjima obrazovanja i osposobljavanja mladih; dijalog sa sudionicima i promicanje politika i programa s javnim tijelima u području obrazovanja.

Tabela 1 : Države članice Evropske unije koje sudjeluju u Erasmus+ programu

Austrija	Finska	Litvanija	Portugal
Belgija	Grčka	Luksemburg	Rumunija
Bugarska	Hrvatska	Malta	Slovenija
Češka Republika	Italija	Mađarska	Slovačka
Danska	Irska	Nizozemska	Švedska
Estonija	Kipar	Njemačka	Španija
Francuska	Latvija	Poljska	Ujedinjena Kraljevina

Izvor: Evropska komisija (2014). Program guide ERASMUS+

Zemlje sudionice Erasmus+ programa koje su van Evropske unije jesu: Island, Turska, Norveška, Lihtenštajn, Makedonija. A postoji i kategorija zemalja koje mogu sudjelovati u nekim aktivnostima Erasmus+ programa, a od tih država se najviše očekuje poštivanje osnovnih ljudskih prava i prava manjina, a sve kako je propisano članom 2. Ugovora o Evropskoj uniji.

Tabela 2 : Partnerske države u Erasmus+ programu

Zapadni Balkan (I regija)	zemlje Istočnog partnerstva (II regija)	zemlje južnog Mediterana (III regija)	Ruska Federacija (IV regija)
Albanija Bosna i Hercegovina Kosovo Crna Gora Srbija	Armenija Azerbejdžan Bljelorusija Gruzija Moldavija Ukrajina (državno područje priznato međunarodnim pravom)	Alžir Egipat Izrael Jordan Libanon Libija Maroko Palestina Sirija Tunis	Državno područje Rusije priznato međunarodnim pravom

Izvor: Evropska komisija (2014). Program guide ERASMUS+

5.1.1. Beneficije Erasmus+ programa

Organizacije u Bosni i Hercegovini i danas nemaju pristup svim subprogramima Erasmusa, ali i dalje imaju brojne beneficije, a one najvažnije za nas jesu u vidu neformalnog obrazovanja mladih:

- podrška svim programima vezanim za zadatke i aktivnosti -ESC (European solidarity corps) iz različitih evropskih zemalja, a koje aktivnosti omogućavaju pristup mnogim programima i mogućnostima za mlade;
- razvoj ličnih i profesionalnih vještina i kompetencija kod mladih, te uključivanje opcija volontiranja i implementacije projekata, kao i razmjenu znanja, iskustava, kultura, nasljedstva i običaja;
- mladi se uče novim pristupima i metodologijama u radnom okruženju i svakodnevnicima, te nadograđuju postojeća znanja;
- mladi se uče i finansijskoj neovisnosti primajući džeparac/stipendiju, a kojim sredstvima moraju racionalno raspolagati.

Generalno, Erasmus+ Program poput ESC-a ima mnoštvo mogućnosti i nudi dosta opcija za interpersonalni razvoj individua, te se bazira na tome da i kasnije zadrži mlade u programu kako bi oni prenijeli svoje stečeno znanje na nove generacije.

U Sarajevu najaktivnija organizacija jeste SOS Društveni centar Hermann Gmeiner, a koja je od 13.05.2009. akreditovana za primanje, slanje i koordiniranje poslova primanja i slanja volontera kroz ESC (European solidarity corps).

Od 2007. do 2013. godine ESC je bio dio Programa „Mladi u Akciji“, tačnije Akcija 2 pomenutog Programa. Od 2014. godine ESC se nalazi u sastavu Erasmus+ Programa koji je osmišljen kako bi podržao napore Europskih zemalja da učinkovito iskoriste potencijal svojih resursa, potvrđujući princip cjeloživotnog učenja povezivanjem podrške formalnom, neformalnom i informalnom učenju (učenju kroz rad) kroz polja obrazovanja, treninga, sporta i mladih. Informalno učenje je veoma bitna stavka ESC programa jer ovaj program poziva mlade na volontiranje i rad u drugim zemljama kao oblik razmjene, te je dijalog i učenje kroz rad neizostavna stavka⁷⁵.

Program je otvoren za mlade iz 31 europske zemlje, te mlade iz Programskih Partnerskih Zemalja. Za mlade koji dolaze ili rade sa Susjedskim Zemljama Europske Unije (Neighbouring Partner Countries) u koje spada i Bosna i Hercegovina, Program nudi mogućnosti „Omladinske razmjene“, „Treninga i umrežavanja projekata“ kao i učešće u različitim oblicima volonterskog angažmana kroz Europski Volonterski Servis.

ESC (European solidarity corps) omogućuje mladim ljudima između 17 i 30 godina starosti da obave volonterski servis u trajanju od 2 do 12 mjeseci u drugoj zemlji. On podstiče solidarnost među mladima i istinski je „obrazovni servis“. Osim doprinosa lokalnim zajednicama, volonteri stječu nove vještine i uče nove jezike, te otkrivaju nove kulture. Volonterima tokom boravka je plaćen smještaj, hrana i imaju džeparac. Također su zdravstveno osigurani i svaki volonter ima zdravstveno osiguranje.

SOS Centar Herman Gmeiner je do sada poslao preko 40 mladih volontera u 12 europskih zemalja (volonteri su bili u: Sloveniji, Austriji, Njemačkoj, Italiji, Španiji, Luxemburgu, Češkoj, Holandiji, Turskoj, Portugalu, Poljskoj i Francuskoj), te zasada primila 3 i to iz Finske, Holandije i Poljske.

Kao što smo naveli Erasmus+ je program Europske unije u polju formalne i neformalne edukacije, treninga, mladih i sporta a sve ovo su stavke koje mogu doprinijeti borbi sa socio-ekonomskim promjenama kao ključnim izazovima sa kojima će se Evropa suočavati u skorijoj

---

⁷⁵ European Commission (2020). European Solidarity Corps guide.

budućnosti, odnosno koje se već osjete, a primarno je riječ o zapošljavanju mladih, jednakosti i društvenoj inkluziji⁷⁶.

Za sve evropske vlade konstantna borba je iznaći način da se umanje efekti velike stope nezaposlenosti mladih, a uporedo s ovim problemom jeste i taj da previše mladih osoba napušta školu preuranjeno i time još više doprinosi riziku nezaposlenja i društvene marginalizacije. S druge strane isti problem prijeti i odraslim, starijim osobama koje imaju loše poslovne sposobnosti n nisu tehnološki pismeni, te uvijek treba imati na umu to da tehnologije mijenjaju načine na koje društva funkcionišu.

Poslovni svijet danas zahtijeva inovativnost i otvorenost, te je stav Evropske unije da je potrebno kreirati kohezivna i inkluzivna društva koja bi dozvoljavala građanima da imaju aktivnu ulogu u demokratskom životu, a neformalna edukacija i rad s mladima je ključ kako bi se promovisale ove evropske vrijednosti i njegovala socijalna integracija, te poboljšala interkulturalna komunikacija i osjećaj pripadnosti nekom zajedništvu, što bi ujedno smanjilo nasilne radikalizacije unutar društva.

Erasmus+ programi jesu efektivan instrument za realizaciju ovih ideja, a nerijetko i za promociju inkluzije ljudi sa socijalnim preprekama. Još jedan izazov se povezuje s ovim, a to je razvoj društvenog kapitala među mladima i jačanje individualnosti mladih, naročito onih iz siromašnih zemalja, i jačanje njihovih aktivnosti kako bi učestvovali aktivno u društvu i u demokratiji, a ne da stoje pasivno na marginama.

Drugi izazov odnosi se na razvoj socijalnog kapitala među mladima, osnaživanje mladih i njihovu sposobnost aktivnog sudjelovanja u društvu, u skladu s odredbama Lisabonskog ugovora da „potiču sudjelovanje mladih u demokratskom životu u Europi“. Ovo se pitanje može targetirati i neformalnim aktivnostima učenja koje imaju za cilj poboljšanje vještina i kompetencija mladih kao i njihovo aktivno građanstvo. Nadalje, potrebno je pružiti mladim organizacijama i omladinskim radnicima mogućnosti obuke i suradnje, kako bi razvili svoj profesionalizam i evropsku dimenziju rada s mladima.

Uspješni sistemi obrazovanja i osposobljavanja i politike mladih pružaju mladima vještine potrebne na tržištu rada, istovremeno im se omogućava da igraju aktivnu ulogu u društvu i postignu osobno ispunjenje. Reforme u obrazovanju i osposobljavanju mogu ojačati napredak u

---

⁷⁶ European Commission (2017). Erasmus+ Programme Guide, Version 2.

postizanju tih ciljeva na temelju zajedničke vizije između kreatora politika i sudionika, valjanih dokaza i saradnje na različitim poljima i razinama.

Program Erasmus+ osmišljen je kako bi podržao napore zemalja koje sudjeluju u programu u učinkovitom korištenju potencijala europskih talenata i socijalnih dobara u perspektivi cjeloživotnog učenja, povezujući podršku s formalnim, neformalnim i informalnim učenjem na cijelom polju obrazovanja i osposobljavanja mladih⁷⁷. Program također povećava mogućnosti za saradnju i mobilnost sa zemljama partnerima, posebno na područjima visokog obrazovanja.

U skladu s jednim od novih elemenata uvedenih Lisabonskim ugovorom, Erasmus+ također podržava aktivnosti usmjerene na razvoj europske dimenzije u sportu promovirajući saradnju između tijela koja su odgovorna za sport i tako pomažući u smanjenju socijalnih i ekonomskih troškova fizičke neaktivnosti.

Erasmus + ima za cilj nadići ove programe internacionalne razmjere, promovirajući sinergiju i umreženje na različitim područjima obrazovanja i osposobljavanja mladih, uklanjajući umjetne granice između različitih akcija i formata projekata, njegujući nove ideje, privlačeći nove aktere iz svijeta rada i stimulirajući nove oblike saradnje. Stoga je od presudne važnosti da Erasmus+ program bude povezan sa jakim brendom koji je nadaleko prepoznat.

Postoji mnoštvo beneficija internacionalnih razmjena koje smo već pominjali, ali su sve bile fokusirane na društveno-ekonomsko napredovanje i razvoj mladih. Tu su i neke nezanemarive, poput toga da se daje mogućnost individui da testira da li bi zaista mogao da se preseli u neku zemlju, koliko dobro se snalazi u stranoj zemlji, u kojoj mjeri može realizovati samostalnost i biti udaljen od porodice. Statistika je takva da se oko 40% mladih nakon razmjene odmah preseli u stranu zemlju, a 93% njih ne bježi od te ideje u budućnosti⁷⁸.

Kako smo spominjali, neformalno obrazovanje bi trebalo biti fluidno, interesantno i prilagodljivo, a ukoliko se neko tokom cijelog života obrazuje u samo jednoj zemlji i to formalno, gubi priliku da dobije uvid u druge metode učenja koje bi mogao spoznati kroz razmjenu. Neizostavna stavka jeste ona najprivlačnija mladima, relativno jednostavno i povoljno putovanje i upoznavanje novih

---

⁷⁷ European Commission (2017). Erasmus+ Programme Guide, Version 2.

⁷⁸ Ibid.

mjesta – što je još jedan vid edukacije. Mladi također uvijek ističu kako su ih ta iskustva naučila da vjeruju sami sebi i lakše se suočavaju s novim problemima u životu.

Multikulturalno okruženje svakako olakšava upoznavanje novih kultura i rješava mlade predrasuda i stereotipa o drugim zemljama i narodima, te ih uči toleranciji, razumijevanju i kako da pristupaju svim ljudima otvorenog uma.

Nerijetko edukatori postaju svjesni neznanja mladih o svijetu van njihovog lokalnog okruženja, te predrasuda koje posjeduju. Većinom postoje aspekti koje je teško pokriti tradicionalnim formama obrazovanja i svaka lokalna kultura teži ka individualizmu, a ono što je neophodno jeste preokrenuti individualističku perspektivu ka internacionalnoj perspektivi. To je nešto što se doista ne može postići u „normalnim“ učionicama, jer iako se činjenice o svijetu mogu naučiti postoji limitirana motivacija studenata i nemogućnost uočavanja i primjene tih činjenica u praksi što na neki način zakida mlade generacije velikog dijela znanja⁷⁹. Decenijama su se razni edukatori susretali sa zadatkom promjene tih misaonih tokova studenata, a sada to uspješno čine u širokim razmjerama.

---

⁷⁹ Hansel, B. (1988). Developing an international perspective in youth through exchange programs. *Education and Urban Society*, str. 177.

6. MEDIJSKA PISMENOST I EDUKACIJA KROZ MEDIJE

Informacijska revolucija povezuje nacije i pojedince i obezbjeđuje njihovo bolje razumijevanje zajedničkih problema i briga u kritičnim oblastima⁸⁰ (okolina/ekologija, siromaštvo, rat/mir, narkotici, politička dešavanja...). Razvojem informacionih tehnologija, stvaranjem kompjuterskih mreža, a posebno „mreže svih mreža“ – interneta, pojedinac je dobio šansu da ulogu pasivnog recipijenta u hijerarhijskom, uglavnom jednosmjernom, modelu komuniciranja sada dobije ulogu aktivnog učesnika u komunikacijskom procesu, bilo kao komunikator ili kao komunikant, ovisno o svojoj intenciji⁸¹. Pojava interneta je donijela sa sobom i pitanje o uticaju takvog novog oblika društvenog komuniciranja na formiranje javnosti i izražavanje javnog mišljenja⁸². Lokalni elektronski mediji i lokalno informisanje javnosti u Bosni i Hercegovini nakon 1995. godine nije bilo predmet ozbiljnih istraživanja⁸³, ali znamo da u ovoj masmedijskoj epohi u kojoj se nalazimo najjednostavnija i najsloženija znanja i iskustva sve češće prezentiraju i suoblikuju mladi i to mladi novinari, urednici ili vlasnici medija⁸⁴, a koji često nemaju dovoljno iskustva. Stanje mladosti koje dominira masmedijskom scenom ne donosi dovoljno iskustvenog polja kao važne odrednice profesionalizma⁸⁵.

Informacijska i medijska pismenost područja su o kojima se sve više diskutuje i koja se sve brže razvijaju posljednjih godina, naročito u evropskom diskursu. UNESCO na primjer promovise koncept integrirane medijske i informacijske pismenosti (eng. media and information literacy, MIL), kao kombiniranog seta kompetencija (znanja, stavova i vještina) neophodnih za savremeni

---

⁸⁰ Vočkić-Avdagić, J. (2005). Mediji i obrazovanje: Medijski koercijalizam i novi trendovi profesionalizma. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2005). broj 3, vol. V. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 112.

⁸¹ Spahić, B. i Nožica, M. (2014). Facebook i njegov uticaj na kreiranje sredstava za aktivizam virtualne javnosti u globalnom komunikacijskom prostoru. SVAROG Časopis za društvene i prirodne nauke, broj 8. Nezavisni univerzitet Banja Luka, str. 93.

⁸² Ibid, str. 94.

⁸³ Kujundžić, B. (2014). Lokalni elektronski mediji u Bosni i Hercegovini. SVAROG Časopis za društvene i prirodne nauke, broj 8. Nezavisni univerzitet Banja Luka, str. 111.

⁸⁴ Fejzić-Čengiđić, F. (2015). Medijsko opismenjavanje odraslih u funkciji cjeloživotnog učenja: Loša strana vremenskih prognoza. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2015). broj 1, vol. XV. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, 37.

⁸⁵ Ibid, str. 37.

rad i življenje⁸⁶, te općenito funkcionisanje u društvu. Sve više autora u medijskoj pismenosti prepoznaje mogućnost za građane da steknu posve nove društvene kompetencije usmjeravajući tako pažnju na širi koncept razvoja korisničkih kompetencija, koji se najobuhvatnije opisuje pojmom „informatijska pismenost“⁸⁷.

Informatijski pismene osobe se definiraju kao one koje su naučile kako učiti, a to znači da znaju kako se znanje organizovano i kako pronaći informacije i njima se koristiti na razumljiv način⁸⁸, a medijska pismenost, kako je definira Američki centar za medijsku pismenost, jeste novi pristup obrazovanju nastao u 21. stoljeću, a koji kreira okvire za kvalitetan pristup, analizu, evaluaciju, kreaciju i participaciju u društvu na osnovu preporuka u različitim formama (printani, video, online...)⁸⁹.

Medijska i informatijska pismenost su direktno povezane i međusobno komplementarne, a oba koncepta upućuju na potrebu razvijanja novih metoda i sadržaja učenja i poučavanja, usmjerenih kako na mlađe korisnike informacija i medija, tako i na procese cjeloživotnog učenja⁹⁰. Ključno pitanje korisnika ranije je bilo kako doći do informacije, a danas je to pitanje kako doći do prave informacije⁹¹. U vremenu općeg zasićenja informacijama od velikog je značaja razvijati kompetencije sveobuhvatnog pretraživanja dostupnog kvantuma informacija o nekoj temi koja nas kao korisnike zanima⁹² u datom trenutku, a kako bismo povećali svoje znanje o datoj temi.

Mediji i neformalno obrazovanje su danas isprepleteni na mnoštvo načina. Obzirom da mediji nepobitno imaju veliku moć i značajnu ulogu u društvu, te su primarni faktor koji oblikuje umove mladih, medijska odgovornost počiva na profesionalizmu i etičkom kodeksu⁹³. Neformalno obrazovanje je proces u kojem se usvajaju vještine i znanja, stavovi i vrijednosti iz dnevnog iskustva i vaspitnih/obrazovnih uticaja i izvora koji dolaze iz njegove okoline, a budući da svako

---

⁸⁶ Turčilo, L. (2015). Informatijska i medijska pismenost: Diskurs prilike vs. diskurs opasnosti. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2015). broj 1, vol. XV. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 91.

⁸⁷ Ibid, str. 92.

⁸⁸ Ibid, str. 92.

⁸⁹ Ibid, str. 92.

⁹⁰ Ibid, str. 92.

⁹¹ Ibid, str. 94.

⁹² Ibid, str. 94.

⁹³ Alibabić, Š. (2002). Vaspitna/obrazovna i kulturna funkcija medija. Filozofski fakultet, Beograd. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2002). broj 2. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 71.

danas dobar dio svakodnevnice provodi uz masovne medije i tako biva izložen njihovom uticaju, može se reći da je neformalno obrazovanje putem masovnih medija istinski doživotni proces⁹⁴.

Vaspitna funkcija masovnih medija predstavlja i pedagoški problem prvog reda, njihov obrazovni uticaj je didaktički i metodički problem, a kulturni uticaj se može smatrati i pedagoškim, kulturološkim i sociološkim problemom⁹⁵. Da pojasnimo, u procesu vaspitanja škola gubi svoje socijalne funkcije zbog više privlačnih modela ponašanja koje plasiraju masovni mediji, a obrazovna moć masovnih medija je potcijenjena od strane tradicionalnog obrazovnog sistema koji masovne medije nastoji zaobići i potisnuti umjesto koristiti u svoje svrhe, te je tu i činjenica da je kulturna moć masovnih medija ogromna jer oni plasiraju određene (ne)kulturne obrasce kroz svoj repertoar i time utiču na kulturu življenja, rada, odijevanja, kuniciranja, stanovanja, slobodnog vremena i slično⁹⁶, a ujedno stvaraju i tzv. masovnu kulturu. Danas postoje mišljenja, s kojima smo i mi nerijetko saglasni, da je medijska kultura ustvari masovna kultura koja ima industrijski karakter i suprotstavljena je elitnoj kulturi koja ignoriše masovne medije, te da postoji određeni rivalitet između ove dvije⁹⁷, a određeni slojevi društva s prezirom gledaju na masovnu kulturu nazivajući je kičom i šundom, te kulturom koja se pravi za mase. Pored kreiranja masovne medijske kulture i „globalnog sela“, postoji i problem u tome što trenutno globalni medijski sistemi većim dijelom idu ka generisanju pasivne, depolitizirane populacije koja preferira vlastitu potrošnju u odnosu na društveno razumijevanje i aktivitet, kreiraju masu koja će radije poštovati red nego pobuniti se⁹⁸, dakle stvaraju isključivo potrošačko društvo pogodno za sveprisutni komercijalizam bez tendencija ka edukaciji, čak manjka i obaveza istinitog informisanja.

---

⁹⁴ Alibabić, Š. (2002). Vaspitna/obrazovna i kulturna funkcija medija. Filozofski fakultet, Beograd. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2002). broj 2. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 69.

⁹⁵ Ibid, str. 70.

⁹⁶ Ibid, str. 71.

⁹⁷ Ibid, str. 69.

⁹⁸ Vočkić-Avdagić, J. (2005). Mediji i obrazovanje: Medijski komercijalizam i novi trendovi profesionalizma. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2005). broj 3, vol. V. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 112.

7. MEDIJI I NJIHOVA ULOGA U INTERNACIONALNIM PROGRAMIMA RAZMJENE

Kako smo prethodno konstatovali, intenzivan naučni i tehnološki razvoj stvara uslove za ekspanziju medija masovne komunikacije, ali kako konstantno ističemu uz informativnu i zabavnu funkciju masovni mediji imaju i veoma izraženu vaspitnu/obrazovnu i kulturnu funkciju⁹⁹. Danas svaka vaspitna/obrazovna koncepcija i sistem počivaju na filozofiji doživotnog obrazovanja, što znači ravnopravno uvažavanje svih izvora znanja i njihovo korištenje u svakom periodu života¹⁰⁰, pa tako i neformalnih oblika obrazovanja.

Brzi razvoj nauke, tehnike i tehnologije stvara osnovu za ekspanziju raznovrsnih sredstava masovne komunikacije ili mas medija. U literaturi susrećemo različita određenja pojmova medija i masovnih medija i to počev od onih zasnovanih na izvornom značenju tog pojma – medium (lat.) kao sredina, centar, posrednik, pomoćno sredstvo, ono kroz šta se prenosi dejstvo, preko definicija poput toga da su mediji „tehnička oprema koja omogućava ljudsku komunikaciju i prenos misli, bilo kakva da je njihova forma i njihov krajnji cilj“¹⁰¹, pa do pojma masmedija kao sredstva za komunikaciju masa ili sredstvo masovne komunikacije. S druge strane se kroz savremenije definicije ilustruje sva složenost ovog fenomena medija i njegova određenja sa aspekta različitih naučnih disciplina.

Mekluan je proučavajući vezu između sredstava komunikacije kojima jedna zajednica raspolaže i načina na koji ova sredstva utiču ili oblikuju privredni život, politiku i kulturu zajednice, polazio od uticaja štampe kao prvobitnog sredstva masovnog širenja znanja i ideja, te on kao prvi analitičar djelovanja radija i televizije na moderno društvo, ističe njihov globalni uticaj – jer su upravo elektronski mediji prvi put u historiji stvorili mogućnost trenutne komunikacije između bilo koje dvije tačke na planeti i stvorili su Mekluanovo tzv. „globalno selo“¹⁰².

---

⁹⁹ Alibabić, Š. (2002). Vaspitna/obrazovna i kulturna funkcija medija. Filozofski fakultet, Beograd. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2002). broj 2. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 61.

¹⁰⁰ Ibid, str. 61.

¹⁰¹ Ibid, str. 62.

¹⁰² Ibid, str. 62.

Njegovo određenje pojma „globalno selo“ ne svodi se na to da će svijet biti tako reći „velika sretna porodica“, nego se pod njim podrazumijeva takav kapacitet prikupljanja informacija koje će omogućiti bliskost u smislu informisanja i saznanja o svim kretanjima i zbivanjima, u svakojakim situacijama, s jednog kraja svijeta na drugi kraj svijeta. Zahvaljujući inventivnosti u oblasti komunikacijskih tehnologija možemo uvidjeti da se bitno mijenja priroda našeg okruženja i da se oslabljuju veze s fizičkim elementima prostora (zajednice), a jača povezivanje sa svjetskim događajima i fenomenima¹⁰³, dakle jača se involviranost javnog mnijenja u globalne događaje, a fokus više nije samo na lokalnim aktuelnostima.

Kada je riječ o ovako definisanim medijima u vaspitno/obrazovnoj komunikaciji, nalazimo da je čin podučavanja postojao u najranijim primitivnim civilizacijama, čak i prije škola i učitelja, a kasnija pojava školskih institucija, pojava pisma i štampe kao tehničkog sredstva za umnožavanje čovjekovog intelektualnog proizvoda¹⁰⁴, a sada pojavom masovnih elektronskih medija svjedočimo nestanku apsolutnog autoriteta u smislu posredovanja znanja i informacija¹⁰⁵. Ovaj razvoj masovnih medija se dešava u okviru „informatičke revolucije“ koja je uzrok dalekosežnih promjena, prvashodno u oblasti obrazovanja i kulture¹⁰⁶.

U gotovo svim raspravama o vaspitnoj/obrazovnoj koncepciji i sistemu posebno je naglašeno mjesto masovnih medija kao značajne strukturalne komponente sistema vaspitanja i obrazovanja. Obzirom da danas gotovo sve vaspitne/obrazovne koncepcije i sistemi u nerazvijenom svijetu počivaju na filozofiji doživotnog obrazovanja i učenja, što znači ravnopravno uvažavanje svih izvora znanja i njihovo korištenje u svakom periodu čovjekova života, uvažavanje svih puteva i oblika učenja, to u masovnim medijima treba gledati partnera tradicionalno najznačajnijim izvorima, putevima i oblicima obrazovanja – školskom obrazovanju¹⁰⁷.

U mnogim zemljama su učinjeni napori da se uz pomoć savremene tehnologije masovni mediji uključe u sistem formalnog obrazovanja u vidu virtualnih škola i univerziteta što spada u oblike

---

¹⁰³ Alibabić, Š. (2002). Vaspitna/obrazovna i kulturna funkcija medija. Filozofski fakultet, Beograd. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2002). broj 2. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 63.

¹⁰⁴ Ibid, str. 63.

¹⁰⁵ Ibid, str. 64.

¹⁰⁶ Ibid, str. 64.

¹⁰⁷ Ibid, str. 67.

neformalnog obrazovanja, te postoje i predviđanja da će vremenom u ovim okolnostima granica između formalnog i neformalnog obrazovanja biti izbrisana¹⁰⁸.

Masovni mediji u sistemu neformalnog obrazovanja imaju posebno značajno mjesto, bilo da su sredstva samoobrazovanja, komponenta multimedijskog obrazovanja ili komponenta obrazovanja na daljinu, ili pak konstitutivni elementi virtuelnih škola, a kao podrška aleternativnom obrazovanju ili njihov sastavni dio, masovni mediji svoju vaspitnu/obrazovnu funkciju najcjelovitije ostvaruju u neformalnom obrazovanju¹⁰⁹.

---

¹⁰⁸ Alibabić, Š. (2002). Vaspitna/obrazovna i kulturna funkcija medija. Filozofski fakultet, Beograd. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2002). broj 2. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 67.

¹⁰⁹ Ibid, str. 68.

8. MOBILNOST MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI

Zanimljivo je u zemlji, politički kompleksnoj poput Bosne i Hercegovine, promatrati problem internacionalne mobilnosti mladih. Akademska mobilnost i cjeloživotno učenje su imperativ i izazov koji se postavlja pred bh. obrazovne sisteme, a poslije Bolonjske deklaracije su dobili još više na značaju. Na primjer, iako se Bosna i Hercegovina trudi da provodi principe Bolonjske deklaracije u što većem obimu, zbog specifične društveno-ekonomske situacije primjećeni su izvjesni problemi u mobilnosti studenata i nastavnika, a jedan od takvih problema jeste što je od samom početka veća mobilnost studenata i nastavnika iz Bosne i Hercegovine ka drugim zemljama bolonjske zone nego obratno¹¹⁰ i kako se čini tu ne postoje pokazatelji da će se situacija poboljšati.

Kako Kostić (2011) u svom istraživanju ističe da je primjećeno da *bh. studenti u okviru mobilnosti preferiraju formalno obrazovanje* i to u Saveznoj Republici Njemačkoj, dok nastavno osoblje ima tendenciju ići ka Velikoj Britaniji, a sama mobilnost je najpopularnija u okviru društvenih nauka, te se postavljaju dva ključna pitanja – kako povećati mobilnost studenata ka Bosni i Hercegovini i zašto je nezadovoljavajući procent mobilnosti studenata iz drugih oblasti, te kako poboljšati sliku edukacije kroz internacionalne razmjene?

BiH ne ostvaruje pravo na puno učešće u najvećem programu kojim Evropska komisija finansira mobilnost, a to je Erasmus+, jer država ima obavezu da osnuje nacionalnu agenciju za mobilnost i da izvrši uplatu nacionalnog doprinosa kako bi omogućila visokoškolskim institucijama da učestvuju u mobilnosti i na taj način se aktivnije uključe u evropski prostor visokog obrazovanja¹¹¹. Međutim, kako smo prethodno spominjali, zbog specifičnosti političkih i ekonomskih prilika u Bosni i Hercegovini, bh. visokoškolske institucije su nerijetko prepuštene

---

¹¹⁰ Kostić, A. Organizacija intrenacionalne ljetne škole sa aspekta mobilnosti i cjeloživotnog učenja. Mašinski fakultet. Zbornik radova (2011). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Daljnji trendovi reforme visokog obrazovanja po bolonjskim principima“. Univerzitet u Sarajevu, str. 219.

¹¹¹ Bošnjović, J. (2012). Mobilnost studenata u funkciji reforme visokog obrazovanja. Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu. Zbornik radova (2012). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Kontinuitet reforme visokog obrazovanja“. Univerzitet u Sarajevu, str. 65.

stihijskom djelovanju i moraju vlastitim snagama ostvarivati učešće u mobilnosti¹¹². Ipak, opet ističemo Erasmus+ ima i neformalne oblike obrazovanje, od kojih je ESC (European solidarity corps) u potpunosti otvoren za mlade u BiH i omogućuje ravnopravno učešće sa mladima iz drugih zemalja i isti je neophodno više promovisati kao nešto svrsishodno.

Treba imati na umu da je Bosna i Hercegovina zemlja koja je u tranziciji, odnosno da spada u zemlje koje su u procesu ostvarivanja prelaza iz autoritarnog sistema u demokratski, iz partijskog društva u višestranačko društvo, te da je ovo zemlja koja i danas ima hibridni i unikatni politički sistem, i da se od takvih zemalja očekuje radikalna organizacija društvenog, političkog, socio-ekonomskog života. U svakom društvu koje drži do sebe i do budućnosti, edukacija, a pogotovo edukacija mladih, spada u najveće prioritete¹¹³. U multilateralnim društvima kakvo je i bosanskohercegovačko društvo, odveć je važno da se u odgojnoj komponenti edukacijskog sistema ispoljava odgovarajući senzibilitet spram te multilateralnosti, pogotovo kod mladih¹¹⁴. Umjesto da se u multilateralizmu ovdašnjeg načina života prepoznaje komparativna prednost, svjedoci smo da danas multilateralno biće ovog društva, uključujući i njegovu odgojno-edukacijsku djelatnost, drastično razaraju određeni politički elementi¹¹⁵, a neformalno obrazovanje biva zanemareno i prepušteno privatnom i NGO sektoru.

„Dejtonski koncipiran“ sistem edukacije ne razvija multikulturalnost i toleranciju već štaviše promoviše nacionalnu diskriminaciju u obrazovnoj sferi, a bolonjski principi i načela se opstruiraju¹¹⁶. Samo se kvalitetom odgojno-edukacijskog sistema, odnosno društveno svjesnim poticanjem razvoja znanosti i educiranjem ljudi obezbjeđuju realne pretpostavke za dinamičan razvoj, promoviranje vlastitih kulturnih i drugih vrijednosti, ekonomskih i ostalih društvenih interesa u komuniciranju i suradnji sa svijetom¹¹⁷.

---

¹¹² Bošnjović, J. (2012). Mobilnost studenata u funkciji reforme visokog obrazovanja. Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu. Zbornik radova (2012). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Kontinuitet reforme visokog obrazovanja“. Univerzitet u Sarajevu, str. 65.

¹¹³ Žiga, J. (2009). Tradicija, kultura i obrazovanje: BH prošlost, sadašnjost, budućnost. Fakultet političkih nauka, Sarajevo. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2009). broj 1, vol. IX. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu, str. 99.

¹¹⁴ Ibid, str. 99.

¹¹⁵ Ibid, str. 100.

¹¹⁶ Ibid, str. 102.

¹¹⁷ Ibid, str. 104.

9. NEFORMALNO OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Kompleksno političko-ekonomsko stanje u Bosni i Hercegovini se odražava i na bh. obrazovni sistem. Naime, zbog raskola između Federacije BiH i Republike Srpske dolazi do određenih administrativnih peripetija koje nerijetko otežavaju učešće Bosne i Hercegovine u internacionalnim formama neformalnog obrazovanja. Tako je u Federaciji Bosne i Hercegovine nadležnost obrazovanja organizovana na kantonalnom nivou, dok je u Republici Srpskoj centralizirana na entitetskom nivou s veoma malim ovlastima nižih nivoa upravljanja u istome. Tu je i Brčko Distrikt koji je samostalna administrativna jedinica počev od 1999. godine, tako da unutar Bosne i Hercegovine postoje tri paralelna obrazovna sistema zasnovana na etničkim podjelama i koja ne poštivaju jedan drugi. Dakle, sistem obrazovanja u Bosni i Hercegovini je prvenstveno opterećen politikom zasebnih entiteta.

Ne može se zanemariti i to da je Bosna i Hercegovina u oblasti neformalnog obrazovanja poduzela određene korake ka unapređenju istog, najčešće u vidu podržavanja pojedinačnih inicijativa organizacija i institucija, te je zajedno da ostalim zemljama Jugoistočne Evrope potpisala Memorandum o cjeloživotnom učenju i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju s Evropskom unijom (SAA), time je preuzela obaveze u oblasti cjeloživotnog učenja, uključujući i unapređenje rada s mladima kroz neformalno obrazovanje, ali neformalno obrazovanje i dalje nije zakonski regulisano i tu postoji prostor za krupne probleme – u vidu da se svakojake organizacije i institucije bave poslom pružanja usluga neformalnog obrazovanja.

Činjenica je da je, od svih aktivnosti neformalnog obrazovanja, u Bosni i Hercegovini najzastupljeniji onaj koji se odnosi na obuku i prekvalifikaciju odraslih van standardiziranih školskih ustanova. Kuka (2011) pozivajući se na istraživanje profesorice Mirjane Mavrak za časopis „Obrazovanje odraslih“ pod nazivom „Odgoj i obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini“ iz 2004. godine, zaključuje da je većina programa neformalnog obrazovanja i obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini organizovan na principu jednodnevnog ili višednevnog rada do sedam dana, a veoma mali broj traje u toku pola godine ili cijele godine. Pored uobičajenih izvođenja kurseva iseminara, organizacije i institucije koje se bave djelatnošću neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini realizuju svoju djelatnost i putem ostalih metoda

kao što su: analiza slučaja, timski rad, prezentacije i radionice, systemske analize i analize procesa, studijska putovanja, forumi i drugo. Neformalnim obrazovanjem u Bosni i Hercegovini se bave većinom privatne organizacije i institucije, a njihova međusobna saradnja je mala.

Karakteristike neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini su naredne:

- ne postoje strukture za neformalno obrazovanje niti uvezane baze podataka,
- neformalno obrazovanje ne prati i ne komunicira planere ujedinjenog ekonomskog razvoja,
- u planiranje i razvoj neformalnog obrazovanja nisu uključene lokalne zajednice,
- ne postoji održivo finansiranje neformalnog obrazovanja,
- nedostaju standardi i kriteriji za akreditaciju neformalnog obrazovanja,
- neiskorištene su ljudske, materijalne i tehničke mogućnosti,
- nema koordinacije i saradnje u sektoru obrazovanja odraslih i neformalnog obrazovanja¹¹⁸.

Prema navedenim rezultatima pomenutog istraživanja, Bosna i Hercegovina treba što prije uspostaviti sistem neformalnog obrazovanja koji će odgovoriti svim trenutnim i budućim zahtjevima tržišta rada, savremenog društva i globalizacije.

Kuka (2011) s druge strane daje aktuelniji pregled situacije neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini provođenjem sopstvenog istraživanja, te je utvrdio da su mladima u neformalnom obrazovanju najčešće dostupni prekvalifikacija, kursevi stranih jezika, vršnjačka edukacija, edukacija za trenere, edukacija o NVO i aktivizmu, demokratizacija i građansko obrazovanje, kursevi računara, kursevi knjigovodstva i računovodstva, te da je broj polaznika na ovim radionicama godišnje oko 300 od čega njih 90% uspješno dovrši obrazovanje, ali se tu javlja i problem što su stečene diplome i sertifikati djelimično priznati ili nikako priznati, a manje od pola njih je potpuno priznato (42%) u poslovnom svijetu, također znatan broj ispitanika smatra da je bh. neformalno obrazovanje veoma malo razvijeno (42%), a znatan problem predstavlja i to što u nevladinom sektoru postoji mala saradnja između organizacija (14%) ili samo djelimična (50%).

---

¹¹⁸ Kuka, E. (2011). Mjesto i uloga menadžmenta u uspostavljanju sistema neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad, str. 73.

Rezultati općenito pokazuju potrebu što skorijeg uređivanja oblasti neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini kroz uspostavljanje sustava neformalnog obrazovanja. Jedino tako je moguće prevazići aktualne probleme i neusaglašenost neformalnog obrazovanja s konkretnim okruženjem. Stanje nije alarmantno, ali jeste tromo, neorganizirano i tradicionalno orijentirano. Stoga je potrebno provesti brze reforme i transformacije u pravcu modernizacije, inovacije i afirmacije neformalnog obrazovanja.

10. ANALIZA POSTOJEĆIH ISTRAŽIVANJA

Puhalo i Vukojević (2015) su radili istraživanje na uzorku od 1 100 ispitanika, od čega je 41% njih izjavilo da nije informisano o radu nevladinih organizacija, a njih 20% je potpuno neinformisano, a najveći postotak informisanih je u gradovima dok su neinformisano pretežno iz ruralnih područja, te je utvrđeno da sa porastom obrazovanja ispitanika raste i njihova obaviještenost o radu nevladinih orgnaizacija. Čak 59% ispitanika smatra da u dijelovima u kojima oni žive nevladine organizacije ne bi bile zainteresovane za njihovo mišljenje, što ukazuje na problem nepovjerenja bh. građana prema nevladinom sektoru na kojem primarno počivaju temelji neformalnog obrazovanja u BiH.

Bachner i Zeuschel su još 1994. godine radili istraživanja na temu internacionalne razmjene mladih, te su svoje rezultate istraživanja podijelili na više kategorija, kao na primjer kategoriju „Manifestacija vještina“ koja se sastoji od: vještina, uvida, znanja, stavovi i ponašanja mladih tokom razmjene, a odnosi se na konkretne stečene vještine i osobnosti koje mogu primijeniti i prepoznati u svakodnevnom životu nakon završetka razmjene, potom je tu kategorija „Nakon razmjene/Follow-up“: involviranost u aktivnosti programa razmjene, uključenost u internacionalne obrazovne aktivnosti, saradnja s drugim mladima koji su učesnici internacionalnih razmjena, zatim „Izbor ili usmjerenje“: usmjerenje u akademskom usavršavanju, te „Izbor karijere“: specijalizacije, pozivi i sfere zaposlenja i Efekti razmjene/posljedice: promjene u ponašanju, vještine, životne i društvene vrijednosti, ciljevi, znanje, aspiracije.

U svojoj studiji su uvidjeli da mladi smatraju da su nakon svoje razmjene uspjeli uticati na druge u pozitivnom smislu kao direktna posljedica svojih iskustava tokom programa, te da su bili zadovoljni učenjem novog jezika i da su smatrali da im je to pomoglo pri zaposlenju, a ustanovili su i da je razmjena ostvarila različite efekte na privatnu i javnu ili poslovnu sferu mladih i to je najbolje pojasniti tako što svi ti mladi sa sobom donose sve novostečene vještine, stavove i perspektive u svoje radno okruženje, dok u svom svakodnevnom i privatnom životu ne mora iskazivati značajne promjene i obratno. Smanjenje etnocentrizma i nagingnanje ka globalizaciji se pokazao kao najznačajniji efekat razmjene.

U istraživanju sa nordijskim studentima koji su učestovali u mobilnosti, a koje su vršili Shaarikllio-torp i Wiers-Jenssen (2010) kada je riječ o motivima studenata za učešće u mobilnosti utvrdili su da su studenti najviše isticali motivacione faktore kao što su interes za stjecanje iskustava u međunarodnom okruženju/kulturi i stvaranje perspektiva za međunarodnu karijeru. Istovremeno su prisutni povratni faktori kao što su prilike i uslovi koje u svojoj zemlji nemaju za stjecanje obrazovanja u određenoj struci.

Mobilnost studenata je kao individualni fenomen samo djelimično konceptualizirana, a prema Findlay (2002), mobilnost studenata je inicijalna veza za svojevrsnu migraciju kvalifikovanih osoba i to je produkt globalizacije, a ovaj pristup se vezuje za evropeizaciju mladih i studente koji govore više jezika kao agenata zagovaranja evropskih integracija¹¹⁹.

2009. godine Bešić izrađuje studiju u formi izvještaja pod nazivom „Mobilnost studenata u zemljama Zapadnog Balkana“ s ciljem da identificira percepcije, stavove i iskustva studenata iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije, a naposljetku ukazuje na svojevrsnu izolaciju mladih Zapadnog Balkana, a također su Dragun i Relja (2006) utvrdili pozitivan stav o mobilnosti, ali nedovoljnu informisanost među mladima u Splitu¹²⁰, a postavlja se pitanje koliko se situacija promijenila u proteklih 10-15 godina.

Debelac (2016) je radio istraživanje na 25 organizacija civilnog društva koje dolaze iz pet zemalja Zapadnog Balkana (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija i Srbija), sa posebnim akcentom na organizacije koje učestvuju u programu ERASMUS+.

84% ispitanika je izjavilo da se u potpunosti slaže s tim da ERASMUS+ Program nudi pozitivna iskustva za učesnike, te 72% da program pruža pomoć za sticanje i jačanje kapaciteta pojedinca, a 40% da program omogućava najbolje primjere dobre prakse i utiče na razvoj lokalne zajednice. Ono što je zanimljivo jeste da 44% smatra da se razmjenom razvija visokoškolski sistem zemlje učesnice i 64% da se time omogućava saradnja između susjednih zemalja i zemalja članica EU i onih koje nisu članice, ali ističu da program primarno služi kao platforma za razmjenu iskustava. Također 44% ispitanika smatra da program utiče na stvaranje jednakih socijalnih, ekonomskih i društvenih uslova među građanima EU i građanima zemalja koje nisu članice, a 48% da se indirektan uticaj programa manifestuje na razvoj regija i regiona.

---

¹¹⁹ Bošnjović, J. (2012). Mobilnost studenata u funkciji reforme visokog obrazovanja. Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu. Zbornik radova (2012). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Kontinuitet reforme visokog obrazovanja“. Univerzitet u Sarajevu, str. 68.

¹²⁰ Ibid, str. 68.

Organizacije iz Bosne i Hercegovine su podijelile svoja iskustva sa Erasmus+ programom i svoje viđenje toga kako ovaj program utiče na razvoj regije.

Mreža mladih jugoistočne Evrope: *„Razmjena volontera koji stižu iskustva, što je posebno važno za razmjenu između mladih BiH, Makedonije i Hrvatske, utiče na proces pomirenja naših zemalja.“*

Omladinski centar KOSMOS: *„Erasmus+ program svakako djeluje na razvoj regije, ali mislim da se taj razvoj odnosi na uži krug ljudi, odnosno mlade uglavnom, kao i mali broj omladinskih organizacija. Smatramo da bi evaluacija monitoring projekata u implementaciji znatno mogao promijeniti ovaj status i proširiti uticaj programa na više ciljnih grupa.“*

Udruženje „Narko NE“: *„Program utiče na razvoj regiona tako što mladima daje priliku da nešto nauče, steknu iskustvo i praksu, te kasnije sve to primjene u svojoj zajednici.“*

Fondacija „Kрила наде“: *„Erasmus+ projekat je odlična prilika za organizacije da razvijaju svoje kapacitete saradujući sa iskusnijim organizacijama, te je odlična prilika i za mlade da razvijaju svoje vještine i da upoznaju druge mlade iz drugih zemalja, te da posjete druge evropske zemlje.“*

NVO „Snaga mladih“: *„Erasmus+ program generalno ima pozitivne planove i ciljeve za povezivanje regije i regiona, mada u nekim oblastima implementacije ponekad nije sve tako bajno, što indikuje da su poboljšanja moguća u obliku još direktnijih smjernica za implementaciju određenih aktivnosti i dijelova programa.“*

Organizacije iz Crne Gore su u svojim odgovorima istakle priliku za neformalno i interkulturalno učenje i dijalog, te inovativnu praksu u oblasti obrazovanja.

Organizacije iz Hrvatske su u svojim odgovorima istakle beneficiju širenja mreže međunarodnih partnera, priliku da se mladi osnaže, poticanje tolerancije, prepoznavanje značaja neformalnog obrazovanja i volontiranja, **a samim time je Erasmus + značajan program jer omogućava međunarodno priznato volontersko iskustvo kao oblik neformalnog obrazovanja.**

Organizacije iz Makedonije su naglasile da Erasmus+ program daje priliku za profesionalni razvoj i da se kroz učešće u istima mentalitet mladih počinje mijenjati i oni su više tolerantni i vole učiti nove stvari o novim kulturama.

Organizacije iz Srbije su istakle da su rezultati njihovih projekata u sklopu Erasmus+ programa bili facinantni jer se na primjer organizacija „Irig moj grad“ fokusira na saradnju upravo sa nacijama koje nisu u dobrom odnosu, te se vidi ostvaren značajan napredak u razumijevanju, te organizacija „IUVENTA“ ističe da Erasmus+ program, ukoliko se pravilno koristi, može doprinijeti stabilnosti regiona.

11. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

11.1. Analiza sadržaja odabranih medija : izvještavanje online medija o internacionalnim programima razmjene u BiH (pokrivenost teme)

Tabela 3 : Komparacija sadržaja u online medijima

NAZIV PORTALA	SADRZAJ PORTALA	KULTURNI SADRZAJ PORTALA
Klix.ba (mjesečna posjećenost portala* : 14.793.230)	Portal svojim tekstovima ukazuje na aktuelne probleme u različitim oblastima, o svim aktuelnostima iz svih sfera života.	Prosječni broj objava u mjesecu jeste 3 vijesti vezanih za razmjene mladih, a nalaze se u kolumnama lifestyle, vijesti ili magazin.
Avaz.ba (mjesečna posjećenost portala : 8.833.611)	Ovaj portal se zapravo razvio nastojanjem modernizacije istoimenih dnevnih novena koje su usmjerene prvenstveno na bh politiku i ekonomiju i na meti su brojnih kontraverzi obzirom da su u vlasništvu političara i nisu objektivne.	U prosjeku objavljuju 1 vijest mjesečno na temu razmjene mladih. Kultura se nalazi u kolumni”vijesti”.
SlobodnaBosna.ba (mjesečna posjećenost portala: 4.218.547)	SlobodnaBosna je nezavisni informativni portal sa sjedištem u Sarajevo i fokusom više na političke teme.	Prosječno objavljuju 1 vijest godišnje iz oblasti razmjene mladih, a koje se nalaze u kolumnama društvo i ekonomija.
Radiosarajevo.ba (mjesečna posjećenost portala : 3.225.948)	Radiosarajevo.ba je portal koji pokriva vijesti iz BiH, regije i svijeta.	Prosječno objavljuju 1 vijest mjesečno iz oblasti razmjene mladih, a koje svrstavaju pod kategorije “metromahala” i “vijesti”.
Oslobođenje.ba (mjesečna posjećenost portala : 2.782.289)	Oslobođenje.ba jeste još jedan portal nastao na osnovu printane dnevne štampe. Portal koji se bavi bh problemima u politici i ekonomiji ali i regionalnim i globalnim temama.	Ovdje razmjenu mladih najčešće smještaju pod rubriku “vijesti” i “MojaBiH” u kojoj se pokrivaju raznovrsne tematike. U prosjeku objave 1 vijest mjesečno vezano za razmjenu mladih.
Depo.ba	Sarajevski portal koji se bavi lokalni, regionalnim i globalnim temama.	Djeluje kao da, iako rijetko, objave vijesti vezano za datu temu u ozbiljnijem formatu, a u

<p>(mjesečna posjećenost portala : 1.194.880)</p>		<p>prosječno objave 1 vijest mjesečno vezano za razmjenu mladih i to u kolumnama “biznis mogućnost”, “info dana” i “kultura”</p>
<p>Buka.com (mjesečna posjećenost portala : 1.260.512)</p>	<p>BUKA magazin jeste magazin sa sjedištem u Banja Luci koji se kroz svoj rad bori za prava žena, manjina i protiv korupcije u politici.</p>	<p>Buka portal ima zasebne kolumne za kulturu i kulturna dešavanja, te radi dosta na promociji obrazovanja i podsticanju mladih da se bave pisanjem i aktivizmom kroz razne konkurse i projekte. Ipak prosječno mjesečno objave 1 vijest vezanu za programme razmjene u kolumni BiH.</p>
<p>Faktor.ba (mjesečna posjećenost portala : 1.121.537)</p>	<p>Faktor.ba jeste sarajevski online magazine koji je fokusiran na popularističke teme.</p>	<p>Uopće nemaju kolumnu za kulturu ili obrazovanje, objavljuju 1 godišnje sadržaje vezane za razmjenu mladih, više su fokusirani na politiku, lokalne vijesti i razonodu.</p>
<p>Vijesti.ba (mjesečna posjećenost portala : 1.079.867)</p>	<p>Vijesti.ba portal ima sjedište u Sarajevu i kao i ostali portali ovog profila bavi se primarno lokalnim i političkim temama.</p>	<p>U kolumni “BiHi” objave 1 vijest u par mjeseci vezano za temu razmjene mladih.</p>
<p>Haber.ba (mjesečna posjećenost portala : 1.037.564)</p>	<p>Haber.ba portal je u početku zamišljen kao “studentski projekat o upravljanju CMS sadržajima na internetu”, projekat koji je ubrzo otkupila Agencija “New Marketing Solutions”. Ovaj portal se predstavlja kao nezavisni internet medij u Bosni i Hercegovini iza kojeg ne stoji niti jedna politička opcija ili nevladina organizacija te je usmjeren na lokalne i regionalne teme.</p>	<p>U kolumnama “vijesti” i “BiH” nekoliko puta godišnje objave vijesti vezano za temu razmjene mladih.</p>

*Podaci o posjećenosti prikupljeni na SiteChecker.pro i vrijede od 01.01.2020. godine

11.2. Analiza rezultata anketiranja

Pitanje 1 - *Kojoj starosnoj skupini pripadate?*, nam pokazuje starosnu strukturu ispitanika/ca. Ovdje možemo vidjeti da je najveći dio ispitanika/ca iz starosne skupine od 26 do 35 godina tj. njih 94 (47%), te skupini od 18 do 25 godina njih 74 (37%).

Tabela 4 - Starosna struktura ispitanika/ca

Kojoj starosnoj skupini pripadate ?	Odgovori	Broj ispitanika (%)
18 – 25	74	37%
26 – 35	94	47%
36 – 45	26	13%
46 – 55	6	3%
56 i više	0	0%
UKUPNO :	200	100%

Grafikon 1 – Starosna struktura ispitanika/ca

Pitanje 2 – *Vaš spol?*, nam ukazuje na to da je značajna većina ispitanika/ca muškog spola, tačnije njih 110, odnosno 55%.

Tabela 5 - Spolna struktura ispitanika/ca

Vaš spol	Odgovori	Broj ispitanika (%)
M	110	55%
Ž	90	45%
UKUPNO :	200	100%

Grafikon 2- Spolna struktura ispitanika/ca

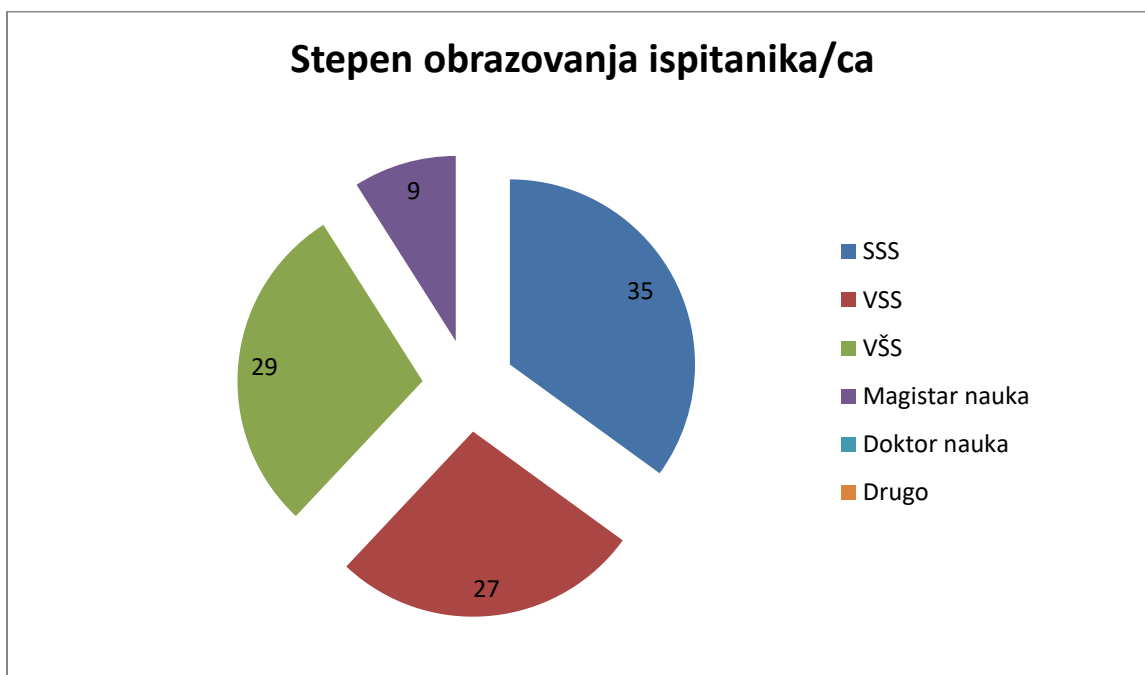

Pitanje 3 – *Koji je vaš stepen obrazovanja?*, nam ukazuje na to da je značajna većina ispitanika/ca muškog spola, tačnije njih 55, odnosno 55%.

Tabela 6 - Stepen obrazovanja ispitanika/ca

Koji je vaš stepen obrazovanja?	Odgovori	Broj ispitanika (%)
SSS	70	35%
VSS	54	27%
VŠS	58	29%
Magistar nauka	18	9%
Doktor nauka	0	0%
Drugo	0	0%
UKUPNO :	200	100%

Grafikon 3 - Stepen obrazovanja ispitanika/ca

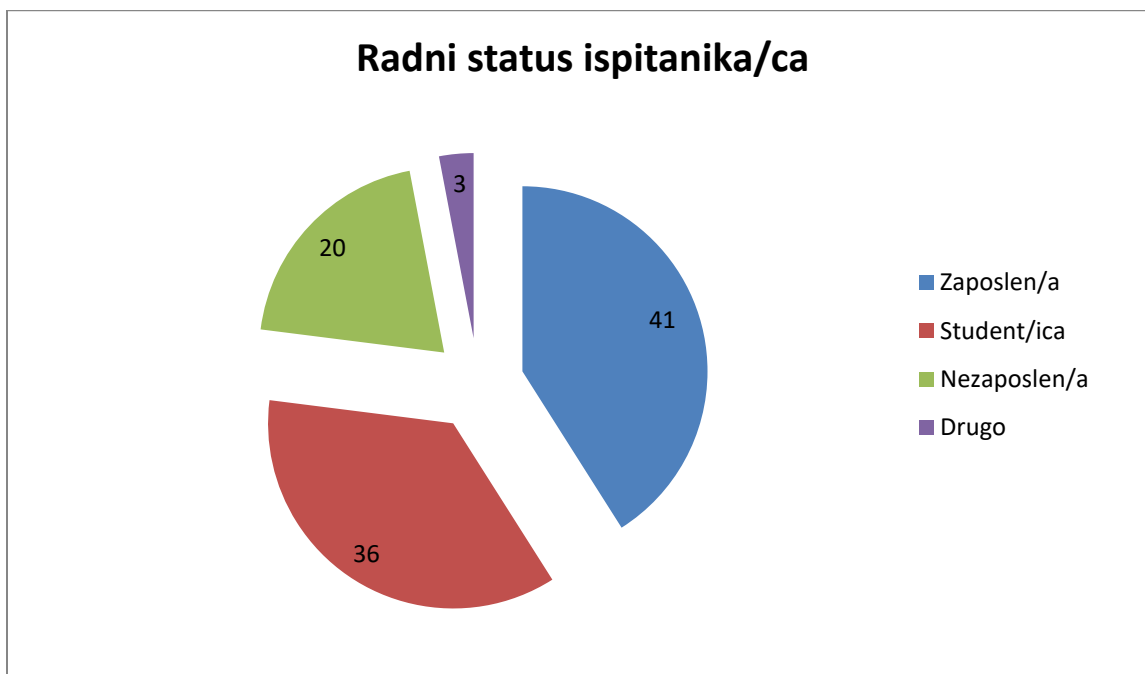

Pitanje 4 - Koji je vaš radni status?, nam pokazuje stanje zaposlenosti ispitanika/ca, a najveći postotak, njih 41% (82 ispitanik/ca), je izjavilo da je stalno zaposleno, dok 36% (72 ispitanik/ca) njih još uvijek studira. 20% (40 ispitanika/ca) se izjasnilo kao nezaposleno, a njih 3% je kao odgovor stavilo „drugo“, odnosno da rade honorarno ili volontiraju.

Tabela 7 – Radni status ispitanika/ca

Koji je Vaš radni status ?	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Zaposlen/a	82	41%
Student/ica	72	36%
Nezaposlen/a	40	20%
Drugo	6	3%
UKUPNO :	200	100%

Grafikon 4 – Radni status ispitanika/ca

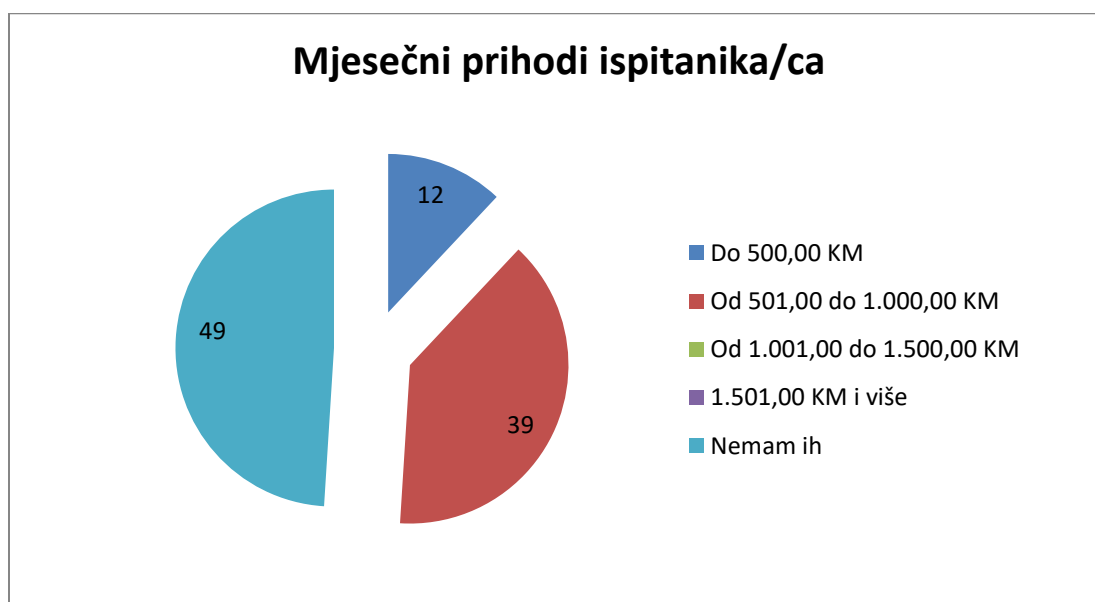

Pitanje 5 - *Kolika su vaša mjesečna primanja?*, obzirom da je najveći broj ispitanika/ca izjavilo da imaju zaposlenje, s druge strane je dosta njih izjavilo da nema nikakve stalne novčane mjesečne prihode – 49% odnosno 98 ispitanika/ca. Najviše ispitanika – 39% (78 ispitanika/ca) koji imaju redovna mjesečna primanja izjavljuje da zapravo primaju minimalnu platu u iznosu do 500 KM u koja zanimanja vjerovatno spadaju i honorarni i studentski poslovi ili naknade za volontiranje.

Tabela 8 - Mjesečni prihodi ispitanika/ca

Kolika su vaša mjesečna primanja?	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Do 500,00 KM	24	12%
Od 501,00 do 1.000,00 KM	78	39%
Od 1.001,00 do 1.500,00 KM	0	0%
1.501,00 KM i više	0	0%
Nemam ih	98	49%
UKUPNO :	200	100%

Grafikon 5 - Mjesečni prihodi ispitanika/ca

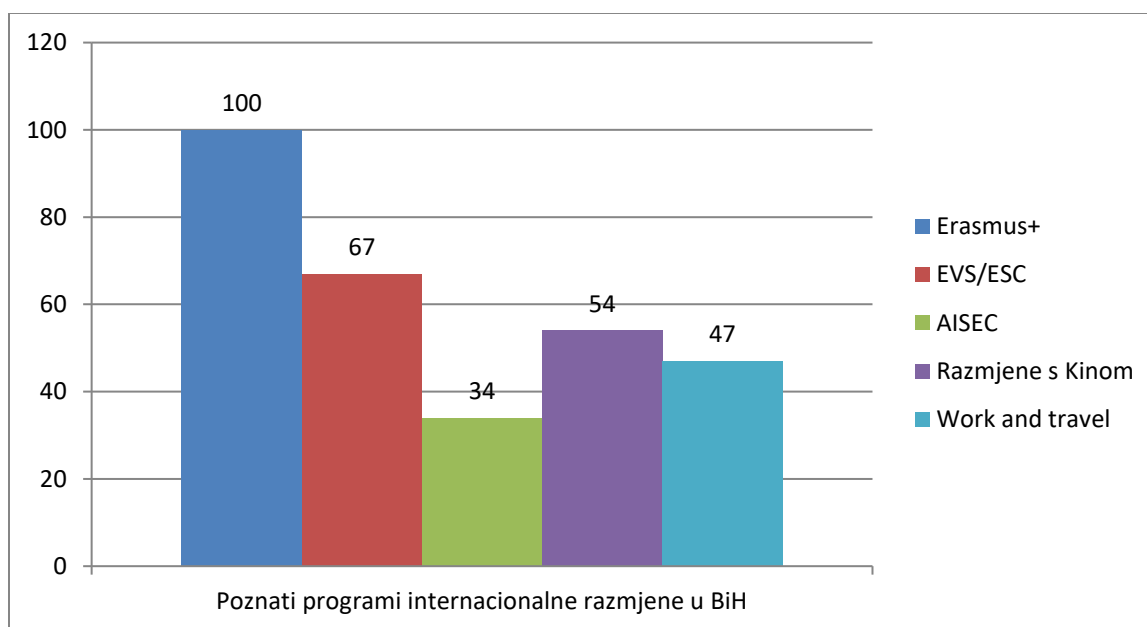
Pitanje 6 - *S kojim programima internacionalne razmjene mladih u BiH ste upoznati?*, svi ispitanici su ovdje naveli Erasmus+ program, što uopšte nije iznenađujuće jer je to najčešće i jedini oblik razmjene s kojim su upoznati, potom je njih 67% (134 ispitanika/ca) navelo da su upoznati i sa EVS programom (European Voluntary Service) / sada poznatim kao ESC (European solidarity corps), te njih 54% (108 ispitanika/ca) su naveli i program kulturne razmjene s Kinom, u manjim procentima su se tu našli i AISEC (34%, odnosno 68 ispitanika/ca), te Work and travel (47%, odnosno 94 ispitanika/ce).

Tabela 9 – Poznati programi internacionalne razmjene u BiH

Poznati programi internacionalne razmjene	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Erasmus+	200	100
EVS/ESC	134	67
AISEC	68	34
Razmjene s Kinom	108	54
Work and travel	94	47
UKUPNO	200	100%

* Predstavljen je ukupan broj ispitanika/ ca koji/je su dali/le svoje odgovore, a ne ukupan broj zabilježenih odgovora.

Grafikon 6 - Poznati programi internacionalne razmjene u BiH

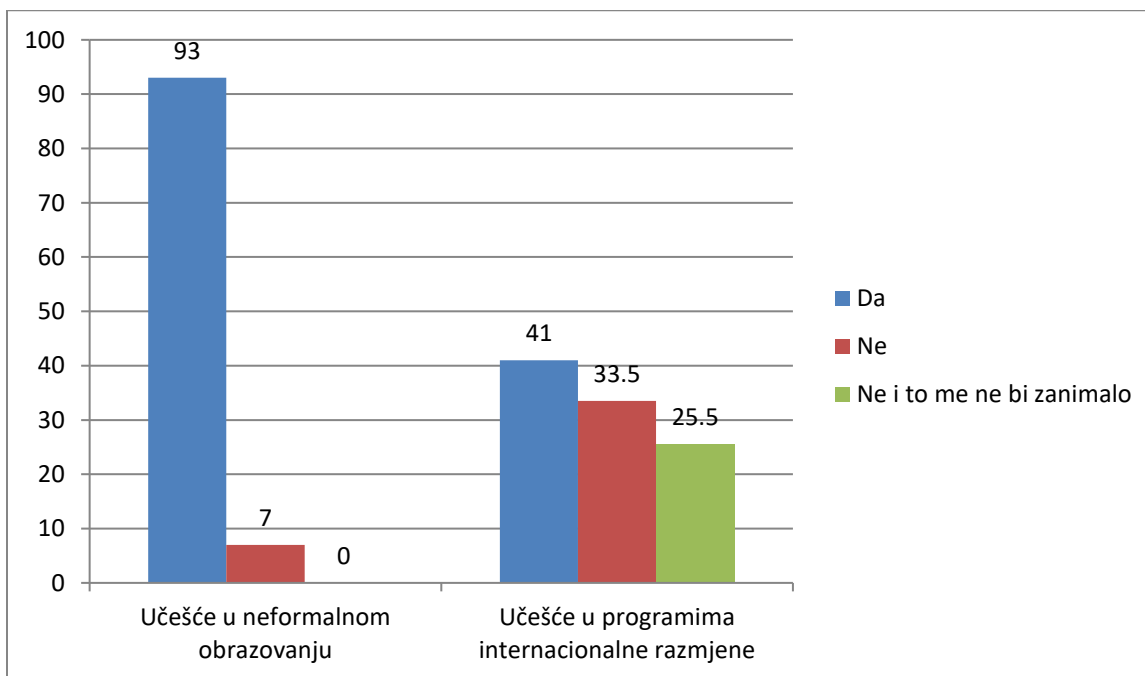
Pitanja 7 i 8 - *Da ste ikada učestvovali u nekim oblicima neformalnog obrazovanja/edukacije ili u nekim programima internacionalne razmjene?*, ispitanici/ce su u najvećoj mjeri odgovorili potvrdno vezano za neformalno obrazovanje/edukacije - njih 93%, odnosno njih 186 je učestvovalo na seminarima, obukama, radionicama i slično, dok je njih samo 41%, odnosno 82 ispitanika/ca potvrdilo da je učestvovalo u internacionalnim programima razmjene i to navodeći Erasmus+, ESC i Work and travel kao takve programe, u čemu je Erasmus+ ostao dominantan.

Tabela 10 - Učešće u neformalnom obrazovanju   Tabela 11 - Učešće u programima internacionalne razmjene

Učešće u neformalnom obrazovanju	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Da	186	93%
Ne	14	7%
Ne i to me ne bi zanimalo	0	0%
UKUPNO	200	100%

Učešće u programima internacionalne razmjene	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Da	82	41%
Ne	67	33.5%
Ne i to me ne bi zanimalo	51	25.5%
UKUPNO	200	100%

Grafikon 7 – Učešće u neformalnom obrazovanju i porgramima internacionalne razmjene

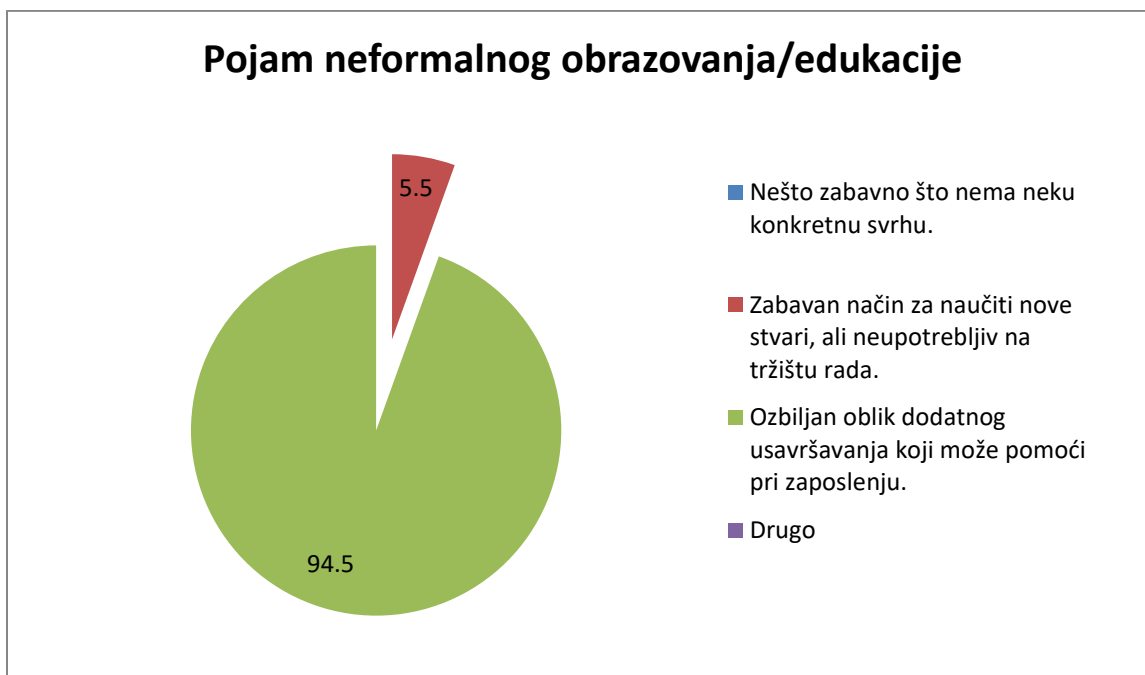

Pitanje 9 - Šta je za vas pojam neformalnog obrazovanja/edukacije?, 189 ispitanika/ca (94.5%) je odgovorilo da je neformalno obrazovanje/edukacija za njih ozbiljan oblik dodatnog usavršavanja koji može pomoći pri zaposlenju, preostalih 5.5% (11 ispitanika/ca) je mišljenja da je to zabavan način za naučiti nove stvari, ali da je to često neupotrebljivo na tržištu rada, vjerovatno osvrćući se na to da mnogi poslodavci u BiH ne uvažavaju takve certifikate.

Tabela 12 – Pojam neformalnog obrazovanja/edukacije

Šta je za vas pojam neformalnog obrazovanja?	Odgovor	Broj ispitanika (%)
Nešto zabavno što nema neku konkretnu svrhu.	0	0%
Zabavan način za naučiti nove stvari, ali neupotrebljiv na tržištu rada.	11	5.5%
Ozbiljan oblik dodatnog usavršavanja koji može pomoći pri zaposlenju.	189	94.5%
Drugo	0	0%
UKUPNO	200	100%

Grafikon 8 – Pojam neformalnog obrazovanja/edukacije

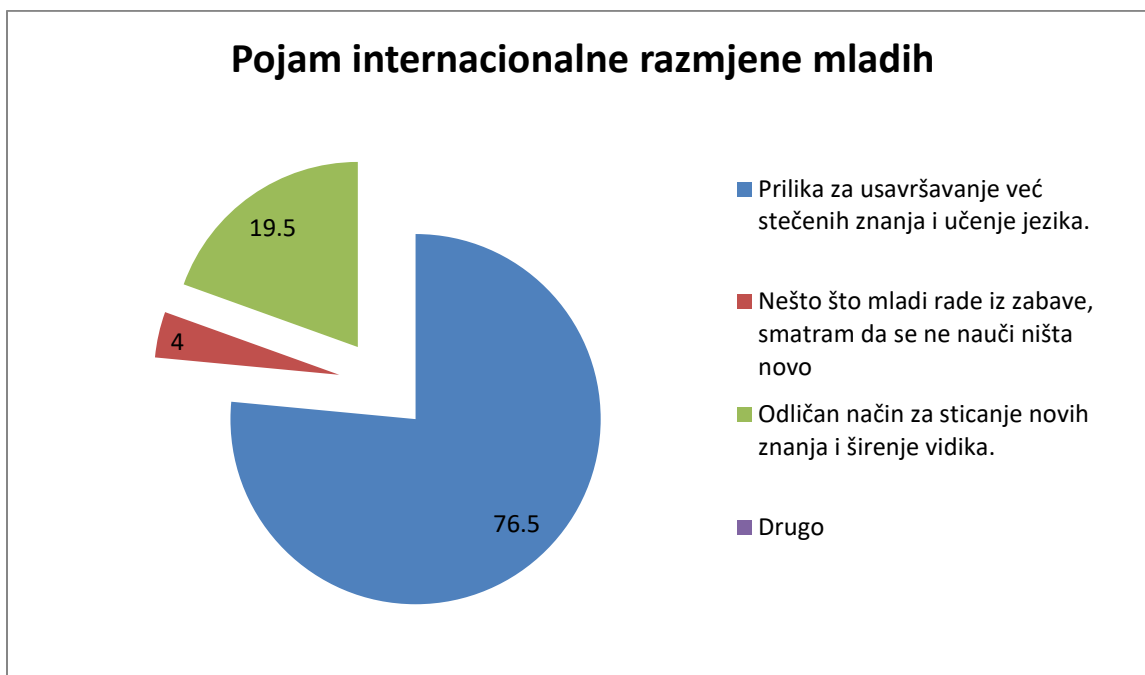

Pitanje 10 - Šta je za vas pojam internacionalne razmjene mladih?, 153 ispitanika/ca (76.5%) je odgovorilo da je internacionalna razmjena mladih za njih ozbiljan prilika za usavršavanje već stečenih znanja i učenje jezika, dok njih 39 (19.5%) smatra da je to odličan način da steknu nova znanja i prošire vidike, a preostalih 4% (8 ispitanika/ca) je mišljenja da je to nešto što mladi rade iz zabave, ali da u tom procesu ne steknu nova znanja.

Tabela 13 – Pojam internacionalne razmjene mladih

Šta je za vas pojam internacionalne razmjene mladih?	Odgovor	Broj ispitanika (%)
Prilika za usavršavanje već stečenih znanja i učenje jezika.	153	76.5%
Nešto što mladi rade iz zabave, smatram da se ne nauči ništa novo	8	4%
Odličan način za sticanje novih znanja i širenje vidika.	39	19.5%
Drugo	0	0%
UKUPNO	200	100%

Grafikon 9 – Pojam internacionalne razmjene mladih

Pitanje 11 - *Zanimala bi me internacionalna razmjena konkretno vezana za neku od narednih oblasti, ispostavilo se da je najveći postotak mladih zainteresovan za učenje stranih jezika (70%), potom učenje u IT sektoru (56%), za finansijsku oblast (53%) i edukacija o NVO i aktivizmu (55%), a pod drugim su naveli pravni sektor i opće unapređenje na ličnom nivou (10%).*

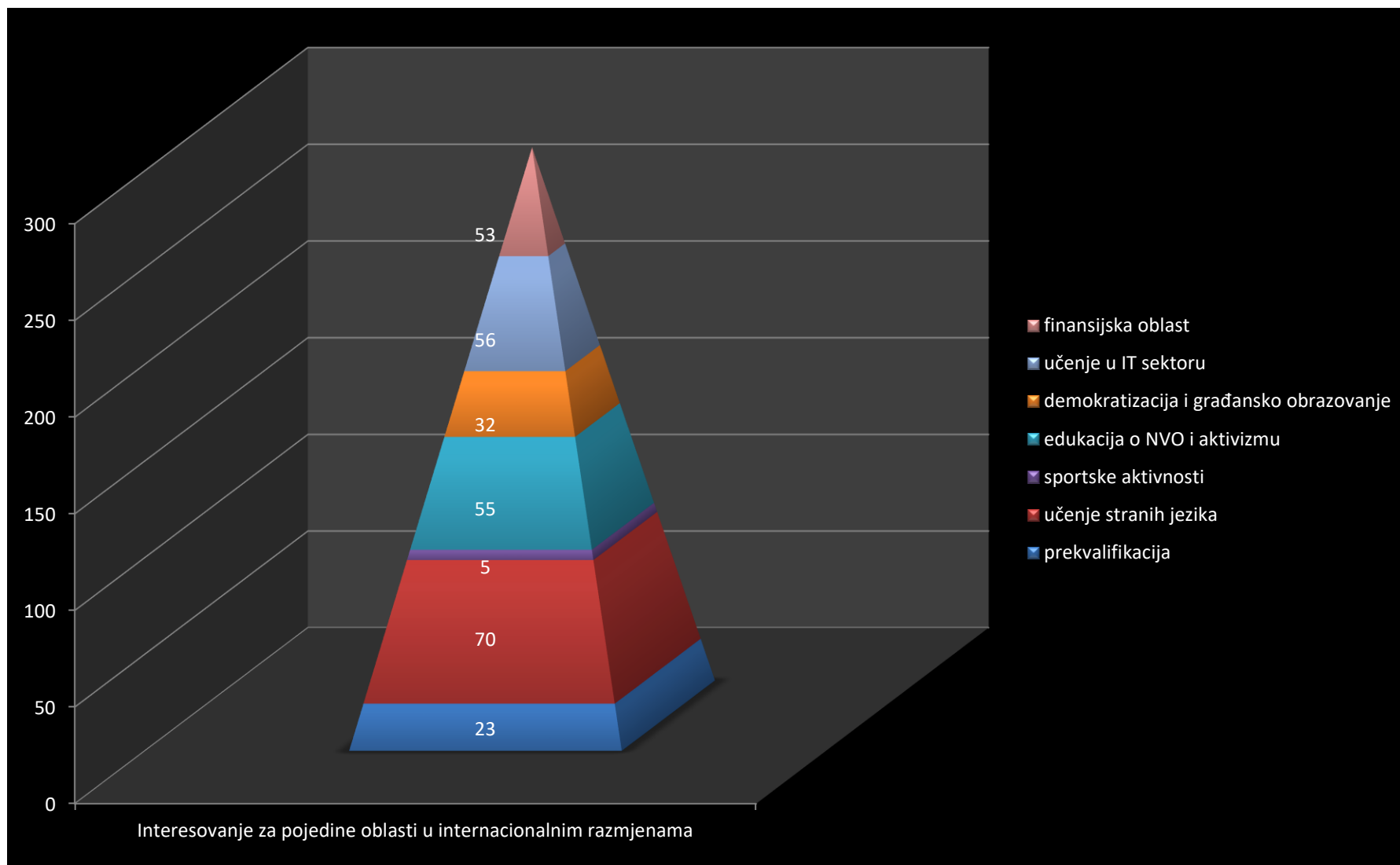
Tabela 14 – Interesovanje za pojedine oblasti u internacionalnoj razmjeni

Interesovanje za pojedine oblasti u internacionalnoj razmjeni	Odgovori	Broj ispitanika (%)
prekvalifikacija	46	23%
učenje stranih jezika	140	70%
vršnjačka edukacija	40	20%
sportske aktivnosti	10	5%
edukacija o NVO i aktivizmu	110	55%
demokratizacija i građansko obrazovanje	64	32%
učenje u IT sektoru	112	56%
finansijska oblast (ekonomija)	106	53%
sociološko-odgojna oblast	82	41%
Drugo	20	10%
UKUPNO*	200	100%

* Na ovom pitanju je bilo moguće dati više odgovora.

Grafikon 10 – Interesovanje za pojedine oblasti u internacionalnim razmjenama

* Na ovom pitanju je bilo moguće dati više odgovora.

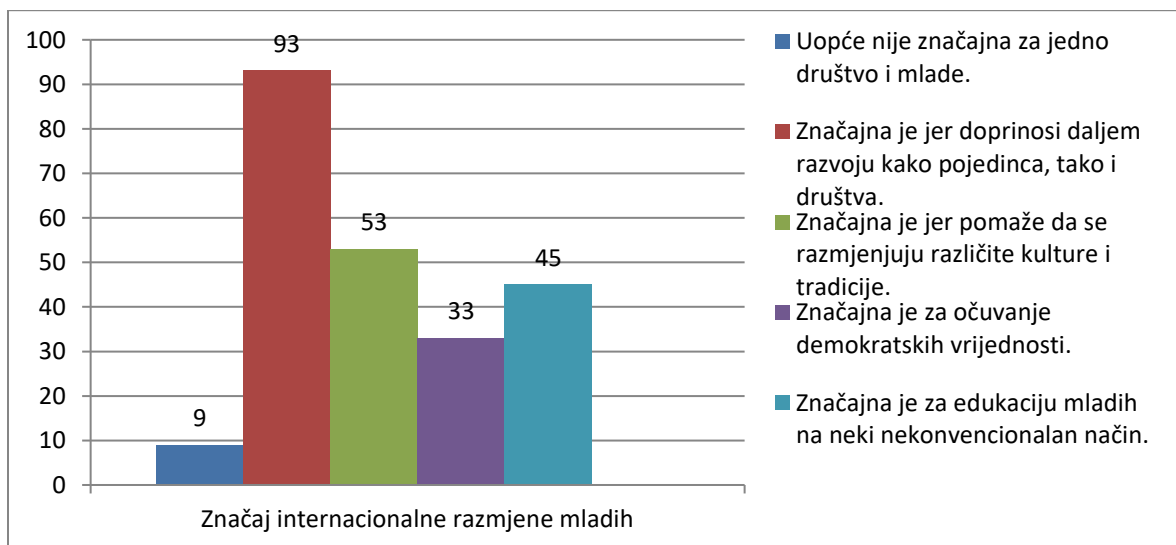
Pitanje 12 - Zbog čega je internacionalna razmjena mladih značajna u društvu?, najveći postotak ispitanika 93% smatra da je internacionalna razmjena mladih značajna jer doprinosi razvoju pojedinca, a samim tim i društva, 53% ispitanika smatra da je značajna jer se tako razmjenjuju različite kulture i tradicije, ali ima i onih 9% koji smatraju da uopće nije od značaja za društvo.

Tabela 15 – Značaj internacionalne razmjene mladih

Značaj internacionalne razmjene mladih	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Uopće nije značajna za jedno društvo i mlade.	18	9%
Značajna je jer doprinosi daljem razvoju kako pojedinca, tako i društva.	186	93%
Značajna je jer pomaže da se razmjenjuju različite kulture i tradicije.	106	53%
Značajna je za očuvanje demokratskih vrijednosti.	66	33%
Značajna je za edukaciju mladih na neki nekonvencionalan način.	90	45%
Drugo	0	0%
UKUPNO	200	100%

* Na ovom pitanju je bilo moguće dati više odgovora.

Grafikon 11 – Značaj internacionalne razmjene mladih

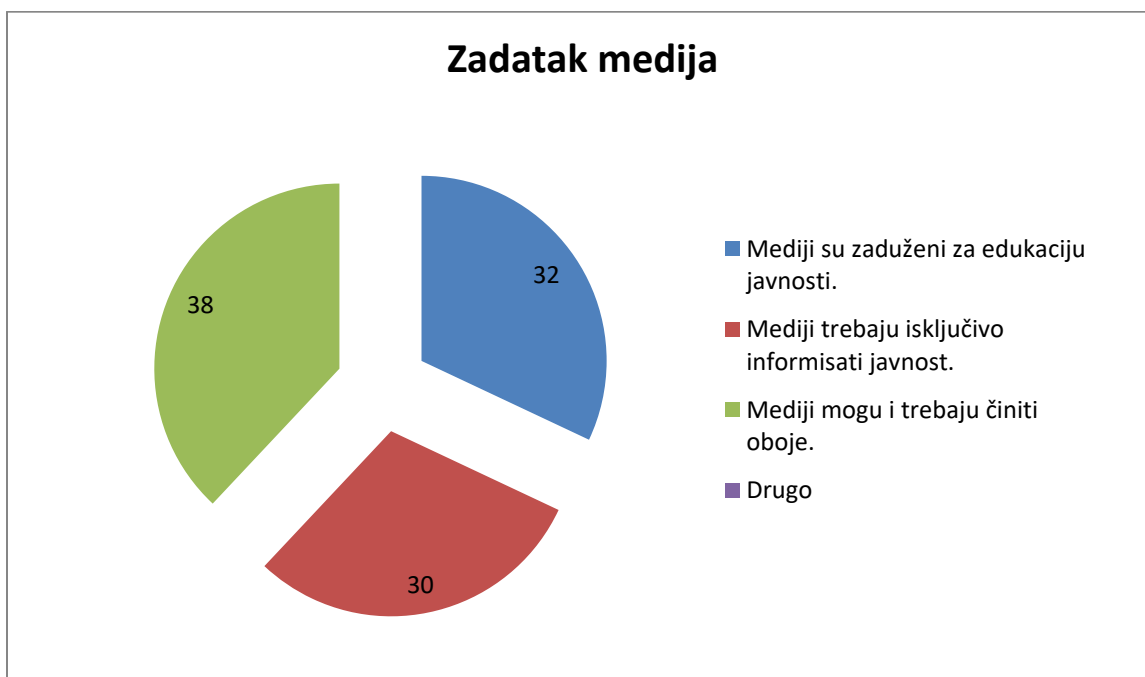

Pitanje 13 - *Smatrate li da je zadatak medija da edukuje javnost ili jednostavno da informiše o onome što ona traži?*, ovdje su mišljenja ispitanika/ca prilično podijeljena jer 38% ispitanika/ca smatra da mediji trebaju i informisati javnost ali i edukovati, dok 30% smatra da mediji trebaju biti zaduženi isključivo za informisanje javnosti, a 32% je mišljenja da mediji trebaju biti zaduženi isključivo za edukaciju javnosti.

Tabela 16 – Zadatak medija

Zadatak medija	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Mediji su zaduženi za edukaciju javnosti.	64	32%
Mediji trebaju isključivo informisati javnost.	60	30%
Mediji mogu i trebaju činiti oboje.	76	38%
Drugo	0	0%
UKUPNO	200	100%

Grafikon 12 – Zadatak medija

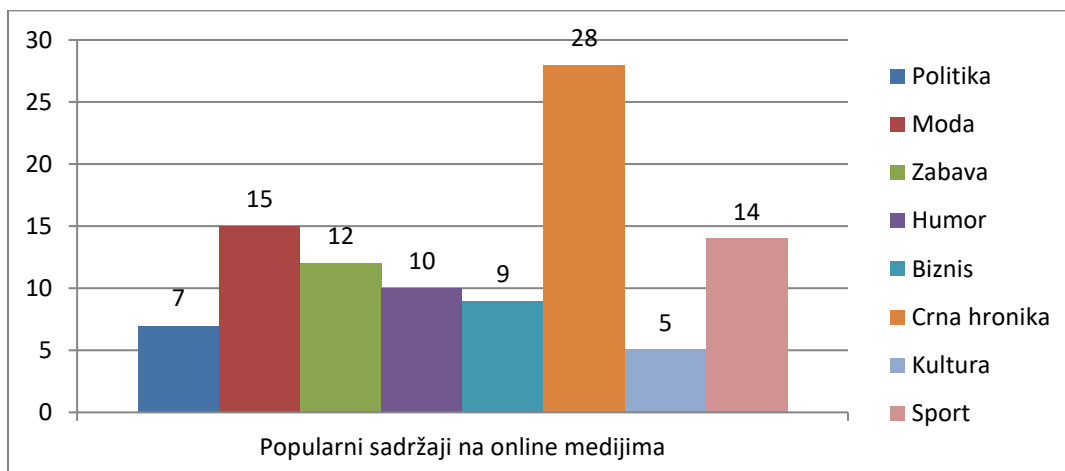

Pitanje 14 - *Koji sadržaji na online portalima su najzanimljiviji za Vas? Šta je to što uvijek čitate/gledate?*, najpopularniji sadržaji online medija za naše ispitanike/ce jesu teme iz crne hronike (28%), a kultura je najmanje popularna sa svega 5% odgovora. Osim ponuđenih odgovora, 14% ispitanika je navelo i sport, a 15% modu kao popularne teme za njih u online medijima.

Tabela 17 – Popularni sadržaji na online medijima

Koji sadržaji na online portalima su najzanimljiviji za Vas?	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Politika	14	7%
Moda	30	15%
Zabava	24	12%
Humor	20	10%
Biznis	18	9%
Crna hronika	56	28%
Kultura	10	5%
Sport	28	14%
UKUPNO :	200	100%

Grafikon 13 – Popularni sadržaji na online medijima

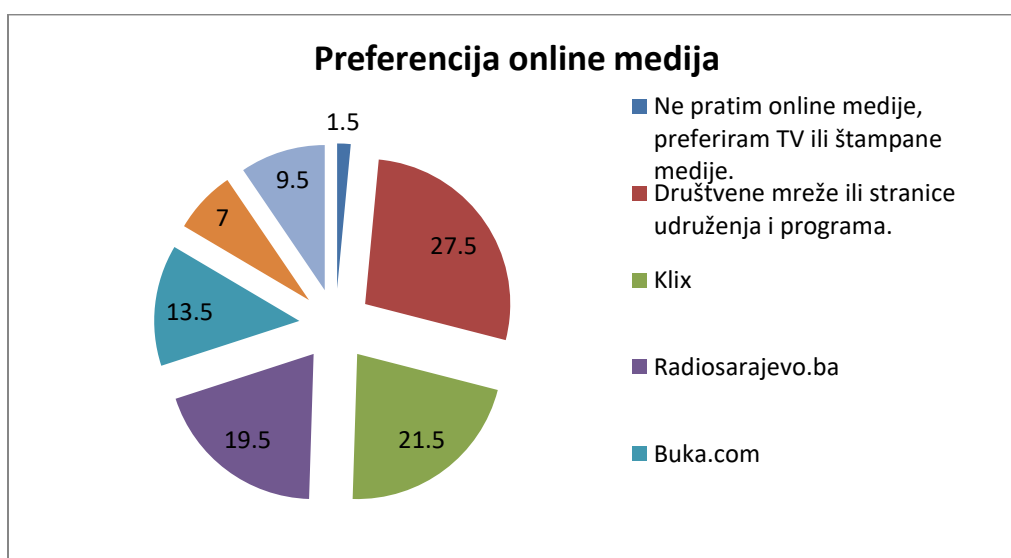

Pitanje 15 - *Kada biste tražili informacije vezano za internacionalnu razmjenu mladih, na kojim web portalima/online medijima biste prvo potražili iste?*, ovdje smo dobili uvid u to na koji način naši ispitanici/ce zapravo dobiju informacije o programima internacionalne razmjene za mlade, vidimo da je to najčešće putem društvenih mreža ili web stranica koje su usmjerene konkretno ka ovoj temi (27.5%), potom je naveden i Klix kao jedan od popularnijih izvora (21.5%), a manji procenti odlaze na ostale opcije, te 1.5% ne prati online medije već preferira tradicionalne.

Tabela 18 – Preferencija medija

Gdje biste tražili informacije vezano za internacionalnu razmjenu mladih?	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Ne pratim online medije, preferiram TV ili štampane medije.	3	1.5%
Društvene mreže ili stranice udruženja i programa.	55	27.5%
Klix	43	21.5%
Radiosarajevo.ba	39	19.5%
Buka.com	27	13.5%
Depo.ba	14	7%
Ekskluziva.ba	19	9.5%
UKUPNO:	200	100%

Grafikon 14 – Popularni online mediji

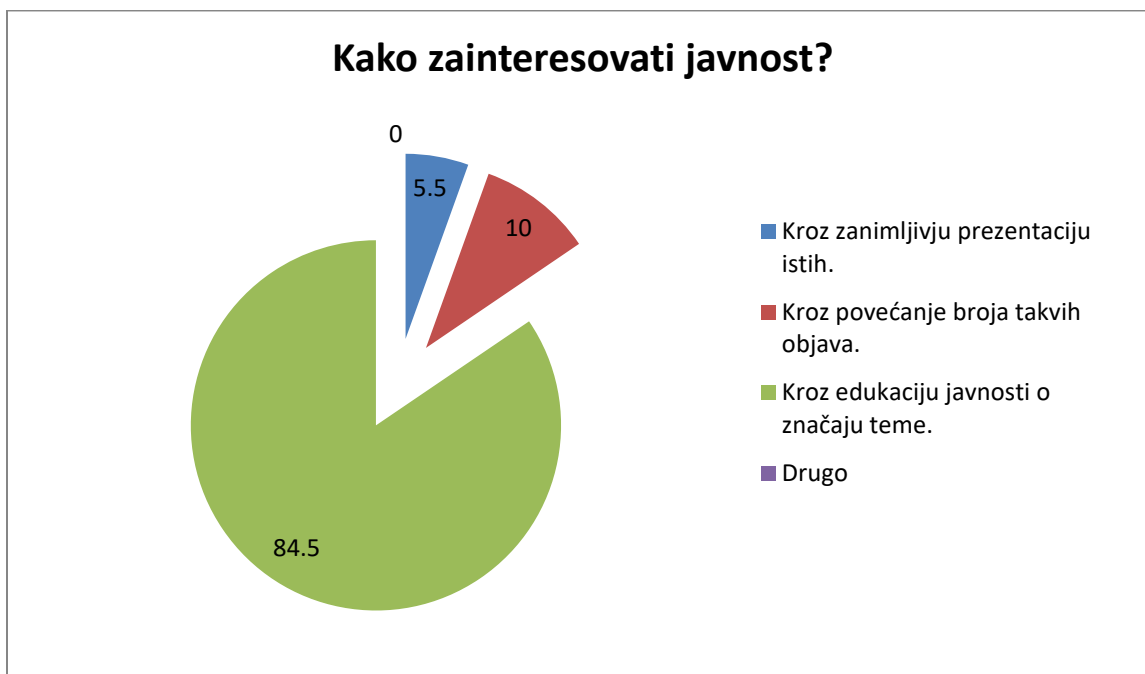

Pitanje 16 - Na koji način bi mediji mogli zainteresirati javnost o temi internacionalne razmjene mladih?, ovdje prevladava mišljenje da bi bilo prvenstveno neophodno edukovati javnost o značaju ove teme (84.5%), a kako bi oni uopšte počeli obraćati pažnju na objave vezano za istu.

Tabela 19 – Kako zainteresovati javnost?

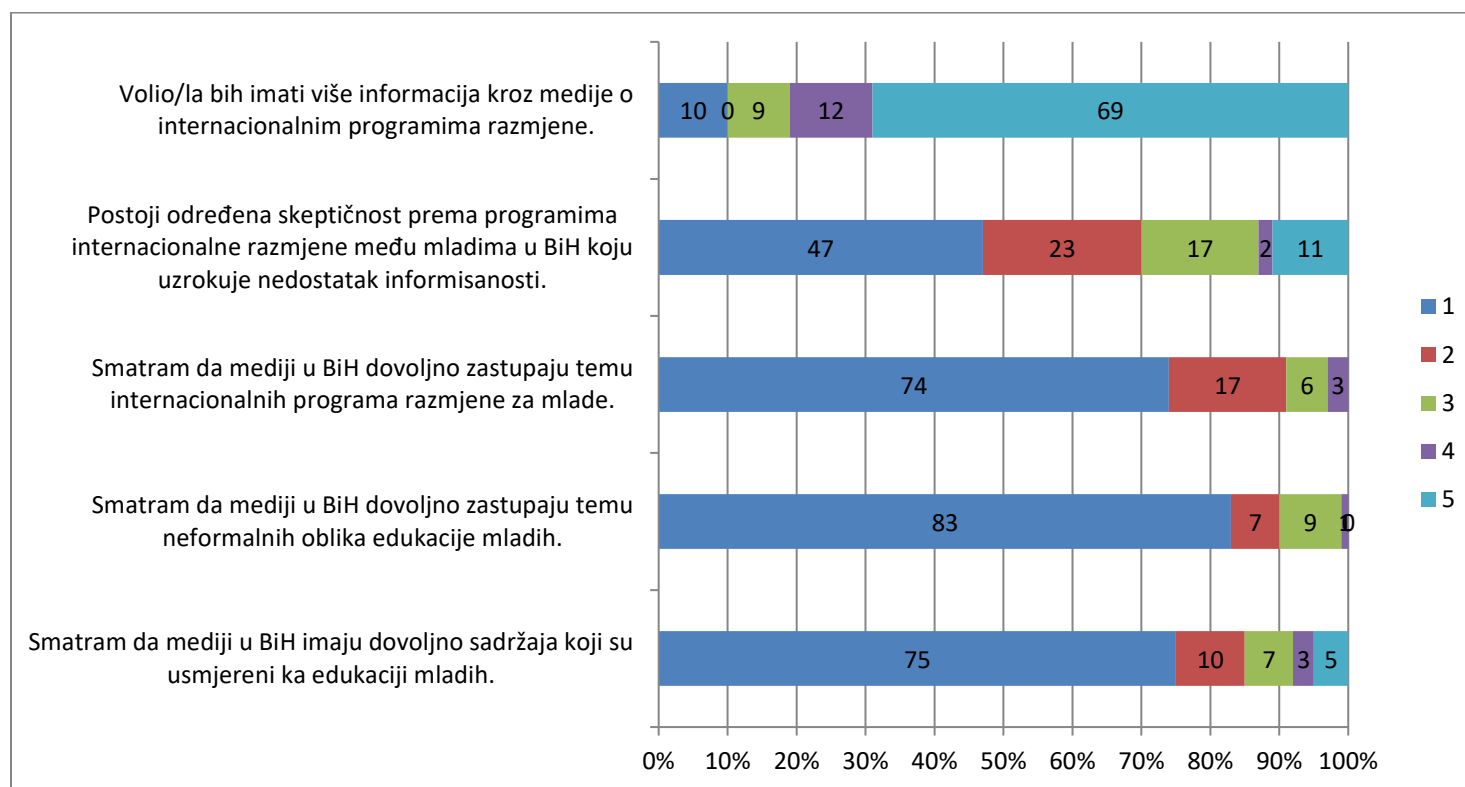
Na koji način bi mediji mogli zainteresirati javnost o temi internacionalne razmjene mladih?	Odgovori	Broj ispitanika (%)
Kroz zanimljivju prezentaciju istih.	11	5.5%
Kroz povećanje broja takvih objava.	20	10%
Kroz edukaciju javnosti o značaju teme.	169	84.5%
Drugo	0	0%
UKUPNO	200	100%

Grafikon 15 – Kako zainteresovati javnost?

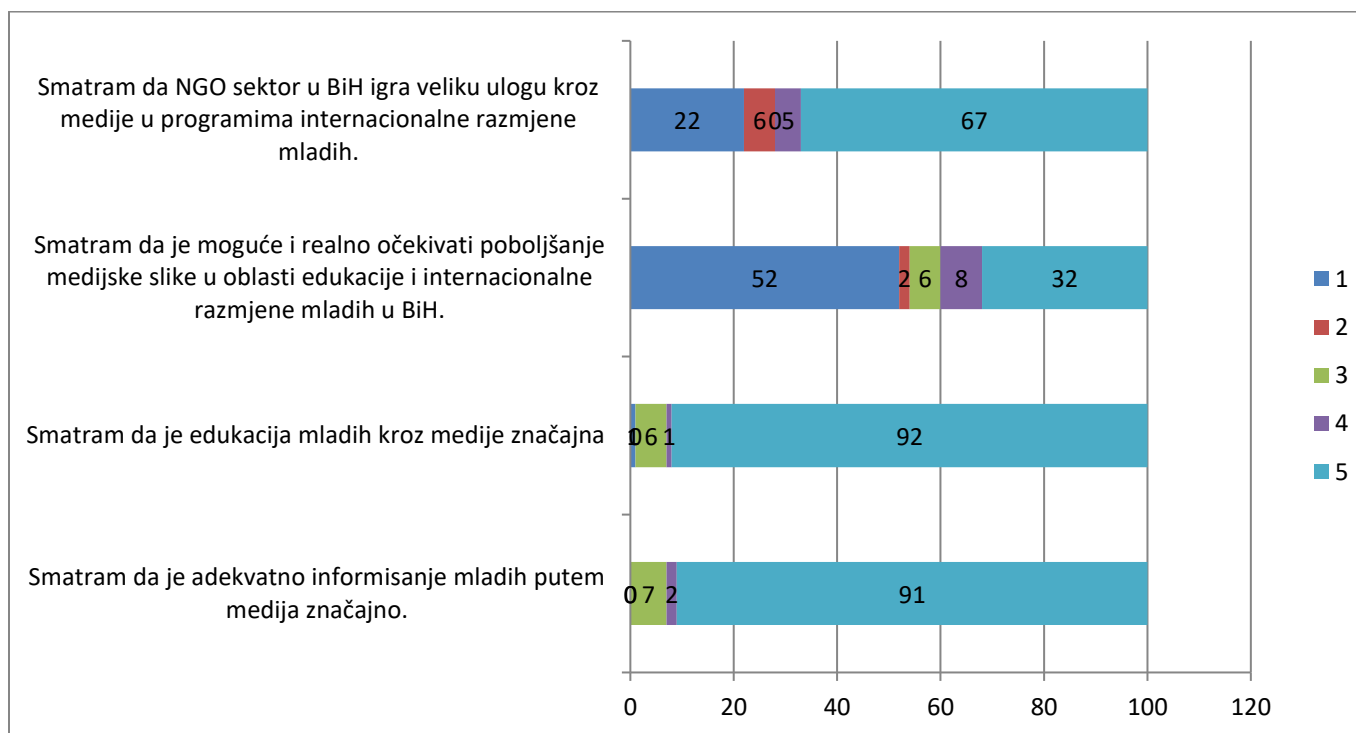
Pitanje 17 – Ponuđenom Likertovom skalom smo nastojali prikupiti mišljenja ispitanika/ca o ulozi medija u zastupanju teme neformalnog obrazovanja i internacionalne razmjene mladih u BiH. 85% njih smatra da mediji u BiH nemaju dovoljno sadržaja koji su usmjereni ka edukaciji mladih, te znatna većina njih smatra da tema neformalne edukacije (83%) i internacionalnih programa razmjene (74%) također nisu dovoljno zastupljene. S druge strane se ne slažu s tim (70%) da postoji određena skeptičnost mladih prema programima internacionalne razmjene koju uzrokuje nedostatak informisanosti, a 69% njih bi voljelo imati više informacija kroz medije o ovoj temi.

Grafikon 16 - Uloga medija

Pitanje 18 - Ponuđenom Likertovom skalom smo nastojali prikupiti mišljenja ispitanika/ca o značaju medija u edukaciji i informisanju mladih. 91% ispitanika/ca smatra da je informisanje putem medija značajno, a 92% smatra da je edukacija putem medija značajna, pri tome imajući na umu da su ovo dva različita pojma naročito u sferi masovnih medija. 52% njih smatra da nije za očekivati poboljšanje medijske slike u oblasti edukacije i internacionalne razmjene mladih u BiH, a 32% da je moguć odreen napredak. Također, 67% ispitanika/ca je svjesno značaja NGO sektora u BiH kada je riječ o zastupanju teme programa internacionalne razmjene mladih u medijima.

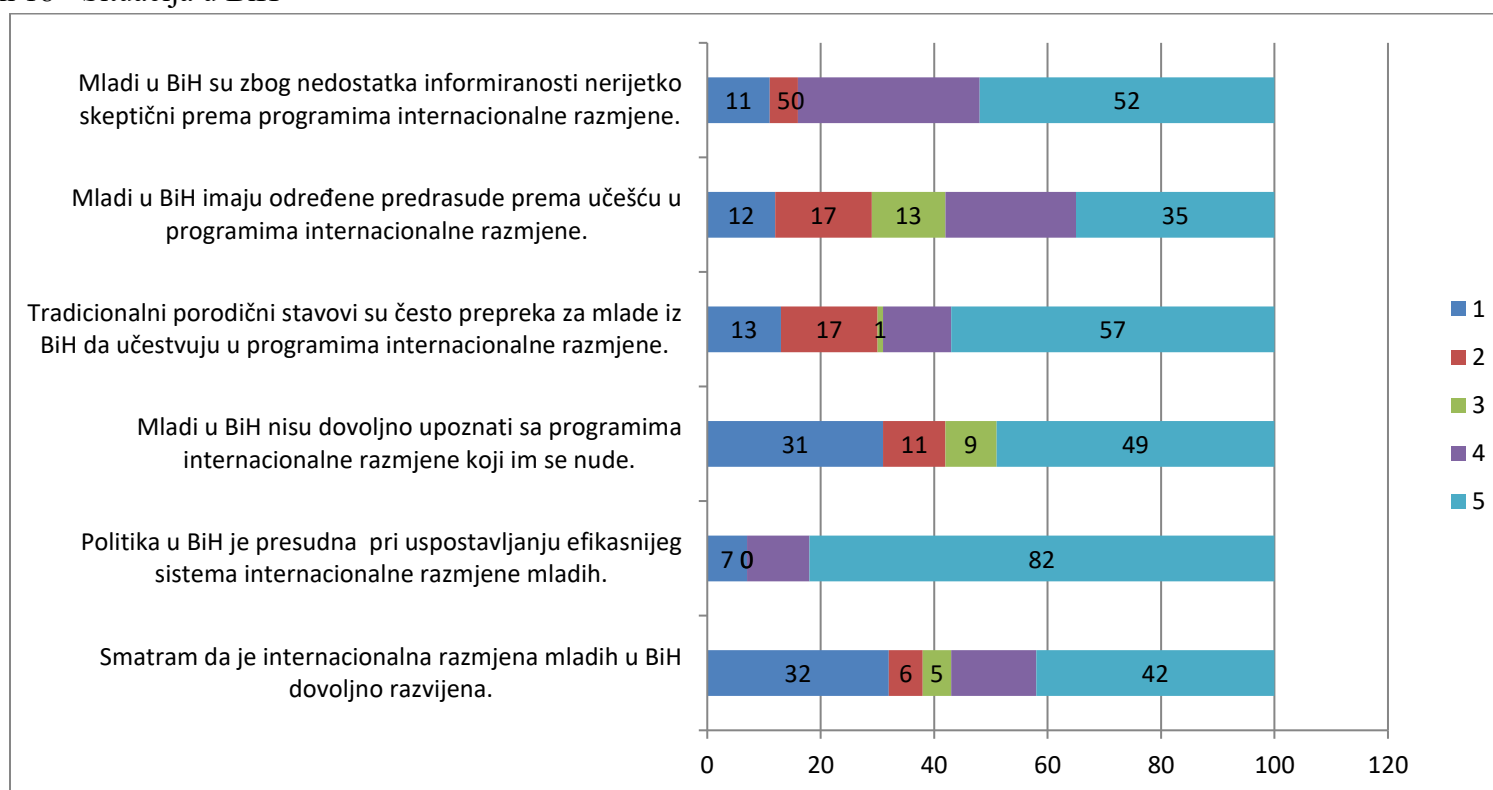
Grafikon 17 - Značaj medija

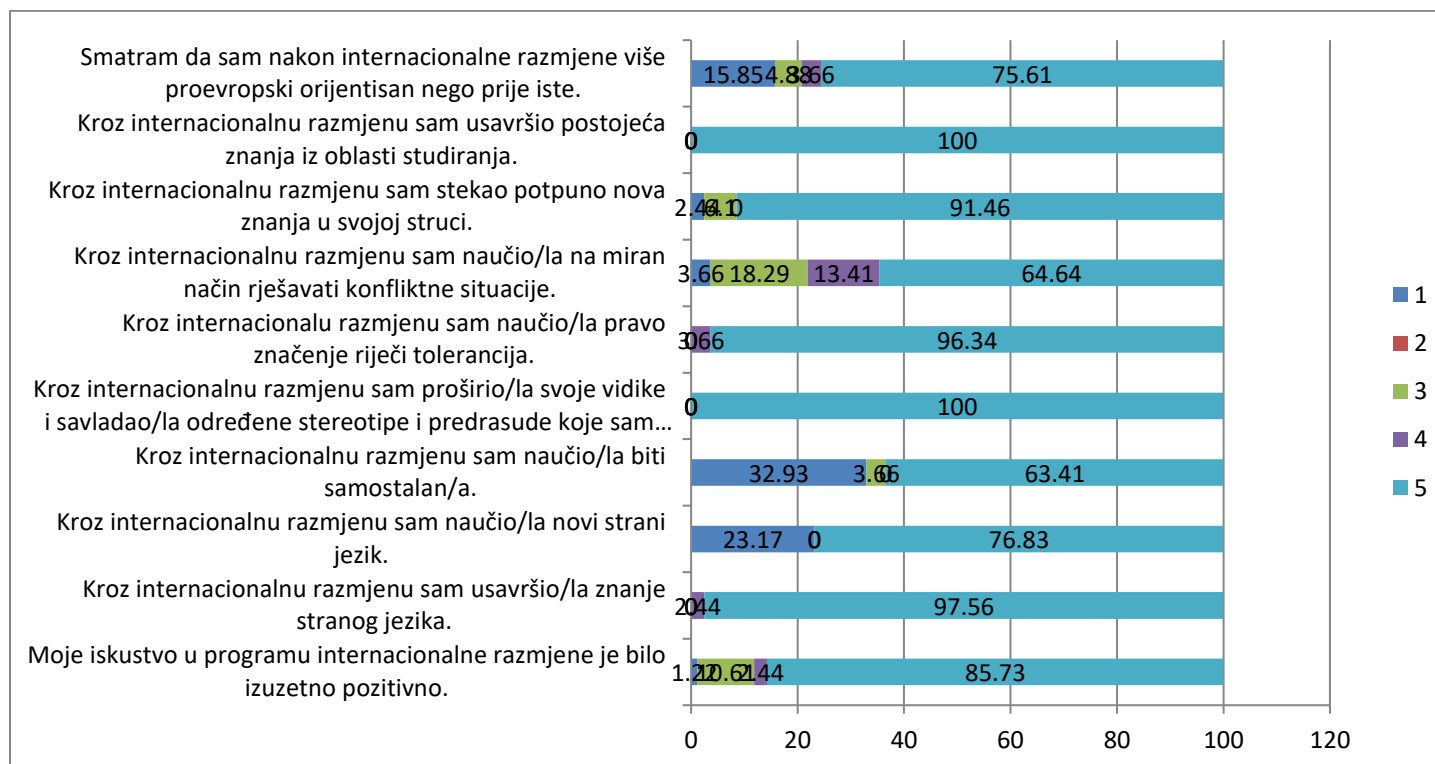
Pitanje 19 - Ponuđenom Likertovom skalom smo nastojali prikupiti mišljenja ispitanika/ca o situaciji u BiH na temu neformalnog obrazovanja i internacionalne razmjene mladih. Možemo zaključiti da 42% ispitanika/ca smatra da je internacionalna razmjena mladih u BiH dovoljno razvijena, te da je njih 82% svjesno činjenice koliko značaja u tom domenu ima politika. 49% njih smatra da mladi nisu dovoljno upoznati sa mogućnostima kroz internacionalne programe razmjene, a nasuprot tome 31% njih smatra da jesu dovoljno upoznati sa ovom temom. Djelimično se slažu s tim (57%) da tradicionalni porodični stavovi često predstavljaju prepreku za mlade iz BiH da učestvuju u programima internacionalne razmjene, kao i s tim da su s druge strane mladi nerijetko skeptični prema programima internacionalne razmjene zbog nedostatka informisanosti (52%).

Grafikon 18 - Situacija u BiH

Pitanje 20 - Ponuđenom Likertovom skalom smo nastojali prikupiti mišljenja ispitanika/ca o njihovom iskustvu prilikom učešća u internacionalnim programima razmjene. Od ukupno 200 ispitanika/ca, njih 82 je učestvovalo u ovim oblicima razmjene i podijelilo svoje iskustvo kroz odgovore na ovo pitanje. Zaključujemo da su svi ispitanici (100%) kroz iskustvo razmjene proširili svoje vidike i savladali stereotipe i predrasude koje su imali, te da je njihovo sveukupno iskustvo bilo izuzetno pozitivno (85,73%). Također su ili naučili novi strani jezik (76,83%) ili usavršili već postojeće znanje stranog jezika (97,56%). 63,41% je tek kroz ovaj program imalo priliku naučiti se potpunoj samostalnosti, a 96,34% njih je shvatilo značenje tolerancije i naučilo rješavati konfliktne situacije (64,64%). A kao najznačajnije je to da su stekli potpuno nova znanja u svojoj struci (91,46%) ili usavršili znanja iz oblasti studiranja (100%), te su uočili da su više proevropski orijentisani nego prije razmjene (75,61%).

Grafikon 19 - Iskustva učesnika

11.3. Analiza intervjua

11.3.1. Intervju: Amra Dulić

AMRA DULIĆ je zaposlena u SOS Kinderdorf International predstavništvu u Sarajevu na poziciji saradnice za rad s mladima koji podrazumijeva i rad na internacionalnim razmjenama mladih u Evropi, smatra da su takvi internacionalni programi razmjene mladih neizostavan dio neformalnog obrazovanja, te da to predstavlja jedan jako važan segment i priliku mladima da se dodatno usavrše i kvalitetnije pripreme za samostalan život koji je pred njima. Ističe da razmjene

ovog tipa doprinose tome da mladi ljudi pored toga što upoznaju nove ljude i imaju priliku da razmjene svoja iskustava, također unapređuju svoje lične potencijale koji će im zasigurno olakšati mnogo šta u budućnosti i otvoriti neke nove sfere ličnog uspjeha i lične nadogradnje.

Kao uposlenica SOS Kinderdorf International je aktivno radila kroz programe kao što su Erasmus+ i EVS/ESC, obzirom da su SOS Dječja sela akreditovana organizacija na nacionalnom nivou za radu ovim EU programima. Pojašnjava da se rad u istima zasniva na prijemu i slanju mladih u druge države s ciljem usvajanja novih iskustava koja će u konačnici pomoći mladim ljudima da se što lakše zaposle i postanu konkurentniji na tržištu rada. A mi bismo ovdje istakli i tu činjenicu da SOS Dječja sela aktivno primaju mlade ljude iz drugih zemalja na razmjenu u Bosni i Hercegovini, dok je većina drugih organizacija usmjerena više ka slanju mladih iz BiH.

Njeno polje djelovanja jeste davanje podrške mladim osobama pri jačanju njihovih kapaciteta, kompetencija, znanja i vještina s ciljem veće konkurentnosti na tržištu rada kao i ekonomsko osnaživanje mladih, u čemu internacionalni programi igraju veliku ulogu. Kroz razgovor najviše ističe da bilježe veoma pozitivna iskustva prvenstveno kod mladih a s druge strane i pozitivna iskustva s partnerskim organizacijama u drugim državama. Feedback mladih po završetku volontiranja ili razmjene je veoma pozitivan i u najvećoj mjeri ispunjava njihova očekivanja jer

većina mladih nakon takvog iskustva sebe smatra spremnijim za izazove koji su pred njima, sigurniji su i sa većim samopouzdanjem nego prije razmjene.

Smatra da mediji igraju značajnu ulogu u pružanju informacija i promocije ovakvih programa razmjene. Lično smatra da mediji ne daju dovoljno prostora ovakvim sadržajima, a kada se govorio tome da li bi bilo korisno više pažnje posvetiti tome - odgovor bi bio veliko DA! jer veliki broj mladih apsolutno nije upoznat sa mogućnostima koje ovi programi nude, a samim tim još manje s benefitima koje ovakve razmjene pružaju.

Priznaje da kod mladih postoje određene doze skeptičnosti prema razmjenama, ali da ta skeptičnost, kao i strah ili nepovjerenje, najčešće proizlaze upravo zbog straha od nepoznatog, a da bi nam nešto bilo poznato onda se o tome treba češće i reprezentativnije govoriti u javnosti.

Jedan od razloga nepovjerenja mladih jeste slaba ili loša informiranost o samim programima.

Smatra da bi se uz učešće medija i njihovim doprinosom ova barijera znatno smanjila, a samim tim veći broj mladih bi zasigurno koristio prilike koje ovi programi nude i tako

---

Većina mladih sebe smatra spremnijim za izazove koji su pred njima, sigurniji su i sa većim samopouzdanjem nego prije razmjene.

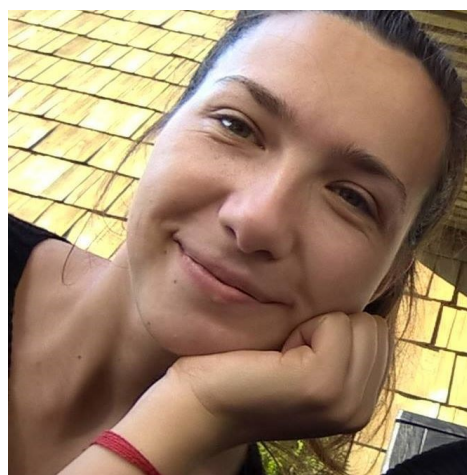
---

dobili vid dodatnog neformalnog obrazovanja. Naposljetku ističe da je praksa pokazala da bi mladi u BiH voljeli imati više informacija o internacionalnim programima razmjene i da bi multidisciplinarnim pristupom i saradnjom između medija i organizatora razmjena mladih, cjelokupna situacija bila znatno bolja.

11.3.2. Intervju: Melvisa MiskiĆ

MELVISA MISKIĆ, zaposlenica Udruženja za prevenciju ovisnosti NARKO NE od 2015. godine na poziciji projektne koordinatorice, obrazlaže da njen posao podrazumijeva razvoj mentorskih vještina kod studenata/ica za rad s djecom u riziku, te koordiniranje projekata na međunarodnom nivou (razmjena volontera u okviru Evropskih snaga solidarnosti (ESC) i drugih projekata za mlade u okviru Erasmus+ programa).

Kroz razgovor je pojasnila da postoji mnogo pristupa pri definiranju programa razmjene mladih (u odnosu na vrste programa i aktivnosti), ali da bismo ih, u nekom širem okviru, mogli definirati kao programe koji za cilj imaju potaknuti mobilnost mladih, kao i sve one dobrobiti koji proizlaze iz same mobilnosti i da se mogu opisati kao metode kojim se provodi neformalno učenje. Kroz programe razmjene, odnosno mobilnosti, mladi imaju priliku da uče i neformalno ali i informalno. U odnosu na

temu određenog projekta i vrste aktivnosti unutar istog, ovakvi programi mogu pomoći mladima u njihovom ličnom razvoju, imaju priliku za usvajanje novih vještina i znanja kroz iskustvo i interaktivne metode, doprinose njihovom međukulturalnom razumijevanju (smanjivanje predrasuda i stereotipa), proširuju im vidike, te im pomažu da prošire svoju mrežu poznanstva. Također, dugoročno pomažu mladima da razviju osobine kao što su fleksibilnost, samopouzdanje, tolerantnost, učenje novih jezika i uspostavljanje kompromisa što doprinosi i njihovom lakšem zapošljavanju, ali i funkcionisanju unutar budućih radnih timova.

Koliko zna u Bosni i Hercegovini postoji veliki izbor internacionalnih programa razmjene, ali se ona kroz razgovor i rad s mladima najčešće susreće sa sljedećim: AFS interkulturalni programi (razmjena učenika), YES program (razmjena učenika sa Sjedinjenim Američkim Državama), te različiti oblici razmjene u okviru Erasmus+ programa kojim koordinira Evropska komisija (programi razmjene studenata, programi razmjene akademskog osoblja, kao i općenito programi

razmjene mladih kroz volonterske aktivnosti ili klasične omladinske razmjene koje pretežno implementiraju nevladine organizacije).

Udruženje NARKO NE zasada radi isključivo programe razmjene mladih kroz volonterske aktivnosti, i to program Evropskih snaga solidarnosti (European Solidarity Corps). Evropske snage solidarnosti su nova inicijativa Evropske unije kojom se stvaraju mogućnosti za mlade da volontiraju ili rade na projektima u svojim zemljama ili u inozemstvu, a koji su od koristi zajednicama i ljudima diljem Evrope. Za Evropske snage solidarnosti možete se registrirati s navršениh 17 godina, ali se projekti ne mogu započeti dok se ne navršі 18 godina, a gornja granica je do 30 godina. Mladima je omogućeno da sudjeluju u širokom rasponu projekata, kao što su pomoć pri sprečavanju prirodnih katastrofa ili obnovi nakon katastrofa, pomoć u centrima za tražitelje azila ili rad na različitim socijalnim pitanjima u zajednicama i takvi projekti mogu trajati od dva do dvanaest mjeseci, a svi putni, životni i zdravstveni troškovi u drugoj državi su pokriveni od strane Evropske komisije, odnosno kroz sam program. Udruženje NARKO NE je kroz ESC program od 2014. godine do danas podržalo odlazak na volontiranje ukupno 24 mlade osobe, ali i mnogim drugima kroz Weltwärts program – razvojni politički volonterski servis Njemačkog ministarstva za saradnju (BMZ) koji od 2008. godine omogućava mladim ljudima starosne dobi od 18 do 28 godina iz Njemačke da rade volontersku službu u nekoj od zemalja u razvoju. U okviru Weltwärts programa Udruženje NARKO NE trenutno saraduje samo sa organizacijom Friedenskreis Halle, te trenutno u Udruženju imaju i jednu volonterku iz Njemačke koja je došla u septembru 2019. i volontirat će u BiH do kraju avgusta 2020. godine.

Dakle kroz ovu kratku prezentaciju njihovog rada možemo dobiti uvid u interesantne mogućnosti koje se pružaju mladima za dodatna usmjeravanja, a možemo i zaključiti da možda nedostaje interesovanja, jer odlazak 24 mlade osobe u 6 godina preko jednog programa jeste mala brojka i smatramo da mladi iz BiH trebaju koristiti više ovih beneficija.

Jedan od Melvisinih interesantnih zadataka u posredovanju pri odlasku mladih jeste da ih pripremi na interkulturalni šok i moguće jezičke barijere, što nam daje uvid kroz praksu u dio gdje smo govorili o beneficijama ovakvih razmjena zbog širenja vidika i učenja novih jezika.

Kad se radi o pozitivnim efektima ovakve vrste razmjene, Melvisa ističe da su oni zaista vidljivi mada se razlikuju za svaku individuu pojedinačno, a kao najznačajnije izdvaja to što mladi nakon

par mjeseci uvide nakon određenog vremena koliko su bili hrabri što su se uopšte odlučili na taj korak izlaska iz roditeljskog doma i poznate „komfor zone“, te im samim time raste i spoznaja o svim njihovim potencijalima, ličnim granicama što u konačnici doprinosi razvoju njihovog samopouzdanja. Naravno, mladi se tako susreću i sa različitim izazovima, odnosno sa stvarima koje možda nisu imali priliku ranije raditi, što im pomaže u razvoju strpljenja/toleranciji na frustraciju i vještinama pregovaranja i uspostavljanja kompromisa. U tim sredinama i organizacijama imaju priliku upoznati i druge mlade osobe iz različitih država svijeta, što doprinosi razvoju interkulturalnog učenja, te smanjenja predrasuda i stereotipa. Zaista se vidi promjena naročito kad povučena mlada osoba iz ruralnog područja ode u neku drugu državu, pa se nakon godinu dana vrati s novim spoznajama o tome šta bi on ili ona sve mogli raditi dalje u

---

U tim sredinama i organizacijama imaju priliku upoznati i druge mlade osobe iz različitih država svijeta, što doprinosi razvoju interkulturalnog učenja, te smanjenja predrasuda i stereotipa.

životu. Naravno, shvate i da BiH ima određenih prednosti, te da nije sve savršeno u državama Zapadne Evrope. Najčešće razumiju da se mladi ljudi, bez obzira na državu, suočavaju sa istim razvojnim

zadacima (izbor karijere, pitanje samopouzdanja i asertivnosti, razvijenost životnih kompetencija...), ali da se načini sa kojima mogu ostvariti njihovi potencijali razlikuju od države do države.

Smatra da edukacija mladih kroz medija jeste značajna, zato što se ona odvija svakodnevno, a mediji zaista imaju veliki utjecaj na ponašanje i razvoj određenih stavova novih generacija, te se sad postavlja pitanje čemu to mediji zaista uče mlade ljude u BiH. Ističe da trenutno ne raspolaže nikakvim zvaničnim statističkim podacima o tome kakva je zastupljenost tema za mlade u medijima, ali se njoj kao građanki čini da bi se trebalo stvoriti još prostora i da definitivno nije dovoljno. Ponekad joj se čini da su mladi zaista upućeni u sve mogućnosti koje imaju na raspolaganju, ali onda shvati da je njena percepcija pogrešna jer radi u Udruženju gdje je okružena mladima koji već jesu aktivni u nevladinom sektoru i raspolažu određenim informacijama. Međutim, i te informacije koje imaju su dobivali sporadično, bez nekog sistemskog pristupa. S druge strane, kad upozna nove mlade ljude i kad priča s njima o ovoj temi, shvati da zaista veliki broj mladih ljudi nije ni svjestan da postoje programi međunarodnih razmjena. Dakle, misli da i dalje postoji potreba da se proširi medijski prostor za informisanje

mladih, ali je tu i odgovornost omladinskih organizacija da se više potrudu u promociji ovih mogućnosti.

Uvidjela je kroz svoj rad da kad se mladima predstave ove mogućnosti, nekima od njih to zvuči previše savršeno da bi bilo istinito, a kad im se detaljnije sve opiše i predstave iskustva osoba koje su već prošle kroz te programe, nemaju problem da pristanu. Prema njenom ličnom iskustvu s mladima s kojima je radila radila, ne bi rekla da je skeptičnost bila problem već smatra da su se oni ustručavali iz nekih privatnih razloga. Kod određenih osoba izvor ustručavanja je bio nedostatak motivacije da se odvoje od porodice, a kod drugih želja da se posvete traženju posla zbog potrebe za stabilnim finansijskim primanjima.

Kao pozitivnu stavku ističe to da u posljednje tri godine primaju mnogo više upita od mladih koji se žele informisati o ovim mogućnostima, mjesečno minimalno 4 upita od različitih osoba, ali vrlo malo njih ostane istrajno u traženju adekvatnog projekta na koji bi otišli, neki od njih budu malo više pasivni i ne ostaju dosljedni u tome, a oni mladi ljudi koji zaista i žele ovu vrstu iskustva vrlo brzo za sebe pronađu nešto što im odgovara. Ne zna da li je realno očekivati od medija pomoć u informisanju mladih (jer su crna hronika i politička prepucavanja u medijima i dalje više medijski popularnija), ali se slaže da postoji potreba da se mladi informišu o mogućnostima i mjestima na kojima mogu potražiti više informacija. Nažalost, nisu svi mladi ljudi jednako naučeni (od strane porodice, okoline i općenito društva) da budu proaktivni i da preuzmu odgovornost za razvoj novih osobina i kompetencija koje za sebe priželjkuju.

11.3.3. Intervju: Anida Omanović

ANIDA OMANOVIĆ je zaposlenica RSG Media – Media servis na poziciji novinarke informativnog programa, a nepoznatijim programom internacionalne razmjene u Bosni i Hercegovini smatra upravo Erasmus+. program internacionalne razmjene vidi kao oblik neformalnog obrazovanja gdje studenti imaju priliku da, prije svega putuju, upoznaju drugu kulturu, upoznaju nove prijatelje, nauče ili usavrše neki strani jezik. S druge strane, aktivnosti bh. medija ka edukaciji mladih ocjenjuje kao jako loše jer prema njenom mišljenju takvi sadržaji iako postoje, jako su malo zastupljeni u medijskom prostoru i takve priče mediji koriste samo za popunu prostora.

I mali dio edukacijskog sadržaja u medijima koji je namijenjen mladima ne može doći do izražaja od silnog senzacionalizma za kojeg smo svjedoci da je u strašnom rastu i pogađa upravo mlade generacije.

Mediji su značajni edukatori u društvu jer su danas svuda oko nas, a da nekada toga nismo ni svjesni. Mladima su najdostupniji i oni imaju najviše vremena da prate iste, a posebno online

medije. Međutim, i mali dio edukacijskog sadržaja koji je namijenjen mladima ne može doći do njih od silnog senzacionalizma, za kojeg smo svjedoci da je u strašnom rastu i pogađa upravo mlade generacije. Što se tiče teme o internacionalnim programima razmjene kao obliku neformalnog obrazovanja, vrlo malo je zastupljena u medijima, možda sada malo više nego prije, a sve zahvaljujući razvoju digitalne koja trpi mnogo prostora. Često ove programe možemo vidjeti i na društvenim mrežama, ali

sva pozitivna iskustva koja nose ovi programi baš i ne možemo.

Smatra da u ovakvoj situaciji ima „krivice“ i od strane medija, ali i od strane mladih jer iako mediji daju malo prostora ovakvim sadržajima, misli da bi mladi koji su prošli ove programe trebali više potencirati dijeljenje svojih iskustva. Bilo bi super da oni ispričaju svoju priču, a mediji prepoznaju važnost istih, te zajedničkim snagama potaknu mlade da iskoriste priliku i prođu kroz isto.

Anida je kroz svoj posao imala priliku sarađivati s mladima koji su imali super ideje i projekte edukativnog sadržaja, a iste je medij na kojem trenutno radi podržao i ustupio im medijski prostor. Posebno ističe ekipu Omladinskog film festivala koji ima sjajnu priču svake godine i radi odličan posao, te prepoznaje važnost i podršku medija u radu mladih. Smatra da je realno očekivati poboljšanje medijske slike u ovoj oblasti u Bosni i Hercegovini, prije svega zahvaljujući digitalnim medijima, a ukoliko se i mladi uključe onda bi priče iz ove oblasti u potpunosti bile zaokružene.

11.3.4. Intervju: Lejla Bejdić

LEJLA BEJDIĆ radi za Magazin AZRA na poziciji novinarke, a najpoznatijim internacionalnim programima razmjene u Bosni i Hercegovini smatra Erasmus+, Tempus i CEEPUS. Smatra da mobilnost mladih ne znači nužno neformalno obrazovanje, jer ukoliko se mlada osoba odluči da ide na studije u drugu zemlju, onda to obrazovanje postaje formalno i institucionalizovano. Ipak i to daje mogućnost studentima da vide novi način studiranja koji se možda ne praktikuje u našoj zemlji, što dovodi do njihovog boljeg profesionalnog usavršavanja, uče nove pristupe učenja, bodovanja, znanja i vještina. Bosanski obrazovni sistem nije bolji ili lošiji nego u mnogim drugim zemljama, ali određenih razlika ima.

Smatra da su i nove generacije roditelja dosta obrazovanije i otvorenije nego prije, te da i oni usmjeravaju svoju djecu ka daljem razvoju a da obrazovni sistem u BiH to ne prati dovoljno brzo. Ukoliko se osoba prijavi na neki od programa koji ne zahtijeva studiranje, onda se to može smatrati u potpunosti neformalnim učenjem i tada mlada osoba pred sebe stavlja izazov koji će joj sigurno pomoći u daljem životu, u njihovoj samostalnosti i racionalnosti.

Misli da usmjerenost bh. medija ka edukaciji mladih nije najadekvatnija i da se to može činiti mnogo bolje. Neformalno obrazovanje najviše nudi nevladin sektor i rijetki portali koji se bave pitanjima mladih (kao što je Hoću.ba), što je jako žalosno jer u BiH prema posljednjim podacima postoji najmanje 700.000 mladih, onih koji su zakonima o mladima definisani kao osobe životne dobi od 15 do 30 godina.

Edukacija mladih kroz medije je značajna, mediji su danas sve, koliko mogu da nešto učine pozitivnim i naprave pravu priču, toliko mogu da je i degradiraju od samog starta. Kada je riječ o medijskim pričama, pitanje je šta se danas vrednuje kao dobra priča. Problem je u tome što je

kod nas kratko pamćenje, javnosti se olako pažnja prebaci na drugu stranu nekim spinom. U BiH je prisutna i prevelika razućenost medija, misli da je zaista besmisleno da ovako mala zemlja ima toliko medija koji se pretežno bave istom tematikom i time se ne postiže konkurentnost već samo pad kvaliteta.

Ove teme mladih nisu toliko zastupljene jer nisu (nažalost) zanimljive medijima. Lejla ističe da je u svom prethodnom novinarskom angažmanu napisala tek nekoliko priča s mladim ljudima koji su učinili nešto da naprave promjene u svom životu. Danas je nažalost najbitnije koji se sadržaji postavljaju na društvene mreže, i „lajk“ je time postao parametar da je nešto dobro. Naglašava da to svakako ne znači da treba bježati od društvenih medija i njihove promocije, već da je potrebno obratiti pažnju na kvalitet sadržaja.

Smatra da se kroz njen rad nije pokazalo u praksi da bi mladi u BiH voljeli imati više

---

Mediji su danas sve, koliko mogu da nešto učine pozitivnim i naprave pravu priču, toliko mogu da je i degradiraju od samog starta.

---

edukativnih sadržaja i informacija o neformalnom obrazovanju, jer mladi ljudi danas više pričaju nego što rade. Izdvojilo ih se samo nekoliko koji su usmjereni ka ovoj temi, ali i to je jer su bili natjerani da naprave neke

promjene u svom životu i svom okruženju, te oni koje to zaista zanima kreiraju svoj medijski prostor - poput portala Hoću.ba. Nažalost, mladi su danas jako nezainteresovani za sve što im se plasira ukoliko nije u njihovom trenutnom interesu i ne nudi neko brzo rješenje.

Za kraj razgovora ističe da treba očekivati poboljšanje medijske slike u ovoj oblasti u BiH, ali da bez truda nema ni rezultata, te da je medijski sistem dvostrani proces i da je potrebna aktivacija mladih. Svi mladi ljudi koji smatraju da imaju nešto ponuditi trebaju se probuditi i početi reagovati. Nijedan novinar, niti medij ne bježi od dobre i pozitivne priče, samo je potrebno da priča pronade svoj put do publike.

12. ZAKLJUČAK

Istraživanje je pokazalo da, iako regionalni razvoj nije jedan od prioriteta ili svrha internacionalnih razmjena mladih, ovi programi bilo da su formalnog ili neformalnog karaktera uveliko utiču na razvoj regije Zapadnog Balkana, prvenstveno preko favoriziranja saradnje i poticanja zajedničkog djelovanja na rješavanju određenih prioritetnih područja.

U globalnom svijetu tehnologija je približila znanje. Ono je sada dostupno većini ljudi, te se upravo zbog tehnološkog napretka sve češće pojavljuje izvan formalnog obrazovanja. Drugim riječima - škola više nije jedini izvor informacija i znanja. Činjenica je da ljudi danas moraju učiti i nakon što završe formalno obrazovanje. Priznavanje znanja stečenih putem informalnog i neformalnog učenja korak je u priznavanju napretka koji ljudi ostvaruju cijeli život. Društvo osnovano na znanju treba koncept koji bi to znanje prepoznao, iskoristio i usmjerio. Europski kvalifikacijski okvir nameće se kao mogući odgovor koji su prihvatile europske zemlje, te je na osnovama cjeloživotnog učenja na putu da poveže Europu, njezine građane učini kompetentnima, mobilnima na tržištu rada, a znanje transparentno i dostupno svima.

Mnogi kritičari današnjeg formalnog obrazovanja, obrazovnog procesa i školovanja uopšte, *ističu kako je formalno obrazovanje još uvijek obilježeno krutim razredno–predmetno–satnim sistemom*, da je nastava previše orijentirana na rad učitelja i na realizaciju školskog programa, da je način ocjenjivanja neprimjeren, da je sadržaj nastavnih predmeta daleko od savremenog života, kao i da je kurikulum pretežak za znatan dio školske populacije.¹²¹

Reformu odgojno-obrazovnog procesa, kao i naučne djelatnosti u BiH, treba posmatrati i provesti u cjelini, počev od predškolskog odgoja, osnovnog, srednjeg pa do visokog obrazovanja i cjeloživotnog učenja. Trenutno, u BiH nedostaje vizija ukupnog razvoja obrazovnog sistema i njegovog uticaja na ostale segmente društva. Uspjeh reforme obrazovanja zahtijeva analizu i evaluaciju dosadašnjih efekata reformi odgojnog i obrazovnog procesa u BiH. Pedagoška dimenzija reforme obrazovanja u BiH je do sada konstantno bila zanemarivana. Upravljanjem i

---

¹²¹ Vidulin-Orbanić, S. (2006). Društvo koje uči: Povijesno-društveni aspekti obrazovanja. Metodčki obozri, str. 57.

provođenjem reforme obrazovanja moraju se baviti kompetentni pojedinci koji su upoznati s odgojnim i obrazovnim procesima, kao i kontinuitetom ovih procesa.

Kada je riječ o neformalnom obrazovanju u BiH, ova oblast je značajna jer i internacionalna razmjena mladih nije isključivo formalna, već ima mnoštvo oblika neformalnog obrazovanja i viđenje istog od strane bh. građana je ključno za uvažavanje i mogućnosti razmjene, na osnovu prezentiranih činjenica i provedenog istraživanja, moguće je izvesti niz općih zaključaka, koji su ujedno i preduvjet uspostavlja adekvatnog sistema neformalnog obrazovanja na nivou države, a zaključci su sljedeći:

- programi i sadržaji koji se nude polaznicima neformalnog obrazovanja su raznoliki, ali je nejednaka je teritorijalna rasprostranjenost;
- saradnja između organizacija neformalnog obrazovanja i korisnika njihovih usluga nije na zavidnom nivou;
- mali je postotak diploma i certifikata koje izdaju organizacije neformalnog obrazovanja svojim uspješnim polaznicima, a koji su priznati;
- neformalno obrazovanje je nedovoljno razvijeno da bi moglo odgovoriti modernim zahtjevima tržišta rada;
- saradnja organizacija neformalnog obrazovanja je svedena na čisto protokolarnu suradnju, a nikako na zajedničku suradnju u kreiranju i definiranju programa i sadržaja;
- u nedovoljnoj mjeri je prisutno strateško planiranje u neformalnom obrazovanju, što je uzrokom nedefiniranog i neplanskog funkcionisanja;

Da bi se promijenilo ovakvo kontinuirano prisutno stanje, prema Kuka (2011) potrebno je:

- primijeniti sistemski pristup planiranju i programiranju neformalnog obrazovanja;
- usvojiti zakon o neformalnom obrazovanju na nivou države;
- osnovati agenciju na državnom nivou sa zadatkom stručnog priznavanja neformalnog obrazovanja stečenog u Bosni i Hercegovini i u inozemstvu;
- razviti sistem djelovanja organizacija neformalnog obrazovanja kroz planiranje, organizovanje, vođenje i kontrolu njihova rada;
- osigurati kompetentne i obučene ljudske resurse, budući da su oni temelj svake organizacije i relevantni su za uspostavljenje sistema neformalnog obrazovanja;

- osposobljavati organizacije neformalnog obrazovanja kako bi implementirale aktivnosti osposobljavanja za zapošljavanje ljudi (stručno usavršavanje, stjecanje novih znanja i vještina);
- osigurati upravljanje kvalitetom u organizacijama neformalnog obrazovanja, koje će omogućiti njihovo lakše i energičnije suočavanje s izazovima okruženja;
- ideoinirati i postaviti standarde i kriterije kojima bi se označilo polje djelovanja neformalnog obrazovanja;
- prihvatiti tzv. *sistemska ciklus obuke*, koji će organizacijama neformalnog obrazovanja omogućiti čvrstu vezu i suradnju s okruženjem, osobito poslodavcima;
- potrebno je raditi na povećanju svijesti stanovništva o ulozi i značaju neformalnog obrazovanja, kao i o uključenosti svih društvenih partnera u taj proces;
- primijeniti naučno osmišljene i provjerene instrumente i modele upravljanja, jer sustav neformalnog obrazovanja treba pratiti promjene, čime se pretvara u tzv. *tržište neformalnog obrazovanja*;

Dakle, prvenstveno je potrebno započeti sa poboljšanjem i reformom formalnog obrazovanja, a potom i unapređenjem neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, te raditi na razvoju svijesti javnog mnijenja i medijskoj pismenosti mladih, tek tada se može početi govoriti i o razvoju trenda internacionalne razmjene mladih kroz brojne formalne i neformalne programe – studije, volontiranje, praksa...

Kroz naše samostalno istraživanje smo nastojali dokazati postavljene hipoteze, te smatramo da smo isto uspješno realizovali.

H0 : Mediji u Bosni i Hercegovini nedovoljno zastupaju temu neformalnih oblika edukacije mladih, konkretno internacionalnih programa razmjene.

90% ispitanika/ca smatra da mediji u BiH ne zastupaju dovoljno temu neformalnih oblika edukacije mladih, te 91% njih smatra da ne zastupaju dovoljno ni temu internacionalnih programa razmjene za mlade.

H1 : Mediji u BiH ne daju dovoljno prostora temama koje su usmjerene ka edukaciji mladih.

92% naših ispitanika/ca smatraju da je edukacija mladih kroz medije značajna, ali 85% njih smatra da mediji u BiH nemaju dovoljno sadržaja koji su usmjereni ka edukaciji mladih, te je njih samo 32% optimistično u očekivanju poboljšanja medijske slike u oblasti edukacije i internacionalne razmjene mladih u BiH, dok 52% njih ne očekuje nikakav napredak u ovoj oblasti.

H2 : U BiH ne postoji dovoljan broj medija koji za ciljnu skupinu imaju isključivo mlade.

Ovoj tezi u prilog ide to što 27.5% ispitanika/ca kao glavni izvor za tražene informacije navodi društvene mreže ili zvanične stranice udruženja i programa, a kao najpopularniji online portal se izdvaja Klix.ba (21.5%), te je tu i činjenica da 69% ispitanika/ca želi imati više informacija o internacionalnim programima razmjene kroz medije.

H3 : Postoji određena skeptičnost prema programima internacionalne razmjene među mladima u BiH koju uzrokuje nedostatak informisanosti.

70% ispitanika/ca nema nikakvu skeptičnost prema programima internacionalne razmjene, ali iako neznatan procent ipak postoji i 13% njih koji izražavaju određenu dozu skeptičnosti, te 17% njih koji su neodlučni po pitanju ove teme.

H4 : Mladi u BiH bi voljeli imati više informacija kroz medije o internacionalnim programima razmjene.

49% ispitanika/ca smatra da nisu dovoljno upoznati sa programima internacionalne razmjene koji im se nude, a kako smo već pomenuli 69% ispitanika/ca želi imati više informacija o internacionalnim programima razmjene kroz medije.

Od ukupno 200 ispitanika/ca, njih 82 je učestvovalo u internacionalnim programima razmjene (*i formalnog i neformalnog karaktera*) i ocijenilo svoje iskustvo. Ono što možemo zaključiti iz njihovog iskustva jeste da je bilo izuzetno pozitivno (85,73%), da im je poslužilo da usavrše znanje stranog jezika (97,56%) ili da nauče u potpunosti novi strani jezik (76,83%). Također se ističe da je većina njih kroz internacionalnu razmjenu naučila biti samostalna (63,41%), ali nezanemariv postotak (32,93%) njih se ne slaže s tim, odnosno smatraju da kroz iskustvo internacionalne razmjene nisu naučili biti samostalni, a to možemo obrazložiti time da su prije razmjene već bili samostalni i odvojeni od porodice ili da se jednostavno nisu snašli sami u

stranoj zemlji. Ono što je bitno istaknuti jeste to da su se svi složili s tim da su kroz učešće u programima internacionalne razmjene proširili svoje vidike i savladali određene stereotipe i predrasude koje su imali o drugima, kao i da su naučili šta zapravo znači tolerancija (96,34%) i da su naučili kako se nositi sa konfliktnim situacijama (64,64%). Od naročitog značaja je to da su kroz internacionalnu razmjenu stekli potpuno nova znanja u svojoj struci (91,46%) i usavršili postojeća znanja iz oblasti studiranja (100%), a realizacija jednih od ciljeva internacionalnih programa razmjene u Evropi se očituje u odgovoru od 75,61% koji se slažu s tim da su nakon tog iskustva više proevropski orjentisani nego prije.

Naime, kada se sagledaju svi podaci prikupljeni i predloženi kroz ovaj rad, može se uočiti mnoštvo beneficija koje donosi internacionalna razmjena mladih u oblasti formalnog i neformalnog obrazovanja, kao i to da u Bosni i Hercegovini situacija nije idealna ali pokazuje znake napretka, kako u sferi javnosti i medija, tako i među mladima, a pozitivne (potencijalne) beneficije su više nego očigledne.

LITERATURA

1. Alibabić, Š. (1994). Funkcionalna pismenost i samoobrazovanje. Institut za pedagogiju i andagogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
2. Alibabić, Š. (2002). Teorija organizacije obrazovanja odraslih. Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
3. Alibabić, Š. (2002). Vaspitna/obrazovna i kulturna funkcija medija. Filozofski fakultet, Beograd. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2002). broj 2. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu.
4. Bachner, D. J. and Zeuschel, U. (1994). Utilizing the Effects of Youth Exchange: A Study of the Subsequent Lives of German and American High School Exchange Participants. Occasional Papers on International Educational Exchange 31. Research Series.
5. Bevanda, M. (2003). Reforma visokog obrazovanja- nužnost ili namet. Filozofski fakultet u Sarajevu. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2003). broj 3, vol. III. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu.
6. Birzea, C. (1994). Obrazovne politike zemalja u razvoju. Pedagoški zavod, Bihać.
7. Buckingham, D. (2008). Youth, identity, and digital media. Cambridge, MA: MIT Press.
8. Buckingham, D. (2013). Media education: Literacy, learning and contemporary culture. John Wiley & Sons.
9. Bennett, W. L. (2008). Civic life online: Learning how digital media can engage youth. Mit Press.
10. Bešić, M. (2009). Student Mobility in Western Balkan countrise. King Baudouin Foundation.
11. Boyd, B. L. et al. (2001). Does study abroad make a difference? An impact assessment of the international 4-H youth exchange program. Journal of Extension, 39(5).
12. Bahtijarević-Šiper, F. (1999). Menadžment ljudskih potencijala. Golden marketing, Zagreb. – 753.
13. Bošnjović, J. (2012). Mobilnost studenata u funkciji reforme visokog obrazovanja. Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu. Zbornik radova (2012). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Kontinuitet reforme visokog obrazovanja“. Univerzitet u Sarajevu.
14. Čosić, E. (2010). Učenje kroz djelovanje – Pregled procesa pristupanja Bosne i Hercegovine programima zajednice: Cjeloživotno učenje i mladi u akciji. ACIPS, Sarajevo.
15. Čosić, I. (2014). Manifestacija korupcije u obrazovanju i mogućnost sprečavanja iste. SVAROG Časopis za društvene i prirodne nauke, broj 8. Nezavisni univerzitet Banja Luka.

16. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2004). broj 3, vol. IV. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu.
17. Čavlović, M. (2019). Utjecaj informacijskokomunikacijske tehnologije na obrazovanje učenika u razrednoj nastavi. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu.
18. Debelac, B. (2016). Mogućnost regionalne saradnje zemalja Zapadnog Balkana kroz podršku fondova Europske unije, sa posebnim osvrtom na program Erasmus+ (2014-2020). Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad.
19. Dragun, A. i Relja, R. (2006). Akademska mobilnost studenata: Stavovi studenata Ekonomskog fakulteta u Splitu. Revija za sociologiju, Vol XXXVII, No. 1-2.
20. Džombić, I. (2012). Evropska unija: prošlost, sadašnjost, budućnost. Evropske inicijative i institucije – II izdanje, Friedrich-Ebert-Stiftung BiH.
21. Evropska komisija (2014). Program guide ERASMUS+
22. European Commission (2017). Erasmus+ Programme Guide, Version 2.
23. European Commission (2020). Erasmus+ Programme Guide.
24. European Commission (2020). European Solidarity Corps guide.
25. Fejzić-Čengiđ, F. (2015). Medijsko opismenjavanje odraslih u funkciji cjeloživotnog učenja: Loša strana vremenskih prognoza. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2015). broj 1, vol. XV. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu.
26. Fišer, S. Ž. (2006) Social responsibility in media for youth audience. Institute of Media Communications, Maribor.
27. Gvozdrenović, S. (2008). Predmet i konstituisanje sociologije obrazovanja. u: Sociološka luča.
28. Gone, Ž. (1998). Obrazovanje i mediji. Beograd, CLIO.
29. Hansel, B. (1988). Developing an international perspective in youth through exchange programs. Education and Urban Society, 20(2).
30. Hilčenko, S. (2017). Škola sutrašnjice Media, culture and public relations, 8 (1).
31. Jarrett, R. L., Sullivan, P. J., & Watkins, N. D. (2005). Developing social capital through participation in organized youth programs: Qualitative insights from three programs. Journal of community psychology, 33(1).
32. Jašarević, F. i Kuka, E. (2016) Menadžment cjeloživotnog učenja i neformalnog obrazovanja u službi razvoja Bosne i Hercegovine. Obrazovanje za poduzetništvo: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo, broj 1, vol. 6.
33. Kujundžić, B. (2014). Lokalni elektronski mediji u Bosni i Hercegovini. SVAROG Časopis za društvene i prirodne nauke, broj 8. Nezavisni univerzitet Banja Luka.
34. Kuka, E. (2011). Mjesto i uloga menadžmenta u uspostavljanju sistema neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Magistarski rad.
35. Kuka, E. (2010). Imperativ prosperiteta. KNS – Udruženje za kulturu Novo Sarajevo.
36. Kulić, R. i Despotović, M. (2005). Uvod u andragogiju. Dom štampe, Zenica.

37. Kostić, A. (2011). Organizacija internacionalne ljetne škole sa aspekta mobilnosti i cjeloživotnog učenja. Mašinski fakultet. Zbornik radova (2011). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Daljnji trendovi reforme visokog obrazovanja po bolonjskim principima“. Univerzitet u Sarajevu.
38. Lawford, H. L., Ramey, H. L., Rose-Krasnor, L., & Proctor, A. S. (2012). Predictors of adolescent successful development after an exchange: The importance of activity qualities and youth input. *Journal of adolescence*, 35(5).
39. Larson, R. W. (2007). From “I” to “We”: Development of the capacity for teamwork in youth programs. *Approaches to positive youth development*.
40. Livazović, G. (2009). Teorijsko-metodološke značajke utjecaja medija na adolescente. *Život i škola*, (21).
41. Lukenda, A. (2017). Genealogija koncepta cjeloživotnog učenja. Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru.
42. MacCallum, J. et al. (2006). Community building through intergenerational exchange programs. National Youth Affairs Research Scheme, Australia.
43. Marjanović, M., Ranković, J., Marković, D., Marković, S. i Jovanović, J. (2003). Neformalno obrazovanje – nevidljiva snaga društva. Grupa „Hajde da...“, Beograd.
44. Marković, D. i Čizolm, L. et al. (2005). Neformalno obrazovanje u Evropi – korak ka prepoznavanju neformalnog obrazovanja SCG. Grupa „Hajde da...“, Beograd.
45. Marković, D. (2005). Šta je neformalno u formalnom obrazovanju? Neformalno obrazovanje u Evropi. Grupa „Hajde da...“, Beograd.
46. National Youth Affairs Research Scheme (2006). Community building through intergenerational exchange programs. Australian Government Department of Families, Community Services and Indigenous Affairs (FaCSIA).
47. Njavro, Đ. (2002). Obrazovanje i tržište rada u procesu globalizacije. ZSEM, Zagreb.
48. Ogerby, B. (2004). Youth media. Routledge.
49. Omićević, Dž. (2011). Iskustvo u mobilnosti studenata na odsjeku za geodeziju. Građevinski fakultet. 1. Zbornik radova (2011). Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja - „Daljnji trendovi reforme visokog obrazovanja po bolonjskim principima“. Univerzitet u Sarajevu.
50. Pluim, G. W., & Jorgenson, S. R. (2012). A reflection on the broader, systemic impacts of youth volunteer abroad programmes: A canadian perspective. *Intercultural Education*, 23(1).
51. Puhalo, S. i Vukojević, S. (2015). Kako građani Bosne i Hercegovine opažaju nevladin sektor? Friedrich-Ebert-Stiftung BiH, Sarajevo.
52. Pedagoška enciklopedija (1989). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
53. Peppler, K. A., & Kafai, Y. B. (2007). From SuperGoo to Scratch: Exploring creative digital media production in informal learning. *Learning, Media and Technology*, 32(2).
54. Ristanović, S. (1978). Društvene nejednakosti i obrazovanje. Fakultet političkih nauka u Sarajevu: Doktorska disertacija.
55. Radok, E. (2015). Mladi i mediji. Beograd, Klio.

56. Repovac, H. (2009). Sociologija simboličke kulture. Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
57. Stitsworth, M. H. (1988). The relationship between previous foreign language study and personality change in youth exchange participants. *Foreign Language Annals*, 21(2).
58. Sherraden, M. S., Stringham, J., Sow, S. C., & McBride, A. M. (2006). The forms and structure of international voluntary service. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 17(2).
59. Saarikallio-Torp, M., Wiers-Jensen, J. (2010). Nordic students abroad— Student mobility patterns, student support systems and labour market outcomes (Studies in Social Security and Health, No. 100). Helsinki, Finland: KELA.
60. Slatina, M. (2013). Kontrola funkcije menadžementa u obrazovanju – od kontrole do samokontrole. *Sarajevski žurnal za društvena pitanja*, broj 1, vol. 2. Fakultet političkih nauka u Sarajevu.
61. Sumka, S. (1999). The impact of study abroad. *Transitions Abroad*.
62. Stitsworth, M. H., & Sugiyama, Y. (1990). *International Youth Exchanges: Measuring Their Impact on Attitudes*.
63. Spahić, B. i Nožica, M. (2014). Facebook i njegov uticaj na kreiranje sredstava za aktivizam virtualne javnosti u globalnom komunikacijskom prostoru. *SVAROG Časopis za društvene i prirodne nauke*, broj 8. Nezavisni univerzitet Banja Luka.
64. Sociološki leksikon (1982). *Savremena administracija*, Beograd.
65. Tolić, M. (2009). Temeljni pojmovi suvremene medijske pedagogije. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 55(22).
66. Tadin, H. (2001). *Multimedijsko obrazovanje*. Rifin, Zagreb.
67. Turčilo, L. (2015). Informacijska i medijska pismenost: Diskurs prilike vs. diskurs opasnosti. *Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu* (2015). broj 1, vol. XV. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu.
68. Through Education (2019). What is formal education? (dostupno na: <https://www.througheducation.com/everything-you-need-to-know-about-formal-education/> ; datum pristupa: 29.03.2020. godine).
69. US Global Investors Here Are the 10 Most Educated Countries in the World (2018). Dostupno na: <http://www.usfunds.com/slideshows/here-are-the-10-most-educated-countries-in-the-world/#.Xi2e1WhKjIU> ; datum pristupa: 10.02.2020. godine.
70. Vahlberg, V. (2010). *Fitting into their lives: A survey of three studies about youth media usage*. Newspaper Association of America Foundation.
71. Vočkić-Avdagić, J. (2015). *Medijska pismenost – Preduvjet za odgovorne medije*. Fakultet političkih nauka.
72. Vočkić-Avdagić, J. (2005). *Mediji i obrazovanje: Medijski komercijalizam i novi trendovi profesionalizma*. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2005). broj 3, vol. V. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu.
73. Vidulin-Orbanić, S. (2006). *Društvo koje uči: Povijesno-društveni aspekti obrazovanja*. Metodički obozri.

74. Žiga, J. (2009). Tradicija, kultura i obrazovanje: BH prošlost, sadašnjost, budućnost. Fakultet političkih nauka, Sarajevo. Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu (2009). broj 1, vol. IX. Bosanski kulturni centar i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola – Ured u Sarajevu.

POPIS TABELA

Tabela 1 - Države članice Evropske unije koje sudjeluju u Erasmus+ programu	33
Tabela 2 - Partnerske države u Erasmus+ programu	34
Tabela 3 - Komparacija sadržaja u online medijima	54
Tabela 4 - Starosna struktura ispitanika/ca	56
Tabela 5 - Spolna struktura ispitanika/ca	57
Tabela 6 - Stepen obrazovanja ispitanika/ca	58
Tabela 7 - Radni status ispitanika/ca	59
Tabela 8 - Mjesečni prihodi ispitanika/ca	60
Tabela 9 - Poznati programi internacionalne razmjene u BiH	61
Tabela 10 - Učešće u neformalnom obrazovanju	62
Tabela 11 - Učešće u programima internacionalne razmjene	62
Tabela 12 - Pojam neformalnog obrazovanja/edukacije	63
Tabela 13 - Pojam internacionalne razmjene mladih	64
Tabela 14 - Interesovanje za pojedine oblasti u internacionalnoj razmjeni	65
Tabela 15 - Značaj internacionalne razmjene mladih	67
Tabela 16 - Zadatak medija	68
Tabela 17 - Popularni sadržaji na online medijima	69
Tabela 18 - Preferencija medija	70
Tabela 19 - Kako zainteresovati javnost?	71

POPIS GRAFIKONA

- Grafikon 3 - Starosna struktura ispitanika/ca 56
- Grafikon 4- Spolna struktura ispitanika/ca 57
- Grafikon 3 - Stepen obrazovanja ispitanika/ca 58
- Grafikon 4 – Radni status ispitanika/ca 59
- Grafikon 5 - Mjesečni prihodi ispitanika/ca 60
- Grafikon 6 - Poznati programi internacionalne razmjene u BiH 61
- Grafikon 7 - Učešće u neformalnom obrazovanju i porgramima internacionalne razmjene 62
- Grafikon 8 - Pojam neformalnog obrazovanja/edukacije 63
- Grafikon 9 - Pojam internacionalne razmjene mladih 64
- Grafikon 10 - Interesovanje za pojedine oblasti u internacionalnim razmjenama 66
- Grafikon 11 - Značaj internacionalne razmjene mladih 67
- Grafikon 12 -Zadatak medija 68
- Grafikon 13 - Popularni sadržaji na online medijima 69
- Grafikon 14 - Popularni online mediji 70
- Grafikon 15 - Kako zainteresovati javnost? 71
- Grafikon 16 - Uloga medija 72
- Grafikon 17 - Značaj medija 73
- Grafikon 18 - Situacija u BiH 74
- Grafikon 19 - Iskusva učesnika 75

PRILOG 1: Online anketa

„Medijska zastupljenost teme internacionalnih programa razmjene za mlade u Bosni i Hercegovini“

Poštovani/e,

Studentica sam na Fakultetu političkih nauka, odsjek Komunikologija, te bih vas ovim putem zamolila za pomoć pri istraživanju koje mi je neophodno za izradu završnog - magistarskog rada pod nazivom „Medijska zastupljenost teme internacionalnih programa razmjene za mlade u Bosni i Hercegovini“.

Rezultati ankete doprinijet će boljem razumijevanju ove teme i mogućnostima poboljšanja situacije kada je riječ o prezentaciji internacionalnih razmjena mladih kroz medije, ali i dati mladima bolji uvid u mogućnosti koje im se nude.

Anketa je osmišljena tako da se može ispuniti u jako kratkom vremenskom roku. Sastoji se od 20 pitanja koja su koncipirana tako da na najbolji način prezentuju vaša mišljenja o datoj temi.

Informacije koje ćete mi dati su strogo povjerljive. Vaši odgovori bit će kombinovani s odgovorima drugih sudionika i korišteni samo u svrhu statističke analize i isključivo za potrebe ovog rada.

Svi odgovori su od velikog značaja za istraživanje. Hvala vam mnogo na izdvojenom vremenu.

NAPOMENE:

- **Radi osiguravanja vaše anonimnosti, molim vas ne pišite svoje ime nigdje na anketu.**
- **Ne postoje netačni odgovori, bitna su samo vaša mišljenja.**
- **Molim vas da na pitanja odgovarate što pažljivije.**

PITANJA

1. Kojoj starosnoj skupini pripadate?

- a) 18 - 25
- b) 26 - 35
- c) 36 - 45
- d) 46 - 55
- e) 56 i više

2. Vaš spol?

- a. Ženski
- b. Muški

3. Koji je Vaš stepen obrazovanja?

- a) SSS
- b) VSS
- c) VŠS
- d) Magistar nauka
- e) Doktor nauka
- f) Drugo

4. Koji je Vaš radni status?

- a) Student/ica
- b) Zaposlen/a
- c) Nezaposlen/a
- d) Drugo

5. Kolika su Vaša mjesečna primanja?

- a) Nemam ih
- b) do 500,00 KM
- c) od 501,00 KM - 1.000,00 KM
- d) od 1.001,00 KM - 1.500,00 KM
- e) 1.501,00 KM i više

6. S kojim programima internacionalne razmjene mladih u BiH ste upoznati?

---

7. Da li ste ikada učestvovali u nekim oblicima neformalnog obrazovanja/edukacije? Ukoliko je odgovor „da“, u kojim?

- a) Da _____
- b) Ne
- c) Ne i to me ne bi zanimalo

8. Da li ste ikada učestvovali u nekim programima internacionalne razmjene? Ukoliko je odgovor „da“, u kojim?

- a) Da _____
- b) Ne
- c) Ne i to me ne bi zanimalo

9. Šta je za vas pojam neformalnog obrazovanja/edukacije?

- a) Nešto zabavno što nema neku konkretnu svrhu.
- b) Zabavan način za naučiti nove stvari ali neupotrebljiv na tržištu rada.
- c) Ozbiljan oblik dodatnog usavršavanja koji može pomoći pri zaposlenju.
- d) Drugo:

10. Šta je za vas pojam internacionalne razmjene mladih?

- a) Prilika za usavršavanje već stečenih znanja i učenje jezika.
- b) Nešto što mladi rade iz zabave, smatram da se ne nauči ništa novo.
- c) Odličan način za sticanje novih znanja i širenje vidika.
- d) Drugo:

11. Zanimala bi me internacionalna razmjena konkretno vezana za neku od narednih oblasti (moguće je odabrati više odgovora):

- prekvalifikacija;
- učenje stranih jezika;
- vršnjačka edukacija;
- sportske aktivnosti;
- edukacija o NVO i aktivizmu;
- demokratizacija i građansko obrazovanje;
- učenje u IT sektoru;
- finansijska oblast;
- sociološko-odgojna oblast.
- Drugo:

12. Zbog čega je internacionalna razmjena mladih značajna u društvu?

- a) Uopće nije značajna za jedno društvo i mlade.
- b) Značajna je jer doprinosi daljem razvoju kako pojedinca, tako i društva.
- c) Značajna je jer pomaže da se razmjenjuju različite kulture tradicije.
- d) Značajna je za očuvanje demokratskih vrijednosti.

- e) Značajna je za edukaciju mladih na neki nekonvencionalan način.
- f) Drugo/objasnite:

13. Smatrate li da je zadatak medija da edukuje javnost ili jednostavno da informiše o onome što ona traži?

- a) Mediji su zaduženi za edukaciju javnosti.
- b) Mediji trebaju isključivo informisati javnost.
- c) Mediji mogu i trebaju činiti oboje.
- d) Drugo/objasnite:

14. Koji sadržaji na online portalima su najzanimljiviji za Vas? Šta je to što uvijek čitate/gledate?

- a) Crna hronika
- b) Politika
- c) Humor
- d) Moda
- e) Kultura
- f) Biznis
- g) Zabava
- h) Drugo:

15. Kada biste tražili informacije vezano za internacionalnu razmjenu mladih, na kojim web portalima/online medijima biste prvo potražili iste?

- a) Buka.com
- b) Klix.ba
- c) Radiosarajevo.ba
- d) Depo.ba
- e) Ekskluziva.ba
- f) Drugo:

16. Na koji način bi mediji mogli zainteresirati javnost o temi internacionalne razmjene mladih?

- a) Kroz zanimljiviju prezentaciju istih.
- b) Kroz povećanje broja takvih objava.
- c) Kroz edukaciju javnosti o značaju teme.
- d) Drugo:

Naredna pitanja su kreirana tako da date svoje mišljenje u vidu ocjene izjave u zavisnosti u kojem stepenu se slažete sa istom i to od 1 - uopće se ne slažem sa navedenim“ do 5 - „u potpunosti se slažem sa navedenim“.

17. ULOGA MEDIJA

- Smatram da mediji u BiH daju dovoljno prostora temama koje su usmjerene ka edukaciji mladih.
- Smatram da mediji u BiH dovoljno zastupaju temu neformalnih oblika edukacije mladih.
- Smatram da mediji u BiH dovoljno zastupaju temu internacionalnih programa razmjene za mlade.
- Postoji određena skeptičnost prema programima internacionalne razmjene među mladima u BiH koju uzrokuje nedostatak informisanosti.
- Volio/la bih imati više informacija kroz medije o internacionalnim programima razmjene.

18. ZNAČAJ MEDIJA

- Smatram da je adekvatno informisanje mladih putem medija značajno.
- Smatram da je edukacija mladih kroz medije značajna.
- Smatram da bh. mediji daju dovoljno prostora temama koje su usmjere ka internacionalnim programima razmjene.
- Smatram da je moguće i realno očekivati poboljšanje medijske slike u oblasti edukacije i internacionalne razmjene mladih u BiH.
- Smatram da NGO sektor u BiH igra veliku ulogu u programima internacionalne razmjene mladih u BiH.

19. SITUACIJA U BIH

- Smatram da je internacionalna razmjena mladih u BiH dovoljno razvijena.
- Politika u BiH je presudna pri uspostavljanju efikasnijeg sistema internacionalne razmjene mladih.
- Mladi u BiH nisu dovoljno upoznati sa programima internacionalne razmjene koji im se nude.
- Tradicionalni porodični stavovi su često prepreka za mlade iz BiH da učestvuju u programima internacionalne razmjene.
- Mladi u BiH imaju određene predrasude prema učešću u programima internacionalne razmjene.

- Mladi u BiH su zbog nedostatka informiranosti nerijetko skeptični prema programima internacionalne razmjene.

20. ISKUSTVA UČESNIKA

Ukoliko niste učestvovali u programu razmjene, molim vas da ne odgovarate na ovo pitanje.

- Moje iskustvo u programu internacionalne razmjene je bilo izuzetno pozitivno.
- Kroz internacionalnu razmjenu sam usavršio/la znanje stranog jezika.
- Kroz internacionalnu razmjenu sam naučio/la novi strani jezik.
- Kroz internacionalnu razmjenu sam naučio/la biti samostalan/a.
- Kroz internacionalnu razmjenu sam proširio/la svoje vidike i savladao/la određene stereotipe i predrasude koje sam imao/la prema drugima.
- Kroz internacionalnu razmjenu sam naučio/la pravo značenje riječi tolerancija.
- Kroz internacionalnu razmjenu sam naučio/la na miran način rješavati konfliktne situacije.
- Kroz internacionalnu razmjenu sam stekao potpuno nova znanja u svojoj struci.
- Kroz internacionalnu razmjenu sam usavršio postojeća znanja iz oblasti studiranja.
- Smatram da sam nakon internacionalne razmjene više proevropski orijentisan nego prije iste.

PRILOG 2: Intervju s radnicima NGO sektora

1. Možete li se predstaviti i objasniti gdje radite i na kojoj poziciji?
2. Kako biste definisali internacionalne programe razmjene mladih? Da li je to oblik neformalnog obrazovanja?
3. S kojim aktivnim programima internacionalne razmjene u BiH ste upoznati, a u kojima ste radili?
4. Molim vas da pobliže objasnite vaš posao i iskustva unutar njega vezano za programe razmjene mladih? Imate li neki primjer da ste uočili pozitivne efekte učešća mladih u razmjenama?
5. Da li smatrate da je edukacija mladih kroz medije nešto što je značajno? Da li mediji zapravo daju dovoljno prostora temama koje su usmjere ka edukaciji mladih i da li zastupaju uopšte temu neformalnih oblika edukacije mladih, konkretno internacionalnih programa razmjene?
6. Da li u postoji određena skeptičnost prema programima internacionalne razmjene među mladima u BiH koju uzrokuje nedostatak informisanosti? Ukoliko postoji, da li za to ima više faktora pored nedostatka informisanosti?
7. Da li je praksa pokazala da bi mladi u BiH voljeli imati više informacija o internacionalnim programima razmjene? Da li je realno očekivati takvu pomoć od medija?

PRILOG 3: Intervju s novinarima

1. Možete li se predstaviti i objasniti gdje radite i na kojoj poziciji?
2. S kojim aktivnim programima internacionalne razmjene u BiH ste upoznati?
3. Smatrate li da su internacionalni programi razmjene mladih oblici neformalnog obrazovanja?
4. Kako biste ocijenili aktivnosti bh. medija usmjerene ka edukaciji mladih? Da li postoje uopće i koliko su takvi medijski sadržaji zastupljeni?
5. Da li smatrate da je edukacija mladih kroz medije nešto što je značajno? Da li mediji zapravo daju dovoljno prostora temama koje su usmjere ka internacionalnim programima razmjene kao obliku neformalnog obrazovanja?
6. Da li u postoji konkretan razlog za, prema mojoj procjeni, nedovoljnu zastupljenost ove teme u bh. medijima, odnosno zbog čega ova tema nije atraktivna?
7. Da li je medijska praksa, kroz vaše radno iskustvo, pokazala da bi mladi u BiH voljeli imati više općenito edukativnih sadržaja i informacija neformalnom obrazovanju?
8. Da li je realno očekivati poboljšanje medijske slike u ovoj oblasti u BiH?

ⁱ Marshall McLuhan, kanadski medijski filozof, je prije pola stoljeća dao pojam „globalno selo“ govoreći o globalizaciji, a taj pojam označava povezanost svijeta, zahvaljujući razvoju suvremenih masovnih medija, prvenstveno radija i televizije koji čine da posmatrač postaje dio događaja. Danas se pojam globalnog sela veže za internet koji je realizovao McLuhanova predviđanja u potpunosti i omogućio punu interakciju publike i medija.

ⁱⁱ Glavni obrazovni cilj jeste smanjiti stopu prijevremenog napuštanja školovanja na manje od 10% i povećati postotak visokoobrazovanih mladih osoba na barem 40% do 2020. godine.

ⁱⁱⁱ Evropska unija je utemeljena na vrijednostima poštivanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, ravnopravnosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući prava manjina, te vrijednosti su zajedničke državama članicama.